

ڕهنگه‌دانا هه‌بوونگه‌ریی د هه‌لبه‌ستا هه‌چه‌رخا کوردیدا

دیوانا "ل بهر سفکا مه به فر دبارت" یا (محسن قوچان) ی وهك نموونه

ژیهات قادر حسن

رهنگه‌دانا هه‌بوونگه‌ریی د هه‌لبه‌ستا هه‌قچه‌رخا کوردیدا

دیوانا "ل بهر سفکا مه به‌فردبارت" یا (محسن قوچان) ی

وهک نمونه

سهنتهري زاخو بو فهكولينين كوردى

پهرتووك
رهنگشه دانا هه بوونگه ريب د
هه ليه سستا هه قچه رخوا
كورديدا ديوانا "ل بهر سفكا
مه به فر دبارت" يا (محسن
قوچان) ي وهك نموونه

نشيسهر
ژيهات قادر حسن

چاپ
ئيبكى / 2018

ديزايين و بهرگ
وارهيل عبدالباقي

ديار عه بدوئلا

ISBN
978-9933-9265-2-6

ژمارا سپاردنى
D- / 2154 / 18

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سهنتهري زاخو بو فهكولينين كوردى

مافى جايين يين پاراستيه بو
©

سهنتهري زاخو بو فهكولينين كوردى

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 (0) 751 536 1550

📍 Iraq-Kurdistan Region, Zakho- University of Zakho

رەنگشەدانا هەبوونگەریی د هەلبەستا هەقچەرخا کوردیدا

دیوانا "ل بەر سفاکا مه به فر دبارت" یا (محسن قوچان) ی وهك نمونه

ژیهاات قادر حسن

پیشہ کی

ل سەردەمەن جیاواز بزاقین فەلسەفیەن جیاواز پەیدا بوون، بزاقا
هەبوونگەری ژێ وەکو بزاقەکا فەلسەفی ب تاییەت ل سائین سیهان و چلان ژ
سەدی بیستی ب شیوەیەکی بەرەبە لاق کارتیکرن ل ئەدەبیاتا ئەوروپی ب گشتی
کر و کارتیکرنەکا ئیکجار مەزن ل سەر ئەدەبیاتا فەرەنسی ب تاییەتی هەبوو،
نخیسەر و بیرمەندی سەرەکی ئەقی بزاقی ل فەرەنسا (جان پۆل سارتر) بوو.

نافونیشانی فەکوئینی:

ئەق فەکوئینە ل ژێر نافونیشانی (پەنگشەدانا هەبوونگەری) د هەلبەستا
هەقچەر خا کوردیدا . دیوانا "ل بەر سفکا مە بەفر دبارت" یا محسن قوچان وەک
نموونه) مەرەم ژێ دیارکرن ئەوان هزر و بیرین سەرەکیین هەبوونگەری یە د
هەندەک هەلبەستین محسن قوچان دا و شلوقة کرن و دەرختنا سەرەکیترین
بنەمایین هەبوونگەری د هەلبەستی دا و هەلسەنگاندنا وان دگەل بارودۆخین
سیاسی و جفاکی لفاق جفاکی کوردەواری.

گرنگیا فەکوئینی:

فەلسەفا هەبوونگەری بزاقەکا نوویە، رە و ریشالین خۆ ئیخستینە دناق
ژانرین جودا جودایی ئەدەبیدا، ئەنجامدانا فەکوئینان د ئەقی بیاقیدا ل ئاستی
پیدی نەبوون ب تاییەت د بزاقا رەخنەیا ئەدەبی کوردیدا، ژبەرەندی ئەم دشین
بیزین گرنگیا ئەقی فەکوئینی ئەو کو پرانیا ئەوان خواندن و فەکوئینین
رەخنەیین ل دۆر هەلبەستا نوی و نویخواز یا کوردی هاتینە ئەنجامدان، ژبەر
ئەگەرین جیاواز ژ بابەت و رەهەندی فەلسەفی ب گشتی و ب تاییەت ژ فەلسەفا
هەبوونگەری دوورکەفتینە. ژبەرەندی مە ئەق بابەتە و گرنگیا ئەقی بابەتی د
خزمەتا بزاقا رەخنا ئەدەبیا کوردیدا دیت و مە ئەق بابەتە هەلبژارد و بزاق

هاتیه کرن هندەك ژ لایەنێن گرنگ یێن فەلسەفا هەبوونگەری ئەوین کارتیكرن
لسەر هەلبەستا كوردی ب گشتی و یا محسن قۆچانی ب تایبەتی بەیتە نیشانان
هەنە.

ئەگەری هەلبەستەری:

پشتی لیگەریان و تیپینیان بۆ مە دیاریبوو هەتا ئەو چ قەكۆلینی
ئەكادیمی (ماستەر/دكتورا) لدۆر ئەقی بابەتی ب شیوەیهکی سەربەخۆ و تایبەت
د ناڤ رەخنا ئەدەبیا كوردیدا نەهاتینە ئەنجامدان، ئانكو چ قەكۆلینی تایبەت ب
رەنگەقەدانا فەلسەفا هەبوونگەری دناڤ هەلبەستا كوردیدا نەهاتینە بەرچاڤكرن
كو ب شیوەیهکی تیۆری و پراكتیکی یی تیروتهسەل هەلبەستا كوردی
قەكۆلابیت، ژبەر هندی مە ب فەر دیت ئەم ب كاری ئەنجامدانا ئەقی قەكۆلینی
رەببەن ب مەرەما پتر دەولەمەندكرنا پەرتووكانا كوردی د بیاڤی ئەدەبی و
فەلسەفیدا.

سنووری قەكۆلینی:

هەر ژ ناڤونیشانی قەكۆلینی دیار، د ئەقی قەكۆلینی دا دی هەلبەستا
كوردی ب ریکا تیۆر و بنەمایین فەلسەفا هەبوونگەری شلوقەكەین، ئانكو
كەرەستی پراكتیزە لسەر دەیتە ئەنجامدان هەلبەستا نوێخوازا كوردییه ب
تایبەت هەلبەستین (محسن قۆچان) ی.

لقیری پیدقییه ئەم بزانی ژبەر ئەگەری زۆری و دریژەداریا بابەت و
بنەمایین هەبوونگەری ب گشتی و قەكۆلینی ب تایبەتی، ب تنی مە هندەك ژ
ئەوان هزرو بیر و بنەمایین هەبوونگەری وەرگرتینە، ئیك ژ ئەگەری ئەقی
چەندی ئەو كە قەدیتنا هندەك بابەتان دناڤ هەلبەستا كوردیدا زەحمەت بوویه
یان نەبووینە. د ئەقی قەكۆلینی دا بزاڤ هاتییه كرن ل كۆرمی شیانان ژ هندەك
بابەتان دووربەن و بتنی هندەك ژ ئەوان بابەتان ب كورتی باس بكەین، و پتر جەختی

ل پراکتیکی هاتییه کرن و دهرخستنا بنه مایین هه بوونگه ری ژى د هه لبه ستى دا ب شیوهیه کی کورت و پوخت هاتییه بهرچاقرن.

ژبه ر پرانى و دريژيا بنه مایین هه بوونگه ری، ئەم نه شیاين هه موویان و مرگري، به لكو پتر ئەو بابەت هاتییه و مرگرتن ئەوین پتر گهنگه شه ل سهر دهیتته کرن و پتر ل ئەقى سهردهمی دهینه ئازاندن.

ئارمانجا فه کۆلینی:

ئارمانجا هه ره سهره کی یا ئەقى فه کۆلینی بزافا نیشاندا نا چهوانیا کارتیکرنا فه لسه فا هه بوونگه رییه ل سهر هه لبه ستا کوردی و ده ستنیشانکرنا گرنگترین ئەوان خالیین کارتیکرن ل سهر هه لبه ستا کوردی کری.

ئاسته نگین فه کۆلینی:

هه لبه ت ئیکه م ئاسته نگا د ئەنجامدا نا ئەقى فه کۆلینی دا کیمیا ژیدمران بوو ب زمانى کوردی ل سهرانسه ری په رتوکخانین کوردی ل هه ریما کوردستانى ل سهر بابەتى فه سه فا هه بوونگه ری و کارتیکرنا وى ل سهر هه لبه ستى، ئەق چهنده ژى بوو رى ل به رامبه ری درووستبوونا ئاریشه کا دیتر، ده می کو ل ژیدمرین بیانی (عه ره بی و ئینگلیزی) دزقرین تووشی ئاریشا و مرگیرانا هنده ک زاراخان بووینه، ل هنده ک جهان ئەم ناچار بووینه ژبه ر هندى ل ده می و مرگیرانا په یشى بو سهر زمانى کوردی په یشى ب زمانى عه ره بی ژى به رامبه ر بنشیسین، ریبازا فه کۆلینی:

ریبازا فه کۆلینی:

ژبه رکو ئەق فه کۆلینه ژ روانگه و بنه مایین فه لسه فی ته ماشه ی هه لبه ستى دکه ت و ژلایى فه لسه فیقه شلوقه دکه ت و ب شیوهیه کی وه سفى بابەت د هه لبه ستان دا هاتییه دیارکرن، ژبه رهندى ئەم دشین بیژین مه د ئەقى فه کۆلینیدا په نا بریه بهر میتودا (وه سفى . شلوقه کارى) ژ بو شلوقه کرنا هه لبه ستان و دهرئیخستنا ده لاله تا ئەوان.

پهیکه ری څه کولینی:

څه څه کولینه ژ دوو پشکین سهره کی پیکدهیت، بشی رهنگی ل خواری:

پشکا ئیکی:

څه څه پشکه ب ناقونیشانی (فهلسهفه و فهلسهفا ههبوونگه ری) یه، څه څه پشکه:

څه څه قان سی تهومران بخوڅه دگریت:

تهومری ئیکی:

څه څه تهومره ل ژیر ناقونیشانی (څه څه ده ب و فهلسهفه) یه و تایبه ته ب دیار کرن و ئاماژمدان ب په یوه نندیین سهره کی دناقبه را څه ده ب و فهلسهفی دا و چه ند پیناسه یین تایبه ت ب څه ده با فهلسهفی و ب کورتی ئاماژمدان ب تایبه تمه نندیین هوزانا فهلسهفی.

تهومری دوویی:

څه څه تهومره ل ژیر ناقونیشانی (فهلسهفا ههبوونگه ری) پیکه اته و بهرجه سته بوون) و څه څه فی تهومری دا زاراقی فهلسهفا ههبوونگه ری و تیگه ه و پیناسیین فهلسهفا ههبوونگه ری و دیسان په یدابوون و گه شه کرنا فهلسهفا ههبوونگه ری دهیته باسکرن و شلوڅه کرن.

تهومری سیی:

څه څه تهومره ل ژیر ناقونیشانی (جوړ و بنه مایین فهلسهفا ههبوونگه ری) یه، د څه څه فی تهومری دا بزاڅ هاتییه کرن ب کورتی باس ل جوړین فهلسهفا ههبوونگه ری بهیته کرن و گرنگیه کا زیده تر ب بنه مایان هاتییه دان و هه تا راده یه کی هاتییه شلوڅه کرن.

پشکا دوویئ:

ئەق پشکا لژیر ناڤونیشانی (رەنگشەدانا هەبوونگەریئ د هەلبەستا هەقچەرخا کوردیدا . دیوانا "ل بەرسفا مە بەفر دبارت" یا محسن قۆچان وەك نموونە)یە کو ئەق پشکا ژ دوو تەومران پیکدەیت:

تەومری ئیکئ:

ئەق تەومرە ب ناڤونیشانی (محسن قۆچان . ژیان و بەرھەم) هاتییە ناڤکرن، د ئەقی تەومریدا باس ل ژیاننا جفاکی و سیاسی و ئەدەبی یا هەلبەستقانی هاتییە کرن، و ل دوماهیکی ژێ بەرھەمیئ هەلبەستقانی هاتیئە دیارکرن.

تەومری دوویئ:

ئەق تەومرە ژێ ب ناڤونیشانی سەرەکیئ پشکیئ هاتییە ناڤکرن، و د ئەقی تەومریدا هندەك هەلبەستقانی هەلبەستقانی سەرەکی کو (محسن قۆچان) هاتیئە و مرگرتن و شلوقە کرن لدویف بنەمایین فەلسەفا هەبوونگەری، و بو شلوقە کرنا ئەقان هەلبەستان گرنگییەکا تاییەت ب بابەتی ئازادی و مرۆقاییەتی و ئەوان رەهەند و لایەنیئ لدۆر ئەقان دوو بابەتان دزقن هاتیئەدان.

ل داویئ گرنگترین ئەنجامین ئەقی قەکۆلینیئ، کو دبنەرەتدا نامەییەکا ماستەرییە، هاتیئە دەستنیشانکرن و لیستا ژیدەران لگۆرەری ریزەندییا پیتین ئەلف و بییا ناڤی نڤیسەری هاتیئە ریزکرن.

پشکا ئیکی

فەلسەفە و فەلسەفا هەبوونگەری

تەومری ئیکی: فەلسەفە و ئەدەب

تەومری دووی: فەلسەفا هەبوونگەری: بیکهاته و بەرجهستهبوون

تەومری سی: جۆر و بنه‌مایین فەلسەفا هەبوونگەری

تەوهری ئیکى

فەلسەفە و ئەدەب

1.1 پەيوەندى دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفى دا:

پەيوەندىيا دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفى دا پەيوەندىيەكا دوور و درىژە، ژ ھندەك لايەنانشە د وەكھەش و ژ ھندەك لايەنانشە ژ ھەقدوو جياوازن. فەلسەفە ھزرە، د ناڤەرۆكا ئەدەبى دا ژى بەردەوام ھزر ھەيە و كارتىكرنا سەرەكيا فەلسەفى لسەر ناڤەرۆكا ئەدەبى بەرچاڤە، ئەڤ چەندە ب ھىچ شىوہىەكى ناھىتە رەتكرن كو كارتىكرن لسەر روخسارى ژى ھەيە، لەوما دبىژن دڤىت نەھىتە ژبىركرن كو فەلسەفى بەردەوام كارتىكرن لسەر ئەدەبىياتى ھەيە چ ژلايى روخسارى يان ژلايى ناڤەرۆكى بيت.⁽¹⁾

گەلەك فاكترىن جياواز بو پىكشەگرىدانا فەلسەفى و ئەدەبى ھەنە. ئەگەر ئەدەب ھزركرن بيت ب، فەلسەفە دمربرىنا ھزرى يە، ديسان ئەدەب ژى دمربرىنا ھزرىيە و فەلسەفە ھزركرنە ب رىكا وىنەيى پەيشان، ئانكو مرۆڤ دڤىت ئەقان گۆتنان بەرۆڤاژى بكەت و ھەر ئەڤ بەرۆڤاژىكرنە، دڤىت بىتە خالا ھەڤشك و پەيوەندىيى دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفیدا. ھەر وەكو ئەرستۆ دبىژىت: ((ئەڤ چەندە د فەلسەفى ژى دا ھەيە وەكو ئەدەبى))⁽²⁾ بشى چەندى بو مە خويا دبت كو ئەدەب و فەلسەفە ھەردوو ھزرن، لى ھزرا ھەر ئىك ژوان ب شىواز و دمربرىنن خۆ يىن جياواز

و تایبەت دەھیتە دەربەرین، ئەگەر ئەدەب ژ شیواز و زمان و ریباز و بابەتان پیکھاتی بت ، فەلسەفە ژى بەرامبەری وێه، ئى شیواژى ئەدەبى ژ شیواژى فەلسەفى جیاوازه ، زمانى ئەدەبى ژ زمانى فەلسەفى جیاوازه، ریبازا ئەدەبى ژ ریبازا فەلسەفى جیاوازه ھەروەسا بابەتین ئەدەبى ژى ژ بابەتین فەلسەفى جیاوازن. گەلەك بابەت د ئەدەبیدا دەھین و دەھمان دەمدا د فەلسەفیدا ژى دەھینە بکارھینان، ئى دەمى نھیسەرى ئەدەبى ئەوى بابەتى دنازرىنت، شیواژى ئازراندنا وى لگەل شیواژى ئازراندنا فەیلەسوفى یى جیاوازه⁽³⁾ ئەف چەندە ژى نابیتە رامانا ھندى کو ئەدەب و فەلسەفى کارتیکرن لىسەر ئیکودوو نینە، ئى دبیتە بەلگەھیک ژبو ھندى ئەم بزانی ئەدەب و فەلسەفى چەند کارتیکرن لىسەر ئیکودوو ھەھە، خالین جیاواز دناقبەرا واندنا ھەنە، و ئیک ژ جیاوازیین دى دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفى دا ئەو، ئەركى فەلسەفى لیگەریانە ل راستى، ئانکو لىسەر بنەمایى راستى دەھیتە ئاڤاكرن، ئى گەلەك جارن ھیشینى بەرھەمى ئەدەبى خەيالە و گەلەك جارن دەھیتە گۆتن ئەدەبیات جوانترین وینى دەربەرىنى یە ژ راستى، راستە خەيال رەگەز و سەروکانیەكە بو ئەدەبیاتى، ئى ژبلى وى ژیوار، دیرۆك، فەلسەفە، سروشت و ... ھتد ھندەك ژیدەرىن دیترن.

رەنگشەدانا بابەت و ھزرىن فەلسەفى دناڤ بەرھەمىن ئەدەبیدا ب شیوھەكى ھەروھى نەھاتیە بەلكو ((ھزرىن فەلسەفى ب رىيا رەوشەنبىرىيا گشتى يا نھیسەرى كەفتینە دناڤ بەرھەمى ئەدەبى دا، ئەف دیاردە ژى نەیا سەیرە، ژبەركو د شیاندا نینە نھیسەر ژ دەوروبەرى خو بەھیتە دابرىن، بەلكو رەوشەنبىرى و ھزرىن فەلسەفى، زانستى، جڤاكى، سیاسى و... ھتد وەكو پارچەھین گرنگ ژىانی دكەڤنە دناڤ بەرھەمى دا)).⁽⁴⁾ ل گۆرەى ئەڤى چەندى نھیسەرى ئەدەبى دەمى شارەزایى ھزرىن فەلسەفى دبیت و ب تایبەت ئەوان ھزرىن كو لگەل ژیوار و جڤاكانە یى ئەو تیدا دژیت چ ب ئەرىنى یان نەرىنى بیت کارتیکرنى ل وى دكەن و دچنە د بىردانكا ویدا، تا ئەوى رادەى كو دبنە ئەگەرى کارتیکرنەكا ل سەر نھیسین و بەرھەمىن وى، چونكى ئەو نھیسەر دناڤ ئەوى جڤاکیدا دژیت، ئەو ھزر

ژی گریډایی جڙاڪا وینه، لهوما چ ب شیوهیه کی راسته و خو یان نه راسته و خو بت کارتیکرن ل وی دبت و دبتہ ئەگهری رهنگشەدانا ئەوان هزاران دناڤ بەرھەمئین ویدا .

دهیته گۆتن کو ((پهیدا بوونا هزری ژ فهلسهفی کهفتنه، چونکی ب پیشکهفتنا هزری فهلسهفه پهیدا بوویه))⁽⁵⁾ . (فهلسهفه بخوژی هزره)⁽⁶⁾ . بخی چهندی ئەم دشیین بیژن ئەدەب ژى هزره، لى لگه ل هندی گه لهك جار ان د:بیژن (جیاوازی دناقبهرا داهینانا ئەدەبی و فهلسهفیدا ههیه، ب رامانا ئەقی چهندی ئەدەب پتر هۆنەری یه و دارشتنهكا جوانناسی یه، لى فهلسهفه پتر گریډای ئەقلى یه)⁽⁷⁾ ل گۆرهی ئەقی گۆتنی داهینان و بەرھەمئینانین فهلسهفی پتر گریډای هزرینه و ژ ئەنجامی هزرکرن و پیداچوون و لیگه پریانى پهیدادبن و بەرھەمئینانین ئەدەبی ژبه رکو داهینانین هۆنەرینه و هۆنەر پتر نیزیکی خه یالا مروقی یه، لهوما بەرھەمئینانین ئەدەبی دبنه بەرھەمئینانین دوور ژ هزرى، لى لگه ل هندی هندهك دژی ئەقی گۆتنى نه و دبیژن فهلسهفه و ئەدەبیاتی پتر ژ ریکه که هه قپشك هه یه کو تیدا ئیکبگرن و نزیکی ئیک بن و دبیژن (ئەدەب شیوهیه کی فهلسهفی یه)⁽⁸⁾ . نانکو دگه لهك خالاندا ههردوو دبنه بەرھەمئینانین هزرى، لى ((له هه موو شیعریکدا بیرکردنهوی قوول نییه، بویه ناکریت هه موو شیعریک به شیعی فهلسهفی دابنریت))⁽⁹⁾ . ژبه ر هندی ئەم دکارین بیژین هه موو هه لبه ست ناکه فنه د قالبی فهلسهفیدا، ب تنى مه رم پى ئەو هه لبه ستن ئەوین ب کووری هزر دکهن و دابران و لیگه پریانین فهلسهفی تیدا بهرجهسته دبن، ئەقجا ئەق لیگه پریانه دمبارهی ژیانى ب گشتی یان مروقایه تی و ژیان و مرنا مروقان بن .

ئەو بەرھەم و داهینانین ئەدەب پیشکیش دکەت، دهینه گوهورین و قه گوهاستن و دبنه ژیدمەرەکی سەرەکی بو دمربیرینه که فهلسهفی یان بیردۆزه که فهلسهفی، ئەو وه کو ماددهیه کی سروشتی یه بو فهلسهفا ژیانى⁽¹⁰⁾ . کهواته ئەو بەرھەمئین ئەدەب پیشکیش دکەت دبنه ژیدمەرەکی سەرەکی بو فهلسهفی، هەر بەرھەمهك واتایه کی بو فهیلەسووفان دروست دکەت، و هزره کی لدهق وان پهیدا

دكەت، گەلەك جاران ئەو هزر دىبەتە ئەگەرى لىگەريان ل چەند پرسىيار و بەرسقىن فەلسەفى.

گەلەك جاران پەيوەندى دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفى دا فەدگەرىت بو پەيوەندىا دناقبەرا ئەدىب و فەيلەسوفى دا، چونكى دۆستىنيەك دناقبەرا وان دا هەيه ژلايى هزرىشە و هەردوو وەكى ئىك بەرى خو ددەنه ژيان و ئارىشىن ژيانى، مروؤف و پرسىيار و ئارىشەيىن وى، مروؤفايەتى و پرسىيارىن گرىدايى مروؤفايەتى و لىبەرامبەر هەندى ئىك هەلويست هەيه و بەرسف و پرسىيارىن وان دچنە لژىر ئەوى خانى ئەوا ب خانا پرسىيار و بەرسقىن فەلسەفى دەيتە نياسىن⁽¹¹⁾. كەواتە هەردوو هزرى دكەن و پرسىياران دكەن و ل بەرسقى دگەرن. لىگەريان ل بەرسقا ئەقان پرسىياران و ديتنا وان برىكا بەرهەمەكى ئەدەبى يان تىكستەكى فەلسەفى دەيتە نيشاندان. ئەدەب برىكا ناهەرؤوكى دچيتە دناف فەلسەفیدا، كەواتە ژقى چەندى دياردبىت ئەدەب رىژەكا مەزن ژ پرسىيار و بابەتىن فەلسەفى بخوؤفەدگرىت و ئەدىبى ئەدەبى فەلسەفى شارمەزايەكا زور دناف فەلسەفیدا هەيه،⁽¹²⁾ ئانكو ئەو بابەتىن ئەدەبى يىن دكەفنه لىبەر دەستى خواندەفانان دشىن د هەمان دەمدا ببەنە بابەتىن فەلسەفى زى.

ئەف چەندە نەبتنى دناف هوزانى دا هەيه، بەلكو د هەموو ژانرىن ئەدەبى دا دەيتە ديتن، ژبەر هەندى (جارالله) دەربارەى پەيوەندىيا د ناقبەرا ئەدەب و فەلسەفى دا دبىژىت: نشىسەر دەست ب بكارئىنانا فەلسەفى دكەت دەمى تىر نەبىت ژ ديتنا تىستان، ئانكو بنەمايى وى پەيوەندىيا وان تىستا ب ئىكودووقە گرىددەت و دورماندورى تىكەلبوونا هەستى مەندەهوشى و سەرنجراكىشان دگەرىت ، سەرنجراكىشان وەكو (ئەفلاتون) دبىنىت و مەندەهوشى وەكو (ئەرسقو) دبىنىت، هەردوو دبە ئەگەرى لىگەريان فەلسەفى لەهف مروؤفى و پالدهرى ژىرە چىدكەن، داكو تىستان بزانىت و پرسىياران بکەت و ل بەرسقى بگەرىت⁽¹³⁾.

لشىرى بو مە خويا دبىت كو خالا وەكەففى دناقبەرا ئەدىب و فەيلەسوفىدا (چىژا خووشىيا فەدبىتى، مەندەهوشى و سەرنجراكىشە) كو وەها ل

ئەدىب و فەیلەسۆفی دكەن لدویف تشتان بچن و راستیان بزائن. نزیكبوونا دناقبەرا ئەدىب و فەیلەسۆفی دا ئەوه كو هەردوو ب كویراتی بەری خو ددەنه جیهانی و وان سەریۆرین دسەر وانرا دەربازبووین و نەینی یا فی كویراتیی لدەف ئەدىب و فەیلەسۆفی ئیکە⁽¹⁴⁾. ئەدیبی راستەقینە ئەوی گریدایی ب زمانی پاقر و زاراڤین ئەدەبی و دەسلەتدار سەر تیگست و پیکشەگریدان و ریکوپیتی و ریزبەندیا هزرین خو. هەست و هزرین خو دئێخیتە دناق هەست و دلێ خویندەقانیدا و خویندەقانا لگەل دژیت.⁽¹⁵⁾ کاریگەرییا فەلسەفی سەر ئەدەبی بەردەوام د جهی خۆدایە، ئەفە نابیتە ئەگەری رەدکرا وی و کاریگەرییا وی یا وینەیی، دقیت ئەم فی چەندی ژبیرنەکەین كو فەلسەفی پەیوەندییا لگەل ئەدەبی ژلایی پالدەر، ئاریشا و ... هتد فە هە، ئەفە هەموو بو فەلسەفی وەکی دروستکرنەکییە، ئەگەر ئەف چەندە ژی نەبیت فەلسەفە دی هەتا رادەیهکی راوەستیایی مینیت و پێشخەچوون دی هیدی هیدی و ژ شیواز و رەوشا نوکە جیاواز بیت. کەواتە پالدەر و ئاریشە دبنە فاکتەریین سەرەکی بو نغیسینا بابەتین فەلسەفی و ئەدەبی، ئەوژی پالدەریین (بابەتی و خودی) پتر د پالدەریین بابەتییدا ئەدەبیات و فەلسەفە نیزیکی ئیک دبن.

فەلسەفە بەردەوام دناق ئەدەبییدا جهی خوە دبینیت و کارتیکرنی لی دکەت. مرؤف نەشیت ب دروستی د فەلسەفی بگەهیت و هزر و خالین سەرەکی دەستنیشان بکەت، ئەگەر بدروستی لگەل نەژیت و نەچیتە دناق ناخی بابەتی فەلسەفییدا و د هەمان دەمدا د ئەدەبییدا ژی هەموو مرؤف نەشین ل سەر راستیا مەرەما بابەتی هەل ببن، ئەگەر ب دروستی و ب کویری هزر تیدا نەهیتە کرن و لگەل نەژیابیت، ئەفقا ئەو بابەتی ئەدەبی چ ژانر بیت، چ هوزان، چ رۆمان، چ چیرۆک و ... هتد بیت.⁽¹⁶⁾

(مارتن هایدگەر) زی دبیزیت: (هوزان و میتافیزیکیا دوو وینین مرؤقیایەتی نە، دەرپرینی ژ هەبوونی دكەن و هەردوو ژلایی گیانی و میشکیشە تیکەل دبن و سەر خالین هەفپشک دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفییدا رادووەستن، ژ ئەوان خالین هەفپشک زی دناقبەرا واندا، ژ هەموویان گرنگتر "زمان" ه، ژبەرکو هوزان و فەلسەفە هەردوو هەبوونا خو ب ریکا زمانی دەسەلمینن، ژبەر ئەفی چەندی زی ئەم

دكارين بيزين پهيوهنديا دناقبره واندا پهيوهنديهكه بى دوماهيكه⁽¹⁷⁾ و ههردوو (ميتافيزيقيا و هوزان) بزاقا رۆنكرن يان شرۆقهكرنا ئەوان ئاريشين دناق جضاكيدا ههى دكهن، لگهل هندى بزاقى دكهن چارهسهرهكه گونجايى بۆ ئەقان ئاريشان بيبين. كهواته مهرم و تيكوشينا ههردوو يان هزرهكه مرۆفاههتييه و د خزمهتا مرۆفاههتييدا كاردكهن و بهردهوام دبن.

هزر د ناق بابهتيين فهلسهفى و ئەدهبى دا ئالوز و قهشارتييه، مرۆف نهشيت زوو ب زوو ئەوى هزرى دهستنيشان و شرۆقهبكهت، بهلكو پيدى ب سهريور و شارمزاويهكا باش و زور ههيه. باشتريين نموونه بۆ ئەقى چهندى ئەوه ((لهيوانى پيش "سوقرات" شيعر و فهلسهفه هيشتا ههري تيكهل به يهك بوون يان لهناو يهكدا توابوونهوه، دهرزانه ناو يهك سهراچاوه وه))⁽¹⁸⁾ كهواته هوزان و فهلسهفه ههردوو د بزاقا رۆنكرنا ئيك بابهتى دابوون، ب ئيك مهرم و لسهر ئيك بابهتى كاردكر، لسهر ئيك هزرى ب مهرما گهشتنا ئەنجامهكى دهاتنه د مهيدانا نقيسين و شرۆقهكرنيدا. ههروهسا ئەگهر ئەم بجينه دناق هوزانا سؤفيگهريدا، كوراتيا پهيوهنديا دناقبره ئەدهب و فهلسهفيدا دهيتتە خوياكرن و ب تايهت (ههبوونگهريا باومردار) ههتا رادهيهكى تيدا دياردبيت، چونكى سؤفيگهري فهلسهفهكا ئاينيه و ديتنهكا تايهت و ئيكانى بۆ ئاين و دونيايى ههيه ، و د هزر و نقيسين هوزانا سؤفيگهريدا گهلهك بهحسى پيرۆزيا خوداوهندا ئانكو خودى و پيرۆزيين ئاينى دهيتتەكرن⁽¹⁹⁾ و ب ههمان شيوه ههبوونگهريا باومردار زى ئيكانى و دهسهلاتداريا خودى دهلمينيت و ب پيرۆزى تهماشهى دابونهريتتە جضاكى و ئاينى دكهن، كهواته دشين بيزين ئەقه ئيك ژ تايهتتهنديين ههبوونگهريا باومرداره، ئەوا سهركيشين وى (سوزين كيركيگارد (1813 . 1855)⁽²⁰⁾ و كارل ياسپرس (1883 . 1969)⁽²¹⁾ن.

د سهردهمين كهقندا دهى هوزانا سؤفيگهري دهاته نقيسين هيشتا هزرا ههبوونگهري و ريبازا وى نههاتبوو راگههاندن، بهئى ههبوون و ههبوونگهري وهكو هزر د بهرهمين جوراوجوردا ههبوو ههتا گهشتتتیه چهرخين نۆزدى و بيستى و

وهكو ریبازهكه فهلسهفی هاته راكههاندن و ههبوونگه‌ریا باومردار ژى بوو جوړه‌كى فهلسه‌فا هه‌بوونگه‌رى به‌رامبه‌رى هه‌بوونگه‌ریا بى باومر، له‌وما ئەم دشیین بیژین ئەدهب و فهلسه‌فه پتريیا جاران تیکه‌لى ئیکودوو دبن، ژیکه‌قه‌تاندا وان و دانانا سنووران دناقبه‌را هه‌ردوو بابە‌تاندا نینه، چونكى خوینده‌قان باشتەر د هزرا فهلسه‌فی دگه‌هیت ده‌مى دناق ئەده‌بى دا دخوینیت، ئەده‌ب زه‌نگینتر دبیت ده‌مى هزرا فهلسه‌فی تیدا به‌یته‌بکارئینان، هزرا فهلسه‌فی ب شیوازه‌ك باشتەر و ب سه‌ناهیتەر دگه‌هیته خوینده‌قانى ده‌مى دناق به‌ره‌مه‌مى ئەده‌بیدا ده‌یته‌بکاره‌ینان، چونكى ئەو زمانى فهلسه‌فه پى ده‌یته‌ نشیین، زمانه‌كى لۆژیکى و دویری خه‌یال و راقه‌کرنییه، له‌ورا هزرتیدا رۆهنتره.

2.1 ئاراسته‌یین فهلسه‌فی د ئەده‌بیدا:

بیگومان سنووردارکرنا بابە‌تان و ب تاییه‌ت بابە‌تیین مرؤقاییه‌تى د ئیک پیناسیدا ئەره‌که‌كى گرانه و رهنکه گه‌له‌ك جاران دبیته فاکتەر بو کیمکرنا ده‌سه‌لات و مه‌ودایا ئەوى بابە‌تى یان لادان و به‌حسنة‌کرنا هنده‌ك بابە‌ت و هزرین د ئەوى بابە‌تیدا ده‌یته‌ رهنگشه‌دان.

به‌رى ئەم بچینه سه‌ر بابە‌تى خو‌یى سه‌ره‌كى كو دیارکرنا ئاراسته‌یین فهلسه‌فییه‌د ئەده‌بیدا، پیدقییه‌ ل ده‌ستپیکى ئەوى چه‌ندى بدینه‌ دیارکرنا، ئەرى فهلسه‌فه چیه‌؟ و به‌رامبه‌رى ئەقى چه‌ندى ژى : ئەده‌ب چیه‌؟ پاشى دى چینه سه‌ر پیناسه‌یا ئەده‌با فهلسه‌فى. هه‌رچه‌نده سنووردارکرنا فهلسه‌فى ژى د پیناسه‌یه‌کیدا یان د چه‌ند دیره‌کاندا ئەره‌که‌كى زه‌حمه‌ته یان ناره‌وايه، لى وه‌كو پیدقییا بابە‌تى ب ئەقى چه‌ندى دى بزاقى که‌ین ئەقى چه‌ندى بدینه‌ دیارکرنا. چه‌ندین پیناسیین جو‌راوجو‌ر ژلایى چه‌ندین فه‌یله‌سو‌ف و زانایان بو فهلسه‌فى هاتینه‌ ده‌ستنیشانکرنا، هه‌ر ئیک ژ وان ب شیواز و دبیتنه‌کا جیاواز ته‌ماشه‌ى پرسیارا (فهلسه‌فه چیه‌؟) کره‌، ئەرسته‌وتالیس فهلسه‌فى ب (زانستى گشتى و

گه‌پریان لدویف هۆ و بنه‌مایین سهره‌کی و ئیکه‌مین دده‌ته پیناسه‌کرن⁽²²⁾، ئانکو فه‌لسه‌فه ئه‌و زانسته ئه‌وی هه‌موو زانستان ب خوه‌قه هه‌مبیزدکته و ئهرکی وی یی سهره‌کی ژێ لیگه‌پریانه لدویف بنیات و فاکته‌رین روویدان یان دروستبوونا ههر تشته‌کی.

دهرباره‌ی پیناسه‌کرن "ئه‌ده‌ب"ی (بۆل دی مان) دبیزیت: ((ئه‌ده‌ب به‌گشتی بابه‌تی سهره‌کی فه‌لسه‌فه‌یه و به‌شیکه له‌و حه‌قیقه‌تانه‌ی فه‌لسه‌فه به دوویداویله))⁽²³⁾. که‌واته ئه‌ده‌ب ژ هه‌می ئالیی خۆقه ئیک ژوان بابه‌تین سهره‌کیین فه‌لسه‌فی یه، پشکه‌که ژوان راستیان ئه‌وین فه‌لسه‌فه دویچوونا وان دکته. ژبۆ دیتنا راستیا وی کا چ راستی دنا‌فدا ده‌یته دیتن داکو ب شیوازی خۆ بده‌ته دیارکرن.

دهرباره‌ی پیناسا ئه‌ده‌با فه‌لسه‌فی، گه‌له‌ک پیناسه هه‌نه و ئه‌م دکارین بیژین ((ئه‌و ئه‌ده‌به یی تیر ژ خه‌م و پرسیارین فه‌لسه‌فی ... ههر دمینت ئه‌ده‌به‌کی نازک و کارتی‌کهر))⁽²⁴⁾ واته ئه‌ف ئه‌ده‌به ب شیوه‌یه‌کی وه‌سا ده‌یته نفیسین خه‌مخۆره ژ پرسیار و بابه‌تین فه‌لسه‌فی و گرنگیی دده‌تی، چیژه‌کا فه‌لسه‌فی ومردگیت کو تیگه‌هشتنا وی ژێ هند ب سه‌ناهی نابیت و خوینه‌ری ئاسایی ب زه‌حمه‌ت تیدگه‌هیت، لی ئه‌م دشیین بیژین پتر ئه‌و خوینده‌فان تیدگه‌هیت، ئه‌وی سهریۆره‌کا دریز د خویندنا به‌ره‌مه‌ین ئه‌ده‌بیدا هه‌بیت، ئانکو ئه‌ده‌به‌کی سه‌رنجراکیشه و ب فه‌لسه‌فیوونا خۆ کارتی‌کرنی ل خوانده‌فانان دکته.

پیناسه‌کا دی درباره‌ی ئه‌ده‌با فه‌لسه‌فی دبیزیت: ((ئه‌ده‌با فه‌لسه‌فی ل ده‌ستیکی ئه‌ده‌به و پاشی فه‌لسه‌فه‌یه، له‌وما دربیرین و نوینه‌راتیی د ئه‌ده‌بی دا دکته. فه‌لسه‌فه دنا‌ف ژانرین ئه‌ده‌بیدا دیاردبیت وه‌کو رۆمان و شانۆ و هۆزان، ئه‌ف ژانرین ئه‌ده‌بی دووراته‌یه‌کا فه‌لسه‌فی دنا‌ف خوه‌دا هه‌لدگرن، لگه‌ل قی چه‌ندی دمینیت هۆنه‌ره‌کی جوان و ئیکانه، ئه‌و تشت دبیته ئه‌ده‌با فه‌لسه‌فی ئه‌وی گریدای دۆزین مروقی یین کووربت، کو هه‌رده‌م هه‌زه‌کا ئاماده و ئه‌کتیف هه‌بت نه‌ بتنی

ژلابی ناهەرۆکی به لکو د ڕوخساری وی دا زی⁽²⁵⁾. واته ئەدهب و فەلسەفە پیکشە
 گریداینه، فەلسەفە دناڤ ئەدهبیاتی دا دهیت و جوانی و هیژی ددهته ئەدهبی. چ
 ژانرین ئەدهبی نین فەلسەفە دناڤدا نه بیت و ئەو ژانری بی فەلسەفە بیت هەتا
 رادیه کی ژ بها و سەنگا وی دهیته کی مکر، ئانکو فەلسەفە هەتا رادیه کی
 مەزن ژ مەودا و سەنگا ئەدهبیاتی زیده دکەت.

ب نیژیکی ژ ئەدهبا فەلسەفی و ب تایبەت بۆ هۆزانی دهیته گۆتن ((له دایک
 بوونی شیعەر، ئەنجامی رابواردنیکی خوش، یان ئارەزوویه کی کاتی نه بوو، به لکو
 پیوستیه کی سروشتی بووه و زۆر دووره لهوه، که به شیکی زیاده له سک دابنری و
 شیایوی گۆرکردن و جزکردن بی چونکه یه که مین هەلسوکەوتی بیی
 مرۆڤایه تی یه))⁽²⁶⁾. کهواته پهیدا بوونا هۆزانی ژ ئەنجامی سەربەرناکا خوش و
 هیوایه ته کا وهختی و دم رابواردنی نه بوو، به لکو وهکو پیوستیه کا سروشتی بوو
 و گەلهک یا دووره ژ وی چەندی تو ب تشته کی زیده و بی مفا دانی، چونکی
 یه که مین بزاقا مرۆڤایه تی یه، کهواته هۆزانی په یوه ندییه کا به یز ب هزرا
 مرۆڤایه تی یه هیه.

ئەدهب بریتیه ژ دروستکرنا زمانی هۆنهری جوان بۆ هەر تاقیکرناکی، د
 وی وهختیدا کو فەلسەفە هاتبوو ناسکر دویشچوون دکر بۆ زانینا ناهەرۆکا
 تشتی د ژيانا مرۆڤیدا ژ وان: مرن، ژیان، ژینگهه و واتا راستی⁽²⁷⁾. ب هەمان شیوه
 فەلسەفی ژ دویشچوونا هەر تشته کی دکر ناهەرۆکا وان گریدای ب ژيانا
 مرۆقی بت و ژوان ژی: مرن، ژیان، مرۆڤ، مرۆڤایه تی، ئازادی، تاکه کهس و... هتد.

هۆزانا فەلسەفی خودان ناهەرۆکه کا دموئه مەند بوو ژ په یشین جوان و تژی
 ریمان دناڤ وان په یشان دا ریمانە کا قەشارتی هه بوو. هۆزانا فەلسەفی بریتیه ژ وی
 جوژی هۆزانی کو خودان زمانه کی جوان و ئالۆزه و تژی هیما یین فەلسەفی دناڤدا
 هه نه و ئەڤ هیما یه هیژی ددهنه هۆزانی و وهسا ل خوانده قانی دکەت کو هزرا خو

بىخىتە كارى و بىزقىنت. ئەق جۆرى ھۆزانى ھەر دمىنت ھۆزانەكا ھەردەم زىندوو و نەمر.

3.1 ئاراستەيىن فەلسەفى د ھۆزانىدا:

ئەگەر ئەم بەيىن و بەرى خۇ بدەينە تايبەتمەندىيىن ھۆزانا فەلسەفى دى بىيىن ژلايى پىكھاتنىقە ژ پوخسار و ناقەرۇكى پىكدەيت. ھەموو ھۆزانىن فەلسەفى پىدقىيە دوو تايبەتمەندى تىدابين، ئەوژى برىتىنە ژ : ((مانەوھيان وەكو ھونەريكى جوان و تواناداريان لەخو گرتنى بىرىكى فەلسەفى))⁽²⁸⁾ كەواتە ھۆزانا فەلسەفى پىدقىيە خودان ھونەرەكى جوان و ھزرەكا فەلسەفى بىت.

1.3.1 مرۇقايەتى:

دناق ھۆزانا فەلسەفیدا گرنكى ب گەلەك بابەتان ھاتىەدان، ئىك ژ وان بابەتىن گرنگ مرۇقايەتى يە. وەكو ئەم دزانىن مرۇقايەتى (ناشتى، ئازادى، وەكھەقى، پىكھەژيان و ... ھتد) يە. د ناق ھۆزانا فەلسەفیدا گرنكى ب قان لايەنان ھاتىە دان. مرۇقايەتى كۆمەكا سالوخەتىن رەوشتى يىن باشە، كو ھەقىشىكى دناقبەرا ھەمى مرۇقاندا دەيتە نياسىن⁽²⁹⁾. (ئوكست كونت) دبىژىت: ((مرۇقايەتى ئايىنەكە مرۇقى پىرۆز دبىنىت، مرۇقى ل جھى خودى د پەرىسىت))⁽³⁰⁾. كەواتە مرۇقايەتى كۆمەكا سيفەتىن باشن لدەق ھەمى مرۇقان وەكھەقن. د پىناسا (ئوكست كونت) ىدا دياردبىت مرۇق ھەمى مرۇقايەتى بىتنى بپەرىس، ئەقە لگەل بىروبوچونىن ئايىن ئەسمانى ناكونجىت، لى ئەم دشىيىن بىژىن مرۇقايەتى ھەستكرنە ب بەيىن مرۇقايەتى، وەكى (ئازادى، وەكھەقى، پىكھەژيان و ... ھتد) واتە مرۇق ھەست بەيى خۇ يى مرۇقايەتى بگەن ب تايبەتى پىشتى شەرىن جىھانىيىن ئىكى و دوويى و مرۇقى چ بەيەك نەماو و چ باوهرى و ھىقى و ئومىد ژى ب ژيانا خۇ نەماى، ئەقجا ژ ئەگەرى ئەقى چەندى بىروبوچونىن وەكى (ئوكست كونت) پەيدا بوون ب تايبەتى (ھەبوونگەريا بى باومر).

ههروهسا هۆزانا فهلسهفی ((ههولیکه بۆ چاودیریکردنی "جهوههری" وهرچهرخانی مرۆبیهکان لهریی وهلامدانهوهیهکی تهواتر بۆ روودانی ئهه وهرچهرخانانه له میژوو و لوجیک و مهعریفه به باشتین ئهه شیوهیهی، که دهکریت لهرووی ناومرۆک تیدابیت))⁽³¹⁾. هۆزانا فهلسهفی بزاقهکه بۆ چاقدیریکرنا بزاقا مرۆقابهتی ب ریکا بهرسفدانا تهواو بۆ وان روودانین میژوویی یین بهرعاقل و بهرچاقد ژیانیدا و ئهقهژی ب شیوی نافهروکی دیاردییت.

1.3.2 مرۆق:

د هۆزانا فهلسهفیدا گهلهک گرنگی ب مرۆقی هاتییهدان، ئهه ئالیی بهحسکرنا دناقدا وهکی (هیژ و شیان، هیشی و ئارمانج، بهختهومری، بوون، مرن، ژیان و ... هتد). کهواته مرۆق ژ ئالیی هۆزانقان و فهیلهسوفانقه بابتهکی گرنگ بوویه ، ب دیتنا وان مرۆق پيشهري ههلسهنگاندنا ههه تشتهکی بوویه.⁽³²⁾ کهواته مرۆقی هیژهکا مهزن ژبو زانین و ههلسهنگاندنا ههه تشتهکی ههیه. مرۆق (گیانداري تاکانهیه، دکاریت کۆنترۆلی ل چارهنشیسی خو بکهه)⁽³³⁾. مرۆق ئیکهه بوونهومره لسهه ئهردی بشیت کۆنترۆلی ل گهلهک تشتان بکهه، کهواته ئشیره بۆ مه دیار دبیت کو مرۆق پيشهري ههه تشتهکی یه و هیژ و شیانهکا مهزن ههیه بۆ زانینا تشتان و تاکه بوونهومره لسهه ئهردی خودان کهرامهه بیت ژ بۆ هندی دناق هۆزانا فهلسهفیدا گرنگی پی هاتییهدان.

1.3.3 ژیان:

ئیک ژوان بابتهانه کو د ههمی جوړین هۆزانیدا گرنگی پی هاتییهدان و د هۆزانا فهلسهفی ژیدا گرنگیهکا زور ب قی بابتهی هاتییه دان، ئانکو ئیک ژوان بابتهان بوویه یین هۆزانقان گرنگیهکا زور پی دایه. ههروهکو (أ.س.براولی) دهربارهی ژیان دبیژیت: ژیان ل سهه بنهمایي راستیی یه و ب ئاشۆپی رازی نابیت⁽³⁴⁾ ، کهواته ژیان ل سهه بنهمایي راستیی یا هاتییه ئافراندن و ههلبهسته لسهه بنهمایي

ناشۆپى، لى دگەل ھندى ئەم دشيىن ئەقى گۆتتى سەروىنى ئىك بکەين ئانکو
دشيىن راتى و خەيال د ژيان و ھەلبەستىدا ھەنە.

تهوهری دووی

فلسهفا ههبوونگه‌ری

پیکهاته و بهرجهسته‌بوون

1.1 زاراقی فلسهفا ههبوونگه‌ری:

هه‌بوونگه‌ری وه‌کو زاراقی ((ژ بیژمیا لاتینی existentia هاتییه و واته‌یا هه‌یینی دستینه))⁽³⁵⁾. د زمانئ ئینگلیزیدا به‌رامبه‌ری په‌یفا هه‌بوونگه‌ری په‌یفا ((Existentialism))⁽³⁶⁾ ده‌یته بکارئینان و د زمانئ عه‌ره‌بیدا ژئ ((المدرسة الوجودية))⁽³⁷⁾ ده‌یته بکارئینان و هنده‌ک جارن ژئ زاراقی ((الوجود))⁽³⁸⁾ به‌رامبه‌ری په‌یفا (بوون) یان (هه‌بوون) د زمانئ کوردیدا و به‌رامبه‌ری په‌یفا ((existence))⁽³⁹⁾ د زمانئ ئینگلیزیدا ده‌یته بکارئینان. ئەه‌ف په‌یفا د زمانئ عه‌ره‌بیدا دژئ په‌یفا ((العدم))⁽⁴⁰⁾ ب‌رامانا (نه‌بوون) ده‌یته بکارئینان، ئەه‌ف په‌یفا ژئ په‌یفا لاتینی (exstere) هاتییه و دبنیاتدا ژ دوو به‌شان پیکده‌یت، ئەوژی "ex" ب‌رامانا "دمرکه‌فتن" و (stere) ب‌رامانا "مان د جیهانیدا . البقاء في العالم" ده‌یت، ئەه‌ف زاراقه

بۆ زمانین دی یین ئەوروپی هاتییه قهگههاستن ب رمان و دمپرینا
هزریشه.بۆنموونه:

د زمانى ئینگلیزی و فهرنسیدا : existence

د زمانى ئەمانیدا : existenz⁽⁴¹⁾

ئەق زاراقه ب رمانا ههبوونا تاییهتی یانژی دشیین بیژین ب رمانا ههبوونا
تاکی دهین، کو ئەقه دبیهته بابەتی سهرهکیی فەلسەفا ههبوونگهری، لهوما
گهلهك جارن دبیزن: ههبوونگهری فەلسەفا مرؤقایهتی یان فەلسەفا هیومانیزمی
یه .

پهیشا ((الوجودیه))⁽⁴²⁾ د زمانى عهرمیدا ب شیوازهکی بهریه لاق و پتر ژ
ههموو زاراق و پهیشین دپتر بهرامبهری پهیشا ههبوونگهری یا کوردی و
(ئیکزیستینتیالیزم) یا ئینگلیزی دهیته بکارئینان.

د زمانى کوردیدا چهند زاراقهك بهرامبهری زاراقى (Existentialism) .
ئیکزیستینتیالیزم) یی ئینگلیزی و (الوجودیه) یی عهرمبی دهینه بکارئینان،
وهکی: ((قوتابخانهی بوونخوازی))⁽⁴³⁾ و ((هیومانیزما ههبوونگهری))⁽⁴⁴⁾ و
(ههیین))⁽⁴⁵⁾ و ههروهسا زاراقین ((بوونگهرایی ... و دهتوانریت بوونخوازی یان
ههبوونایهتی یان بوونایهتی. یش بهکاربهینریت))⁽⁴⁶⁾. گهلهك جارن ژى د ژیدهرین
جیاواز دا زاراقى ههبوونگهری دهیته بکارئینان بهرامبهر زاراقین (Existentialism) .
ئیکزیستینتیالیزم) یی ئینگلیزی و (الوجودیه) یی عهرمبی، كهواته لدویف ئەقی
چهندی ئەم دشیین بیژین ههتا نها نشیسه و قهكۆلهرین کورد لسه بکارئینانا
زاراقهکی ئیکگرتی بهرامبهر ئەقان زاراقان ریکنه کهفتینه.

ب خوه دەستپێدکەت و مرۆقی ب بنیاتی هەبوونی دەستنیشان دکەت و هەروەسا قەكۆلینی ل هەبوونا مرۆقی وەكو مرۆف دکەت، ئانكو مرۆف وەكو بنەمایێ سەرەکیی هەبوونی دەیتە هژمارتن.

ب دیتنا (جان پۆل سارتهری)، (مرۆقی بەری هەر تشتەکی هەبوون هەیه و رۆو ب رۆویی خۆ دبیت و تیکەلی جیهانی دبیت و پشتی هنگی خۆ دناسیت. لەوما ئەگەر مرۆف لدویف دیتنا فەیلەسۆفین هەبوونگەری قابیلی پێناسە کرنی نەبیت، ژبەر هندی یە کو ئەو ل دەستیکی چ نینە، ئەو پشتی هنگی دبیتە تشتەك، ل ئەوی دەمی ژێ دی ب وی شیۆهی بت ئەو شیۆازی ئەو ب خۆ بۆ خۆ دروست دکەت)⁽⁴⁸⁾. ئەف گۆتتا (سارتهری) دبیتە بەلگە بۆ مە؛ داكو باشتر بزانی ئەگەر دگەلەك پرسیاران دا و ژ هندیك لایەنانفە جوداهی دناقبەرا بیرمەند و نشیسەرین فەلسەفا هەبوونگەریدا هەبیت، د گەلەك لایەناندا هەفپشکن و گەلەك بنەمایین وەكەف ژێ هەنە. ئەفە ژێ مە دگەهینتە ئەوی گۆتتا پرائیا فەیلەسۆفین هەبوونگەری تیدا ئیکرا و دبیزن: (هەبوون بەری جیاتی یە) *⁽⁴⁹⁾ مەرەم ژێ ئەو بەری کو مرۆف ببیتە تشتەك مرۆف هەیه، یان دەمی مرۆف هزر د دروستکرنا تشتەکیدا دکەت، ئەو تشتە لدویف ئەوی ریکێ دەیتە دروستکرن یاكو هزر تیدا هاتییه کرن، ئانكو ئەو تشتی هاتییه دروستکرن لدویف ئەوی ویناکرن و وینی د میشکی کەسیدا هەیی دەیتە دروستکرن، هزرا ئەوی تشتی دبیتە پشکەك ژ ئەوی تشتی هاتییه دروستکرن، ئانكو هزر بەری مادیه.

ژبەرکو هزر دبیتە پشکەك ژ ئەوی تشتی هاتییه دروستکرن یان ئەو تشتی دەیتە دروستکرن و دبته پشکەك ژ هەبوونا ئەوی تشتی، هزر ژێ بەردەوام د پیشفەچوون و گوھۆرپینیا، لەوما ئەم دشیین بیژین (هەبوون بەردەوام دەرپرینەکا نوییه د ژیانیدا، بەلی ئەف دەرپرینە ژ مرۆفەکی بۆ مرۆفەکی دی جودایه، ئەف چەندە ژێ ل گۆرە تیکۆشینا مرۆقی د دیرۆکیدا هەردەم جودابوویە)⁽⁵⁰⁾. هەر کەسەك ب شیۆازەکی دەرپرینی ژ هەبوونا خۆ دکەت، ل گۆرە تیکەهشتن و شیانی خۆ بزاف و پیکۆلین دەرختنا هەبوونا خوه دکەت،

هەر مرۆڤهك ب ئاشكهرايى و لدويڤ كريات و خهباتا خوه و لدويڤ دهرپرنا خو يا تايهت پيڤكۆلى دكهت بيژيت ئەز ههमे و خو بدهته دياركرن. (ئهگهري ئهقى جوداهيى ژ تاكهكى بۆ تاكهكى دى فهدهگهريت بۆ جوداهيىن سروشتى و جفاكى دناقبهرا كهسهكى و ئيكي ديدا، دهمى دهرپرني ژ خود(ذات)ى خو دكهت، ئەف جوداهييه ب دريژيا ديروكا مرۆڤايهتي تاكو پيشفهچوونا مرۆڤى، بهرهباب بۆ بهرهبابى سهبارته هزركرنا پيشفهچوون و پايهبلندي بوو و ل داويى ژى ئيك ژ ريكين دهرپرني ژ خودى "تعبير عن الذات" بوو)⁽⁵¹⁾. ئانكو هەر ژ دهستيكا پهيدا بوونا مرۆڤ و مرۆڤايهتي جوداهى دناقبهرا كۆمه لىن مرۆڤان دا ههبوويه ژلايه نين جوراوجورقه و ئەقى چهندي كارتينكرن لسهر چهوانيا ههبووني و چهوانيا هزركرن و تيگههشتنى ههبوويه. ب هه مان شيوه ئەو مرۆڤين دناق ئيك كۆمه ليدا ژى دزين ب شيوازين جوراوجور هزردهكهن و ئەف چهنده ديسان دبته ئەگهري هزركرن و دهرپرني جياواز و دبته ئەگهري هندى مرۆڤ ب شيويهكى جياواز دهرپرني ژ هزر و ههبوونا خو بكهت.

ههروهسا (ئهلبير كامو) ژى ((مرۆڤ به بوونه و ميريكى نا كۆمه لايه تي ئەزانيت و باومرى به جيگيرييهكى هارمۆنيانهى كۆمه لگا نيه، بوونگه راکان هيچ باومريان به رههابوون نيه، ته نانهت له دهروونى خوشمان))⁽⁵²⁾. ههروهسان ب بۆچوونا ئەوان ((مرۆڤ هه ميشه له حاله تي دلهر او كى دا ژيان به سه رته بات و له هه مان كاتدا بوونى ئازادى رهها بوونى نيه، دونيا نامه ئقول و ژيان به لاشى و بير كردنه وه بى سوود و هه موو شتيك له ليره واريكى ((پوچ)) و ((هيچ)) ئەزانيت))⁽⁵³⁾. كهواته دلهر او كى يا مرۆڤى دبته فاكته رهك مرۆڤ ژيانى ب بى بهها و پوچ وه سف بكهت.

ب ديتنا (جان پۆل سارتهر)ى ((ئهو دياردانهى بوونى تيدا بهرجهسته دهب، ناوهكى يان دهرهكى نين؛ هه موويان يه كسانن و ئامازه بۆ ديارده كانى ديكه دهكهن. هيچ كام لهم دياردانه بوونيكى بهرزي نيه. بۆنموونه، هيز بنه رته تيكي نه زانراو نيه خو لهديوو كارتينكراوه كانيه وه شار دبته وه: ئەو هه موو

کارتیکراوه‌کانه. به هه‌مان شیوه کاره‌با بۆ سه‌رچاوه‌یه‌کی شاراوه ناگه‌ریته‌وه؛ به‌لکو هه‌مووی جو‌له و چالاکیه‌ی کیمیاوی و فیزیکیه‌کانه، که به‌رجه‌سته ده‌بیت. هیچ کام له‌م چالاکیه‌یانه به‌ته‌نیا و به‌بی‌ئهو‌ی دی ناتوانیت‌ئهو به‌رجه‌سته بکات. هیچ چالاکیه‌ی‌کیش ئاماژه بۆ لایه‌نیکی دیار ناکات. ئاماژه بۆ خو‌ی و زنجیره‌ی هه‌موو دیارده‌کان ده‌کات))⁽⁵⁴⁾. که‌واته ده‌می‌ئهم ب شیوه‌یه‌کی گشتی ته‌ماشه‌ی هه‌بوونی بکه‌ین، ئهم دکه‌هینه ئهو‌ی چه‌ندی کو ههر دیارده‌یه‌ک یان هه‌بوونه‌کی، هه‌بوونه‌ک یان دیارده‌یه‌ک ل پشت هه‌یه، یانزی دشیین بیژین تشته‌ک هه‌یه و پشتی هنگی دیارده‌یه‌ک دروست دبیت، ههر دیارده یان تشته‌ک یان بوونه‌مویه‌کی ئه‌گه‌ره‌ک هه‌یه، ئهو ئه‌گه‌ره ژی دبیته هه‌بوون بۆ ئهو‌ی تشتی. ههر لسه‌ر ئه‌قی بابه‌تی ((بوونگه‌رایی وه‌ک فه‌لسه‌فه، پیکه‌اتیکی هه‌ره مه‌زنی فه‌لسه‌فه‌ی مرؤفه. ئهم فه‌لسه‌فه‌یه به‌ جیاواز له فه‌لسه‌فه‌ی کلاسیکی، که مرؤفه به هه‌لگری ئه‌قل و خودان پیدراوی له‌پیشینه و نه‌گۆر و جه‌وه‌ری ئونیفی‌رسالی (ئو یو نیفی‌رسالی) داده‌نیت، بوونگه‌رایی وه‌ک بوونیکی کۆتاییه‌ه‌لگرتوو ته‌ماشای مرؤفه ده‌کات، که به‌رده‌موام ده‌که‌ویته بارودۆخی کیشاوی و ته‌نانه‌ت دۆخی بیمانایه‌وه))⁽⁵⁵⁾ ... ((بیرکردنه‌وه‌ی بوونگه‌رایانه به‌شیوه‌یه‌کی هه‌لاوێردانه له بازنه‌ی بووندا فراوان ده‌بیته‌وه، هه‌رچی کیشه فه‌لسه‌فیه ترادیسۆنییه‌کانه، مانا و شوینی دووهمین ده‌گرن، وه‌ک به‌شی‌ک له ریگه چاره‌کانی کیشه بنه‌ره‌تییه‌کان. بوون یان ئیکزیستینتسیا وه‌ک شتیکی په‌یوه‌ندی‌دار له ته‌ک ترانس‌دینتالدا لیی ده‌کوئریته‌وه، واته دهرچوونی مرؤفه له سنوره‌کانی خو‌ی. کۆتایی بوون و مردنی بوون، ته‌نیا فاکتیکی ئه‌زموونی کۆتایی ژیان نییه، به‌لکو سه‌ره‌تایه‌که، که ستروکتوری بوون دیاری ده‌کات و هه‌موو ژیا‌نی مرؤبی له‌خۆ ده‌گریت))⁽⁵⁶⁾.

زیده‌باری ئه‌قی چه‌ندی ژی گه‌له‌ک جاران ده‌بیته گۆتن ((مرؤفه هه‌بوویه‌کی نه‌بووه، به‌ نه‌بوونییه‌وه سه‌ربه‌ستانه روو. له داها‌توو. ده‌کات تا‌کو به‌ بوونی بکات. گه‌یشتن به‌ بوون پیوستی به‌ دا‌هینانه، که له ریگه‌ی هه‌ل‌بژاردنی ئه‌گه‌ره‌کان و به‌ پرۆژه‌کردنیان دیته کایه‌وه. ئه‌گه‌ر بوونی مرؤفه به‌ نه‌بوونییه‌وه

پەيدانەبوايە، پيويستی نەدەکرد بۇ داھينانى بوونی سەربەستانە رووی . لە داھاتوو . بکردايە . بەلام مرؤف ئەو ھەبوويە، کە ھيشتا پەيدانەبوو و بوونی خوی تەواونەکردوو؛ دەبيت شيانيکی داھينەرانە ھەبيت بۇ ئەوھى بتوانيت بە بوونی بگات))⁽⁵⁷⁾ .

ل گۆرەى ئەف چەندا ھاتییە باسکرن ھەبوونا مرؤفی تايبەتمەندیین خۇ ھەنە، دشيین ئەوان تايبەتمەندیان د ئەفان خالیین ل خواری دا کۆم بکەين:

ھەبوونا مرؤفی بەرؤفاژى ھەبوويین ديبە، ھەبوونا مرؤفی بەرى ناقەرؤکی دەيیت و ناقەرؤکا وی د ھەبوونا وی دايە .

ناقەرؤک نە ھندەك خاسلەت و تايبەتمەندیین نەگۆر و پيدايينە، بەلکو ئەو پڕۆژەنە ئەويین مرؤف ب خۆ ھەلدبژيريت و دگەھيتە ئەنجامی وان .

ژبەرکو مرؤف بیی ناقەرؤک پەيدادبيت و ئەو ب خۇ بۇ خۇ ناقەرؤکی دادنيت و دياردکەت، ئەوا مرؤف نەتەمامە و ھەبوونەکی تژی نيە .

ھەبوونا مرؤفی ئاگامەندانەيە، يانژی مرؤف ب خۇ ئاگامەندییە و ئاگامەندانە بزاڤا تيگەھشتنا ھەبوونی ددەت و دقيت خۇ تەمام بکەت.⁽⁵⁸⁾

سەبارەت پيناسەيا فەلسەفا ھەبوونگەريی، پيدقيیە ئەم بزانی کۆ ھەبوونگەريی ب تنی ئيک پيناسە نيە يان چارچۆفەيەکی بەرتەنگ بۆرا نەھاتيیە ديارکرنە، بەلکو چەندیین پيناسە ھەنە و ھەر بېرمەند يان نشيسەرەکی ھەبوونگەر؛ ھەبوونگەريی لدويش ئاراستی ھزرکرن و تيگەھشتنا خۇ پيناسەکريە، (بۆنموونە ب بۆچوونا "ويیلی" ھەبوونگەريی کەئابەيە، ب بۆچوونا "مونيەري" بی ئۆمیدی یە، ب بۆچوونا "ھامەلینی" ھەبوونگەريی خەمۆکی یە، ب بۆچوونا "بانامی" خرابی و بەخت رەشی یە، ب بۆچوونا "والی" ھەبوونگەريی سەربەپزییە، ب بۆچوونا "مارسیلی" ئازادییە، ب بۆچوونا "لوکاکسی" دعايەتە و ھزرکرنە، ب بۆچوونا "فولکیتی" ھەبوونگەريی فەلسەفەيەکە بی رامانە).⁽⁵⁹⁾

ههروهسان وهكى بهرى نها ئاماژه پى هاتييه دان كو ((ههبوونگهري
 فهلسهفهيه كه گرنگى ب ههبوون و ژيانا مرؤقى ددهت))⁽⁶⁰⁾ و بيرمه ندى فهلسهفا
 ههبوونگهري بزاقى دكهت بجييه دناف ناخى مرؤقى ب خو ده و ((د نيرينا هزرقانى
 ههيينى ده، رهمتاريا مرؤقى د جضاكى ده، دناف خهلكى ده و د دم و مهسافهتا
 ديروكى ده، گهرهك نه ژيهه كارتىكرنا ژدمرغه به، لى ژيهه بزارتنا وى يا نازاد ژلايى
 كهسانيا وى كو لا مهحال وى، نمو تشتى كو ل جيهانى دقهومه وى
 بهرپرسيارهتيا وى تيده ههبت))⁽⁶¹⁾. نهف چهنده ژى ل گوهرى راددى شيان و
 كارتىكرنا مرؤقى دمىنت. ههه كهسهك ل گوهرى ئاستى شيان و بزاقا خو
 بهرپرسيارهتيا و مردگريت، كهواته نمو دشين بيژين لدويش بوچوونا ههبوونگهران
 ژيان يا بى واتايه، لى دقيت مرؤف بخوه واتايى بدهتى، بشى رهنگى كو نمو خواه د
 ژيانيدا ببينهفه.

ههبوونگهري: نىك ژريكين هزركرنا فهلسهفويه، كو كهلهك ژهزرين
 فهلسهفين دى (فهلسهفين بهرى خو) جياوازه. ههبوونگهري نمو مرؤف دكهل
 ههه و ههستين خو بژيت وهكى مرؤقى دقيت و ب شيوازين جياواز، و دقيت مرؤف
 بخو بريارين خو د ژيانيدا بدهت، نهفه دبىژنى ههبوونگهري.⁽⁶²⁾ ههبوونگهري ژ مرؤقى
 دخوازيت ب ژيانهكا لوزيكانه بژيت بى كو ترس ژ پاشهروژى يان ژيهه رابردوى
 لدهف ههبيت، مرؤقى تاك بنگهه بابته فهلسهفا ههبوونگهرييه و بهرپرسيارهتى ژبو
 دانانا قيهمين تاييهت ب ويژه دكهفته سهرمى وى لدويش ژيوارى خو بى كو
 بكهفته دبن كاريگهريا دهسه لاتدارين توندرمو و نمو ژهزرا فهلسهفا كلاسيكى
 يان ئايينى ژدايكبووين.⁽⁶³⁾ ههژيهه بيژين كو ههبوونگهري وهكو ريبازهكا
 فهلسهفى ههتا نها ب ريبازهكا نموونهيه دهيته نياسين، راستيا ههبوونگهري د
 بارودوخين ميژوويى و د ههبوونا مرؤفايهتيا و هزرين ميتافيزيكيدا دهمدكهفته، و
 ب نهفى ريكى ههبوونگهري دبته بهشهك ژ نمو ئايديو لوزيا دژايهتيا (تطرف
 وهمي) و هزرين زندهرووى و شاش دكهت.⁽⁶⁴⁾

هه‌بوونگه‌ری: بزاقه‌که کلتووری و سایکۆلۆژییه، زاراقه‌کی فه‌لسه‌فی

پاراستیه و شیانا وی یا هه‌بوونی دگه‌ل ئاقیکرنین که‌سییه، ژبه‌رکو راماندارکرن و گونجاندا هه‌بوونا مرۆفی دگه‌ل هزرین زانستی و راستیگه‌ری نه‌به‌سبون، له‌وما دبیزن یه‌کگرتنا هه‌بوونی د بریارا بهایی راستییدا، گه‌هاندنا ریکخستنا پیشینه‌یا ریشه‌بریه و به‌حسکرنا راماندارکرن ئافراندا مرۆفی ژێ دشیانین هه‌بوونگه‌ریی دایه.⁽⁶⁵⁾ هنده‌ک ژێ دبیزن (هه‌بوونگه‌ری نه ب تنی فه‌لسه‌فه‌یه‌که به‌لکو پرۆگرامه‌کی تایبته و سنوورداری چالاکیین تاکه‌کەسی و مرۆفی و ره‌فتارین ویه)⁽⁶⁶⁾ ئانکو داکۆکیی ل سه‌ر تاکه‌کەس و مافین تاکه‌کەسی دکه‌ت، گرنگیی ب هه‌ول و بزاق و تیکۆشین و شیوازی تایبته ب تاکه‌کەسی دده‌ت دوور ژ ئه‌وی جفاکی تیدا دژیت.

هه‌بوونگه‌ری: (هه‌روه‌کو مرۆف ژ ئه‌فی تیدگه‌هیت، به‌ری هه‌ر تشته‌کی

ده‌یته ناسکرن کو داکۆکیی ل گرنگییا هه‌بوونی دکه‌ت، هه‌بوونگه‌ری گه‌له‌ک گرنگیی دده‌ته چیه‌تییا و پیحییوونا، هه‌روه‌سا ئاراسته‌یا گرنگییا وی به‌ره‌ف هه‌بوونی یه‌ یا راستر ئه‌وه ئاراسته‌یا وی به‌ره‌ف هه‌بوونا تشتی هه‌ی دچیت)⁽⁶⁷⁾. ئانکو گرنگیی دده‌ته هه‌بوونی به‌ری چیه‌تی، به‌ری کو تشت یان مرۆف چیه‌تییا خو وهرگرت هه‌یه و پشته‌ی هنگی چیه‌تی ژێ وهردگرت، هه‌روه‌سا ئه‌م دشیان بیژین هه‌بوونگه‌ری هه‌موو ده‌ما د ژیانیدا دهربرینه‌کا نوییه، ئی ئه‌ف دهربرینه ژ که‌سه‌کی بۆ که‌سه‌کی دی جیاوازه، ئه‌ف جوداهیه‌یه هه‌ر د که‌فندا د میژوویا مرۆفایه‌تییدا هه‌بوویه و ئه‌ف جوداهیه‌یه ژ که‌سه‌کی بۆ که‌سه‌کی دی فه‌دگه‌ریت جوداهیه‌یا کارتیکرنا سروشتی و جفاکی دناقبه‌را که‌سان دا بۆ دهربرین ژ خودی (ذات) خو، دیسان ئه‌ف جوداهیه‌یه دناقبه‌را مرۆفاندا ب دریزیا ژیان و میژوویا مرۆفایه‌تی هه‌بوویه و هه‌تا پیشکه‌فتنا مرۆف و مرۆفایه‌تی ژ نه‌وه‌یه‌کی بۆ نه‌وه‌یه‌کی دی.⁽⁶⁸⁾

وه‌کی د ئه‌قان پیناساندا دیاریبوی کو گه‌له‌ک جوداه‌ی د شیوازی

داناسین یان پیناسه‌کرنا هه‌بوونگه‌رییدا ژلایی نقیسه‌ر و ره‌خنه‌گران هه‌بوو ،

دەربارەى ئەوان جوداھییىن دناقبەرا دیتن و بۆچوونین فەیلەسۆفین ھەبوونگەریدا ھەییە، ئیک ژ ئەوان جوداھیان لىسەر ئەرکى فەلسەفا ھەبوونگەرییە، ھەرۆھکو ((سارتەر زیاتر پیداکیری لىسەر بوونی مرۆف دەکات و دەخووزیت راقەى بوونی مرۆف بکات. ھایدگەر لى ۆەلامى ئەو پەرسیارمدا دەلیت: "ئەگەر ئەو ھەبوونگەرایەتى بىت، من فەیلەسۆفیکى بوونگەرا نیم و خۆم بە بوونگەرا دانانیم". چونکە ھایدگەر بە تەنھا ناخووزیت لى واتای بوونی مرۆف بکوۆلیتەو... و دەلیت: من دەمەووت لى واتای بوون بکوۆلمەو، بوون بە گشتى))⁽⁶⁹⁾ ئەگەر ئەم تەماشەى قوناغا ژيانا (جان پۆل سارتەر و مارتەن ھایدگەر) بکەین دى بىنین (مارتەن ھایدگەر) ل قوناغین بەرى (جان پۆل سارتەر)ى ژيانە و (ھایدگەر) برىکا فەکوۆلین و فەلسەفەیا خو گەھشتیە گەلەك ئەنجامان و ئیک ژ ئەوان ئەنجامان ژى گریدای (ھەبوون ب گشتى)فە بوو و ئەفە ژى دبتە خالا جوداھیى دناقبەرا (ھایدگەر) و (سارتەر)یدا چونكى (سارتەر) پىشتى (ھایدگەر)ى دەیت و پىکوۆلى دكەت ب رىكا رامانا ھەبوون ب گشتى بگەھیتە بەرسقا پەرسیارا (ھەبوونا مرۆفى چىیە؟) بەلى (ھایدگەر) بەرۆفاژى (سارتەر)ى پىکوۆلى دكەت برىكا شرۆفەكرنا (ھەبوونا مرۆفى) بگەھیتە رامانا (ھەبوون ب گشتى).⁽⁷⁰⁾

1. 3 هه‌بوونگه‌ری - په‌یدا‌بوون و گه‌شه‌کرن:

ده‌یته زانین کو هه‌بوونگه‌ری نویت‌ترین و که‌فنت‌ترین مه‌زه‌به‌ی فه‌لسه‌فی⁽⁷¹⁾ به که‌فنت‌ترین مه‌زه‌به‌ی، چونکی هه‌بوون وه‌کو هزر هه‌ر ژ که‌فندا هه‌بوویه و ب تایبه‌تی لده‌ف (مسرین که‌فن، هندین که‌فن، یونانی و نه‌غریقین به‌ری زاینی، رومان، ئیسرائیلین که‌فن، مه‌سیحی و ئیسلام هه‌بوویه و هه‌ر ئیک ژ وان لدویف شارستانی‌هت و تایبه‌تمه‌ندیین ژینگه‌ه و سه‌رده‌می خو ته‌ماشه‌ی هه‌بوونی دکر، هه‌بوونی لده‌ف هه‌ر ئیک ژ نه‌قان ملله‌تان ر‌امانه‌ک جیاواز هه‌بوو)⁽⁷²⁾. ئانکو هه‌بوون وه‌کو باب‌ته‌کی فه‌لسه‌فی گه‌له‌ک یی که‌فنه، لی وه‌کو مه‌زه‌به‌کی فه‌لسه‌فی، فه‌لسه‌فه‌ک نوی یه. که‌واته وه‌کو باب‌ته‌کی فه‌لسه‌فی ب شیوه‌یه‌کی گشتی هه‌بوونگه‌ری بنه‌مایه‌کی گه‌له‌ک که‌فن هه‌یه⁽⁷³⁾ که‌واته بنه‌مایین هه‌بوونگه‌ری قه‌دگه‌رن بو سه‌رده‌مه‌کی گه‌له‌ک که‌فن و ب تایبه‌تی ژ ی بو سه‌رده‌می به‌ری سوکراتی قه‌دگه‌ریت، ئانکو نه‌م دشین بیژین هه‌بوونگه‌ری یان بوونگه‌رای ی ب شیوه‌یه‌کی گشتی ب دریزیا دیرۆکی ئاریشه‌یه‌کا فه‌لسه‌فی بوویه و وه‌کو ئاریشه‌یه‌کا فه‌لسه‌فی هه‌ر ژ سه‌رده‌می (سوکرات) و (نه‌فلاتون) و (نه‌رستو) هه‌بوویه و هه‌تا دگه‌ه‌یته فه‌لسه‌فا چه‌رخین نافه‌راست و و فه‌لسه‌فا نوی به‌رده‌وام جه‌ی خوه‌ دنا‌ف فه‌لسه‌فی‌دا دیتییه.⁽⁷⁴⁾

فه‌یله‌سو‌ف و بیرمه‌ندیین که‌فن ب شیوه‌یه‌کی جیاواز قه‌کۆلین لسه‌ر ر‌امانا هه‌بوونی کریه، فه‌یله‌سو‌فین نوی ب شیوازه‌کی دی ته‌ماشه‌ی نه‌فی چه‌ندی کریه. (لدویف دیتنا نه‌کسانو‌فانی (570 . 480 ب. ز) گه‌ردوون ژ قۆری "الطین" هاتییه‌دروستکرن و پاشی ئه‌رد ژ د‌روستبوویه، ل پاشه‌رۆژی جاره‌کا دی هیته قه‌گوه‌استن بو قۆری ... گۆتتا وی لدۆر خودای ژ ی ب چ به‌لگا نه‌ یه باومرپی‌کری بوو، ئه‌وی خودی ب سروشتی وه‌سف دکر، سروشت ژ ی ب خودی وه‌سف دکر، لده‌ف وی نه‌گه‌ر خودی و سروشت ئیک تشت بن واته هه‌بوون لسه‌ر نه‌فی بنیاتی دبیته تشت‌کی دی)⁽⁷⁵⁾ ئانکو (نه‌کسانو‌فانی) به‌حسی دوو هه‌بوونان کریه، ئیک ژ وان

بهحسی چەوانییا هەبوون و دروستبوونا گەردوونی، و جوۆی دیتەر ژێ ئەو دەمی بهحسی هەبوونا خودی و سروشتی دکەت و هەبوونا وان ب هەقدوووقە گریددەت.

د تیگەهی شارستانیا هندییا بنیاتی تەماشەکرنا "هەبوون"ی فەدگەریت بو ئیک یەکەیی و ب دیتنا وان مرؤف بەشەک بوو ژ هەر تیکەلیەکا وی یەکەیی، یەکە لئیرە ب رامانا ئیکانەیی دەیت. دقئ شارستانیەتیدا تاکەکەس وەکو گریبەکا نزیکبوونی دکەفیتە دناقەبرا هەموو تشتاندا و پیکهاتا وی ب گریمانا هەر تشتەک د هەبوونیدا لئسەر گیانی وی دەیتە راخستن. لدویف گۆتتا وان تشتەکی سروشتییە مرؤف پتر ژ جارەکی بزقیریتە ژیان، ب بقئ چەندی هزرا کراس گوهورینی* (تناسخ الارواح) دەردکەفیت و رەفتارین تاکەکەسی ل ژیانا ئیکی دبنە بنیات بو ژیانا وی یا دوویی، ب قئ رەنگی ئەگەر رەفتارین وی ل ژیانا ئیکی دباش بن، ل ژیانا دوویی دبیتە کەسەکی خودان جەهەکی بەرز، و ئەگەر رەفتارین وی خراب بن گیانی وی دچیتە لئەر لەشی گیانەومەرەکی یان تشتەکی وەهادا.⁽⁷⁶⁾

هەرچەندە (سۆفستائی) بەری سەردەمی (سۆکرات 469 . 399 ب. ز) بوون و پشتی وان (سۆکرات) دئیت، د سەردەمی سۆکراتیدا ژێ هیشتا سۆفستائی د بەردەوام بوون، ئانکو ئەم دشیین بیژین هەردوو د ئیک سەردەمیدا بوون، ل وی سەردەمی ئەوی سیستەمی فەلسەفی و کۆسمۆلۆجی گوهوری و بەرەق فەکۆلینی لئسەر مرؤفی و چەوانییا زانین و بەها و ئاکارین ژیان کۆمەلایەتی و سیاسی چوون. لگۆر دیتنا (سۆفستائی) یان ژێ هەر تشتەکی ئەم هەست پی دکەین هەیه، ئەو تشتی دوور ژ هەستین مە ئەو نینە، ژ بیرمەندی (سۆفستائی) ژێ وەکی : (بروتاکوۆراس و گوۆرگیاس). هەژیە بیژین کو (سۆفستائی) ل نیشا دوویی ژ چەرخ پینجی بەری زایینی ژیاينە.⁽⁷⁷⁾ بو جارا ئیکی (سۆفستائی) یان ئایین ب ئەو هی دانا و هەبوونا خودی رەتکر، دەستوورین سیاسی ژێ ب بەرەمەین مرؤقان و دەمی دانان. لگۆر دیتنا وان ئەف نئیسینە نئیسەرەن ژبو بەرژمەندییا خو داناینە و ژ ئەسمانی نەهاتینە.⁽⁷⁸⁾ برۆتاکوۆراس* (487 . 420 ب. ز) مرؤفی ب پيشەری هەر

تشتهکی د ژیانیدا دهستنیشان دکهت. باشی و خرابیی و ئاستی پیدقییا ههبوونی ژى د جیهانییدا ب ریژیمی دادنییت، لگور دیتنا وی ئەو تشتی بۆ کەسەکی باش بیت، رەنگه بۆ کەسەکی دی خراب بیت و ئەو تشتی بۆ کەسەکی خراب بیت رەنگه بۆ کەسەکی دی باش بیت، ئەو تشتی بۆ کەسەکی راست بیت دبیت بۆ کەسەکی دی نەراست بیت⁽⁷⁹⁾. کەواته هەر ژ فی سەردەمی گرنگی ب مرۆف و مرۆفایهتی هاتییهدان، و پیکۆل ههبووینه مرۆف و ژيانا مرۆفان و مرۆفایهتی ببیته بنیاتی بابەتی فەلسەفی و هەولدايه ریکا ژيانی ب شیوازەکی ئازاد و دوور ژ گههاندنا زيانی بۆ بهرامبهری خۆ بدەته دیارکرن.

(بارمینیدس) ژى وهکو فەیلەسۆفەکی یۆنانی، ل چەرخى پینجى بەرى زایینی، ئانکو بەرى سەردەمی (سۆکرات)ی ژیايه، دیتنا وی دەرپارەى ههبوونی ئەوه (سیمایین تشتین نەمایى ب ئیک سیمایى د گوهارتینە، ئەوژى ههبوونه، لجهم وی سیمایى ههبوونی جهوههري گەردوونی و بنیاتی بوونهومرانه، ئەو دبیزیت ههبوونی ئیک سیما ههیه، ئەوژى ههبوونه)⁽⁸⁰⁾ و دبیزیت: (ههبوون یا ههی، چیناب تشتهک بیى ههبوون بهرجهستهبیت ئانکو دقیت ههبوونا خۆ ههبت، ئەو تشتی نەئاماده پی ئاگههدارناب کوه مهحاله بدهستقهبهیت، ب گوئنى دەرپین ژى ناهیتهکرن، ئەفه ژى بتنى ئیک ریک ههیه، ئەوژى ئەوه کو ئەو ههبت و ئەم بیژین ئەو تشت ههیه)⁽⁸¹⁾، کەواته هەر تشتهکی ئەم د ژیانیدا ههست پی دکهین یان دبیین یان بهرجهسته دبیت، ئەو تشت ههیه و تشتین دی ههموویان گومان لسەر ههبوونا وان ههیه. د راستیدا (بارمینیدس) جوداهیی دئیحیتە دناقبەرا دوو جوړین ههبوونیدا، ئەوژى (ههبوونا ههستپیکریا دەرەکی و ههبوونا راستهقینه) کو یا ئیکى بۆ ئاشۆپ و گوهورپین و نهجیگیریی قەدگەرینیت و یا دوویى ژى بۆ جیگیری و کەفنانى و بى گوهورپین قەدگەرینیت، لگور دیتنا وی تشتهک لسەر ههبوونی ناهیته زیدهکرن کو بەرى هنگى نەبت و تشتهک ژى ناهیته کیمکرن کو بەرى هنگى ههبت،⁽⁸²⁾ ئانکو ئەو تشتین د رابردوویدا ههبووینه، هۆکارەک بۆ ههبوونا وان ههیه یان دشین بیژین ئەو ژ فالاتییهکی نەهاتینه، بهلکو ژ ئەنجامی پیشقهچوونا تشتهکی دی

دروست بووینه، ئانکو بەری بیته ئەو تشت هەبوو، و د پاشەرۆژیدا ژى هەر ب هەیه. ئەو دبیژیت: هەر تشتەکی هەى تا هەتاهەتایى دى هەبیت، چ تشت ژ چنەیی ناهین، تشتى ئاماده هەیه، و د پاشەرۆژیدا ژى چىیاتیا خۆ و مردگريت.⁽⁸³⁾ ل سەردەمى ئەرستوى (322 . 384 ب.ز) ژى تىگەهى هەبوونى ب ئىک ژ سى پشکین میتافیزیکی دهاته هزمارتن، ئەو سى پشک ژى ئەقەنە: لاهوتى سروشتى (مفهوم الإله)، کوزمولوجیا (زانستى گەردوونى) و ئەنتۆلوجیا (تىگەهى هەبوونى).⁽⁸⁴⁾

دهيته زانين ژى کو ((بۆ يه کهم جار فه لسه فهى ئىدياليزم له سەر دهستی ئەفلاتوندا گەيیه رادهى ريبازى فه لسه فهى گشتى و وهک ريبازى فه لسه فهى دژ به ريبازى مه ترياليزم خوى نواند. بهو شيوه مه ترياليزم و ئىدياليزم له يونانى کوندا دمرکەوتن، ئەفلاتون له خيزانیکى ئەرستۆکراتى رەسەن له ئەسینا هاتبووه دونياوه، تا دوا رۆژى ژيانى له دژى ديموکراسيه ته کهى ئەسینا بوو، باسه کانى له سەر ئەمانه بووه: هەبوون، جيهان و پهيدا بوونى، دەررون، زانين، کۆمەل، دابه شکردنى کار، پهرومرده و هونەر... هتد))⁽⁸⁵⁾، کهواته ئىک ژ بابەتین سەرکەين فه لسه فا ئەفلاتونى (428 . 347 ب.ز) ژى هەبوون بوويه و بزاف کريه ژ ئاراستين جوراوجورقه فه کۆلينى لسەر هەبوونى ب تاييه تى و هەبوون ب گشتى ژى بکەت، لى هزرا وى لسەر هەبوونى جياوازه ژ هزرين ديتەر.

ئەگەر ئەم تەماشەى شارستانىيەتین کەفن ژى بکەين، ب تاييه تى مسرا کەفن کو ژ هەموو شارستانىيەتین دى جودابوو ژ ئەنجامى تىگەهين خودى و هەبوونا خۆ لسەر بەردەوامىيا باومريا "ژيان ب ژيانى فه ژين دبت و دمردچت" ئاقادکەت. لجهم وان دمرچوونا هەبوونى ژ هەبوونى ب واتايا ژيواره کى تەمام و شانەيه کا ب بزافه دبياقى گەردوونيدا، هەر ژ دەستپىکا هەبوونا وى و هەتا دوماهیکا وى ژى بەرپرسيارىيه ته کا تەمام و زانينه کا رهايه. لدويف گوتنا مسرين کەفن خودا بنياتى هەر تشتە کى يه، هەبوونا کەسى ژ خوداى دمردکەفیت، پاشى ژيانا جيهانى ژى دمردکەفیت و پاشى ژيانين دى ژى ژى دمردکەفن. وهسا هەبوونا تاکه کەسى ژى دمردکەفیت، ژيان لجهم وان بى

دوماهیکه، تاکه کەس بەری بەیتە ژیانێ دەست ب ژیانێ دکەت، پاشی دەیتە دژیانید، پشتی ژیانێ ژێ ژيانا خوە بەردەوام دکەت.⁽⁸⁶⁾ ئەڤ هزره لجهم ئیسرایلیان ژێ پەیدابوو، هاریکاریوو بۆ دەرچوونا دوو باومریان، یا ئیکێ: ئازادکرنا گەلی هەمووی، یا دووی: هەبوونا تاکه کەسی چارچۆڤه کرییه بۆ ژیانێ ب واتایا بەلاڤبوونا ژیانێ پشتی مرنی.⁽⁸⁷⁾

هەبوونگەری شیایه ببیتە بابەتەکی سەرەکی ڤه لسه ڤی د چەرخ و سەر دەمی جیاوازدا، ئانکو وهکو بابەتەکی ڤه لسه ڤی جهی خوە دناڤ ڤه لسه ڤا بەری زایینی و ڤه لسه ڤا پشتی زایینی و چەرخین ناڤه راست گرتییە و ل چەرخێ بیستی وهکو ریبازەکا ڤه لسه ڤی یا سەر به خو جهی خو دگرت و ب تاییهت پشتی شەری جیهانی ئیکێ و دووی دگههیتە پرائیا وه لاتین رۆژناڤا ب تاییهتی ئەمانیا و ڤه رهنسا.⁽⁸⁸⁾ پشتی ئەڤان وه لاتان ژێ رههین ڤه لسه ڤا هەبوونگەری دگههنه پرائیا وه لاتین جیهانی و دناڤ به رهه مین گه له ک نقیسەر و رهخه گرین جیهانیدا رهنگشه ددهت و ههتا دگههیتە جیهانا عەرەبی و دناڤ به رهه مین نقیسەرین عەرەب و کورداندا ژێ جهی خوە دبیینت، ئەڤه ژێ ب تاییهت پشتی دەرکەفتنا ڤه یله سوڤین هەبوونگەری وهکی: (هیگل، کیڕکیگارد، هۆسرل، گابرییل مارسیل، کارل یاسپرس، هایدگەر و جان پۆل سارتره).⁽⁸⁹⁾

د لاپه رین بۆریدا به حسی هەبوون یان هەبوونگەری لجهم یۆنانی و ڤه یله سوڤین دین کەڤن هاته کرن، لگۆره ی هزرا هەبوونگەریا نوی یا کو دبیزنی هەبوونگەریا هەڤچەرخ (هەبوونگەری ب تنی گرنگیی نادهته هەبوونا ئەوی تشتی هەیی، و ب تنی گرنگیی نادهته رۆنشه کرنا وی وهکو هەیی دا کو هەموو هزرا خو بۆ کریارا هەبوونا خو تەرخانبکەن، به لی ئامانجا هەبوونگەریی لدویڤ گۆتانا (مارسیل) ی ئەوه ئیکهتیا هەبوونی بۆ تشتی هە ی دیاریکەت . ئیکهتیه ک کو ژ ههڤ ناهیتە جودا کرن.

ل جھهکی دی ژی ژ روژانهیا مارسیلی دیبژیت: (ههبوونی جهستهیهکی هاوبهش لگهل تشتی ههیه ههیه)⁽⁹⁰⁾ ، ئانکو ب تنی چهوانییا ههبوونا ئهوی تشتی نادهته خوڤیا کرن، به لکو گرنگییا ددهته چییاتییا ئهوی تشتی ههیه، بزاقی دکهت یه کبونهکی دناقبهرا چییاتییا تشتی و جهستهیهکی وی تشتی وهکو تشت دروست بکته. یانژی ب شیوازهکی دی بیژین، بزاقی دکهت چهوانییا چییاتییا ئهوی تشتی ژی بدهته خوڤیا کرن. ژ ناقدارترین فهیله سوڤین فهلسه فا (ههبوونگهری) دشیین ناماژی بدهینه (جان پؤل سارتهر و مارتن هایدگهر):

1. جان پؤل سارتهر (1905 - 1980):

بدیتنا جان پؤل سارتهر تیگههی ههبوونگهریی ب دوو شیوازان دهیته پؤلینکر:

1. هیومانیزما فهکری: کو فهکۆلین و گهریانه ژبو بدهستهئینانا بههائیین مرؤقیهتی ل جیهانی.
2. هیومانیزما گرتی: مهرم ژی ئهوه مرؤق بتنی ئافرینهری بههائیین خو یه، چ ئافرینهر ژ دهرقهی سروشتی نین، یان بههائهک کو لگهل مرؤقی و بههائیین وی ناکۆک بیت نینه.⁽⁹¹⁾

ئهم دشیین بیژین: ((سارتهر دهگونجی بخریته نیو پۆلی کۆمهله نازادیکهزانیهکانی سهردهمی بانگهشهکارانی کۆرانی کۆمهلایهتی و رامیاری، ئهوه بانگهشهکاریک بوو بو بهرهنگاربوونهوهی چهرخه بۆرژوازی چونکه چهرخه بۆرژوازی چهرخه لیکهلهوهشان و داروخان و دارمان بوو، سارتهر یهکیک بوو له بانگهشهکارانی نههیشتنی ئایدۆلۆژیای زالبگیر و کۆت و بهندکاری نهییتی)).⁽⁹²⁾

ههروهسا ((سارتهر نوینهرایهتی ئیلحاد دهکات له رموتی وجودیهتدا، وه جاریکیش پرسیاریان لی کرد له بارهی رای ئهوه له بارهی بوونی خوا و وهلامی دایهوه بهوهی:

ئەگەر خودا بوونی ھەبیت ھیچ کیشەیه کم نی یە بەلام پینم وانی یە خودا دەستومیداتە کاروباری مرۆڤەکانەوه))⁽⁹³⁾.

جان پۆل سارتەری بابەتی ئازادیی و بەرپرسیاریەتی ب ئیکودووڤە گریڤداینە، ئانکو ب قی چەندی مرۆڤ نە بتنی بەرپرسە ژ خو، بەلکو بەرپرسە ژ یین دی ژی ئانکو بەرپرسە ژ جفاک و دەوروبەریین خو.

2. مارتن ھایدگەر (1889 - 1976):

ل کۆرە ی فەلسەفا مارتن ھایدگەر، مرۆڤ دشیین ب چەندین شیوازان ھەبوونا خو دەربازبکەت، ئەوژی ئەقەنە:

ھەبوونا ببزاری و بی رامن، ئەقە دەمی مرۆڤ ل ژیر کاریگەریا بیکاریی و فشارا داب و نەریتان و سیستەمی کۆمەلایەتی دەمینیت و ھەست ب ھەبوونا خو یا تاییەتی ناکەت، بەلکو دکەقیەتە ل ژیر کاریگەریا ھەبوونا گشتی. بقی چەندی ژ ئازادیا خو دەرڤیت و دەست ژ بەرپرسیاریەتی و ھەستین خو بەرددەت.

ھەبوونەکا رەسەن و راستەقینە، ئانکو مرۆڤ ھەست ب ھەبوونا خو یا تاییەت دکەت و دوور ژ کارتیکرنا دەرەکی، جەختی ل زاتی خو دکەت داکو ببیتە زاتی خو. یی بەرپرسیارە ژ ھەبوونا کار و ژيانا خو. ب باوهریا وی مرۆڤ دشییت ب ھەبوونا ئازادیی ھەبوونا خو بسەلمینیت.⁽⁹⁴⁾

ھەژی گۆتنی یە ((بەھا بەرزی لەلای ئەو کاتی یە بەو واتایی کە نەبوون تییدا بوونە ھەییە و داھاتوو لەلای ئەو واتای مردن دەگەینن و ھیچ پگیایەك نییە بو رزگاربوون لیی کە واتای نەبوون دەگەینن. وجودیەتی مرۆیی بەرپرسیار گوزارشت لە ھەلبژاردن دەکان، منیتی پیویستە لەسەری خودی خو ھەلبژیری بەلام نەك ئازادیەکی رھا چونکە بوونی ھەلبژاردن سنوردارە. لە دیاردە جەدەلیەکانی بوون لەلای ھیدگر بریتیە لە: بەرزی کە بریتیە لە سەرەستبوون و گەمارۆدان و شکست پی ھینان و دەرچوون لە خود کە ئەمەش

بوونیکی بی سیسته مه. بهرزی برتییه له سه ریه ستبوون، واتا تواناداری کارا به سه ر
بووندا و ره تکرده وهی هه ره تکرده وهیه ک بو خود و نه گه ری هه بوونی خود ههروهه
گه مارۆدانی واته شکستییه ئانیکی نوئی بوون)).

تەوهرى سىي

جۆر و بنەمايىن فەلسەفا ھەبوونگەرى

4.1 جۆرىن فەلسەفا ھەبوونگەرى:

پتريا ئەوان ژىدەرىن بەھسى ھەبوونگەرىيى دكەن، ھەبوونگەرى د سيستەمەكى دياركرى و سنووردار دا چارچۇقە نەكريبە، بەلكو بەھسى ھەمەجۇريا ھەبوونگەرىيى دكەن، ئانكو ب ئىك لايەنىشە تايبەتمەند ناكەن⁽⁹⁵⁾ پتريا ژىدەران، يانژى دشىين بىژين ھەموو ئەو ژىدەرىن بەھسى جۆرىن ھەبوونگەرىيى دكەن، ھەبوونگەرىيى وەكو فەلسەفە ب سەر دوو جۆرىن سەرەكى دابەش دكەن، ئانكو وەكو رىبازەك ژ رىبازىن فەلسەفى ناھىتە ھژمارتن، بەلكو گەلەك جاران ب فەلسەفەيىن ھەبوونگەرى دەيتە نياسين، ئەو ھەردوو جۆرىن ھەبوونگەرىيى ژى ئەفەنە⁽⁹⁶⁾:

1.4.1 ھەبوونگەريا باومردار

2.4.1 ھەبوونگەريا بى باومر

1.4.1 ھەبوونگەريا باومردار:

ئەف جۆرى ھەبوونگەرىيى وەسا دبىنت كو (مرۇف ھاتىيە دروستكرن وەكو مرۇف ژلايى خودايشە، ھەموو مرۇف د سىفاتىن گشتىين مرۇفاندا يەكدگرن،

ئانكو بئى رامانى ژى ھەبوون بەرى چىيەتەيى دەيت(97). رامانا ئەقى جۆرى ھەبوونگەريى ھەر ژ ناقي وي ديارە كو (باومرى ب خودى ھەيە و جەختيى لسەر باومرئىنانا مروقى ب خودى دكەت)(98). لدويش ديتنا ئەقى جۆرى ھەبوونگەريى (بيدقيە مروقى ب سروشتەكى مروقى "بشرى" ئەوى خوداي چيكرى، بژيت و پشتى ھنگى خەلك ب تشتين جياواز ژ ھەقدوو دەينە جوداكرن) (99). ب قى چەندى دشيىن بيژين ھەبوونگەريا باومردار ئانكو ھەبوونگەريا ئايىنى ئانكو ئەو فەلسەفەيە ئەوا باومريى ب ھەبوونا خودى و دەسەلاتداريا وي دئينيت. ژناقدارترين بىرمەنديىن ھەبوونگەريا باومردار، ھەكى (سۆرين كيكرىگارد 1813 . 1855)(100)، (كارل ياسپرس 1883 . 1969) و (گابريل مارسيل 1889 . 1973)(101).

1. 4. 2 ھەبوونگەريا بى باومر (الھادي):

ھەر ھەك ژ ناقي ئەقى جۆرى ھەبوونگەريى ديارە، ئەق جۆرە بەرۇقاژى جۆرى ئيكيە ژ ھەبوونگەريى، ئانكو بەرۇقاژى ھەبوونگەريا باومردارە. ئەم دشيىن بيژين(ھەبوونگەريا بى باومر، رەتدكەت كو مروقى تشتەك ھەبت ب ناقي سروشتى مروقى، ژبەرکو چ خودا نينن نوينەراتييا ھەبوونا وي سروشتى بکەت و ھەر كەسەك دەست دانيت لدويش ھزرەكا بۆرى)(102). مروقى لدويش ئەوى ھزرى دەيتە ئاقاكرن ئەو يا وي ھزر تيىداكرى و لسەر كاركرى. يانژى ب رامانەكا دى بيژى چىيەتيا ھەبوونا مروقى ئەنجامى ئەوان رەفتار و كيريارانە ئەوين دەمى بۆريدا ئەنجامداين، لدويش ئەقى جۆرى ھەبوونگەريى (مروقى يى ئازادە ژ ھەموو بيروباومرين بۆماوھيى)(103). ئانكو مروقى ئەوان داب و نەرييتين جشاكى كو بيروباومرين خودايشە گريداى يى ئازادە، مروقى بخو ئەقى ئازادىيى بۆ خو ھەلدبژيريت و ھەر تاكەكەسەك خو ئەقان قەيد و بەنديىن چارچۇقەكرى ئازاد دكەت.

بىردۆزين بى باومر ھەر ژ دەستپىكا چەرخى بيستى ھەتا ماركسيان ژى ب شيوازەكى فەلسەفیانە دەست ب سەر ھزرا خودايى دا كرتن لى ئەوان ھەموو دەمان

دگۆتن چیهتی بهری ههبوونی یه⁽¹⁰⁴⁾. ههروهكو (جان پۆل سارتهر) ژى دبیژیت: (مرۆفی نازادییهكا رهها "الحرية المطلقة" ههیه دههلبژاردنا ههرتشتهکیدا و نهو ب خو خو دروست دکهت)⁽¹⁰⁵⁾، بهئی وهکی بهری نهها نامازه پی هاتییهدان ههبوونگهریا و ب تاییهت ژى ههبوونگهرین بی باومر نهه هزره گوهارت و گۆتن (ههبوون بهری چیهتی دهیت)، پیدقییه بیژین، کو (مارتن هایدگهر) و (جان پۆل سارتهر) نوینهراتییا نههقی جوړی ههبوونگهریی دکهن.⁽¹⁰⁶⁾

5.1 بنهمایین فهلسهفا ههبوونگهری:

ههر ریبازهكا نهدهبی یان فهلسهفی ههبیت، لسهر هندهك بنهمایان هاتییه ئاڤاكرن و لسهر نهوان بنهمایان دچیت، ههبوونگهری ژى وهكو فهلسهفهیهكا مرۆڤایهتی كو ل چهرخى نۆزدی لسهر دهستی (كیرکیگارد)ی هندهك جوداهى دناقبهرا وی فهلسهفیین دیتر دا دهینه دیاركرن و وهكو فهلسهفهیهكا ئایینی بهر ب ریبازبوونی دچیت و ل چهرخى بیستی و ب تاییهتی ل سهر دهستی (جان پۆل سارتهر) و دوور ژ ئایینی ب تهمامی دبیته ریبازهكه فهلسهفی، بنهمایین وی ژى بریتینه ژ:

1. دهستیكرن ژ خودی، كو دبیته چهقی دهستیپشخهری و بنگههی وژدان و ههستی.

2. مرۆڤ ههبوونهكه تهمامه ب میشك و ههست و لهش و گیانی خوڤه.

3. پیکدادانا خودی تاکهکسی (ذات الفردية) دگهل جیهانا ژدمرڤه، پیکدادانهكه کارلیکهره (تفاعل) و ههر لایهك ژ نهقان لایان مهرجه بو ههبوونا لایى دی، نهههژی ژیوار و ديفاکتویه.

4. درووشمی ههبوونگهریی نهههیه (نۆکه نهزیی لشیهره) و تاك یی بهردهوامه دگهل جیهانا دمرڤه ب پیکا ههبوونا خو و ههست و سۆزین خو و لهشی خو.

5. ئازادى بريتىيە ژ ھەبوونا مروۇقى و بىي ئازادى مروۇقاىيەتى نىنە و ئەق ئازادىيە د چارچوۇقى پيشەرىن تاكىدا كاردكەت، ئانكو كاركرنا وى د چارچوۇقى پيشەرىن رەوشتى و سىياسى و ئايىنىن بەرىيە لاقدان نىنە...

6. تاك، بىريار و ھەئويستىن خۇدەت.

7. ھەبوونگەرى ھەموو رەنگ و شىوازيں نامادە و كلتورى و بەرىيە لاقدان رەتدكەت، ژيەرھەندى خۇ ژ ئايىنى دووردكەت و دگەل ماركسىيەتى ناگونجىت ب گونجانەكا تەمام، ھەرچەندە د ھەندەك لايەنىن كەتواريدا دگەنە ئىك و ئىخستىيە ژىر رەخنى و شىانين رەخنە لىگرتنى ھەنە ھەكى ھەر تىشتەكى دى و مافى ددەتە تاكى كو سەرىپچيا وى بكەت و يا باش ژىبگىت و يا رژدە كو تاك رىكى نەدەت ئازادىيا وى د چارچوۇقى كۆمەلئىدا بەيتە ھەلاندىن.

8. گەلەك ھەبوونگەرى ھەنە ب ھژمارا تىورقانان، بەلئ ھەموو جەختىي لىسەر ئەقان بابەتان دكەن: ئازادى، ھەئويستى ئىرادى، بەرىپسىيارەتى، تاكەكەس، ژيان، مرن، غەرىبىي. خەرىب بووى، ھەندابوون، بى ھىقىبوون، رەتكرن، دلشكەستن و... ھەتد. (107)

ژلايەكى دىقە سى بنەمايىن سەرەكى بۇ ھەبوونگەرىي دەيتە دەستنىشانكرن، ئەوژى ئىك ژ ئەوان بنەمايان: (خۆيەتى . الذاتية) ، كو رامان ژى ئەو ھەبوون مروۇق د بنىاتدا ھەيە و پشتى ھەنگى بەرەق ئايىندەكى دچىت، مروۇق ھەكى پىرۆژمەكىيە و ژيانەكا خودى و خۆيەتى ھەيە، نەرمى د ئەقى ژيانىدا ھەيە و قابىلى گوھۆرىنىيە . بنەمايى دوويى ژى (خواستە . الارادة) يە و مروۇق كاردكەت بۇ بدەستقەئىنانا ئەوى تىشتى وى دقەت كو خواستنا ويىيە، و دگەل ھەندى ژى ھەر كەسەك بەرىپسە بۇ بدەستقەئىنانا ئەوى تىشتى وى دقەت بدەستقەبىنىت . بقى رەنگى (بەرىپسىيارىيەتى) دبىتە بنەمايى سىي ژ بنەمايىن ھەبوونگەرىي، دەمى ئەم دبىژىن مروۇق بەرىپسە ژ خۇ، رامان ئەو ھەبوون كۆ خەلكى ژى بەرىپسە ، و

بهرپرسياريه تيبيا وي زنده دبیت،⁽¹⁰⁸⁾ ئانكو ب كورتی دشین بیژین، تایه تمه ندیبین
 فهلسه فا هه بوونگه ری كو بابه تین وی پتر بابه تین په یوه ندی داربوون ب مرؤف و
 مرؤفایه تییشه، ژوان ژی:

- تیگه هی هه بوونا مرؤفی و بهایین وی.
- تاكگه ری
- یاخیوون دژی دهسته لاتا دهره کی
- گه شبینی و خوراگری و چالاکی
- هه بوون پیش ماهیه تی
- په روه رده و رهوشه نبیری
- مرؤف و ژیان⁽¹⁰⁹⁾

ب دیتنا مه، د ئەفان بنه مایاندا بنه مایین هه ره سه ره کی ئەوین
 هه بوونگه ری گرنکی پیددا و پتر دناف به ره مین سه رده می خو و پشتی هنگی
 ره نگه ددا بابه تین گریدای (ئازادی و مرؤفایه تی) یی بوون، ژبه رهندي ل خوارى دى
 ب دريژی ل سه ر ئەفان هه ردوو بنه مایین سه ره کی راوه ستین:

1.5.1 ئازادی و هه بوونگه ری:

ئازادی ئیک ژ پیدقیاتیین ژيانا رۆژانه یه، چ ئازادیا رادهرپینی بیت یان
 ئازادیا ژيانی ب گشتی ژی بیت. ئازادی، ژيان و پیناسه کرنا ژيانیه ب وی شیوی
 هه ره که سه کی دقیت ب وی مه رجی زیانی نه گه هینته به رامبه ری خو، ب ئازادی
 مرؤف ب تاما ژيانی ئاشنا دبت. ئازادی دهرپرینا هه ره بیروبوچوونه کی یه بیی هه بوونا
 هیچ ریگریه کی ژلای (دینی، سیاسی و ... هتد)، هه روه سا هه ولدانه که بو
 بدهسته ئینانا مافی خو و به رجسته کرنا دادپه رومری بو هه موو مرؤفان
 پیخه مهت به خته ومری و پاراستنا به های مرؤفایه تی. پیدقییه ئەم بزانین كو

مللهت دین سببەرا ئازادی دا تیدگهەن و پیدگهەن. پرائییا بیرمەند و زانایین بیاقی فەلسەفی پرسیار و شروقه‌کرن دمریاری ئازادی ئازاندینه، نوکه دی بۆچوونین هەندەکان دەینه دیارکرن:

1. 1.5. 1 تیگهە ئازادی لجهە سۆفستائیان:

(سۆفستائی) وهکو ئیک ژ قوتابخانین هەرە کهشنین بیاقی فەلسەفی و سەردەمی وی دزقپیت بۆ بەری سەردەمی (سۆکرات) تیدا ژیاپی و سەردەمی پشتی (سۆکرات) ی ژ ی هەر بەردەوام بوویە گرنگییەکا مەزن دایە بابەتی ئازادی و ئازادی بوویە ئیک ژ بابەتین هەرە سەرەکی د بابەتین ئەقی قوتابخانیدا. تیگهە ئازادی لجهە (سۆفستائی) یان ئازادیا بیروباومر و هونەر و رموشتی ب خوقه دگریت، و دووپاتی لسهر تیگهە پەرومردمی ژ دکهە ئەوین هاتینه دانان ژبو تیگهە هەستکرن ب ئازادی و شانازی کرن ب دموونی خو و ئەقی چەندی لسهر عەقلی مروقی دادنین. ب دیتنا وان ژیان کۆمه‌کا کریارین ئازادە مروقی پی رادبیت ژبو بدەستقەئینانا خودی خو، فەیلەسوفین (سۆفستائی) دریزیا ژبی مروقی بۆ چیژ وەرگرتن (المتعه) ب ئازادیا دموونی یا تەواو دزقپین و ئەوان داخوازا ئازادی پیخەمەت ئیرادا دموونی کەسی کرو ب دیتنا وان دگەل ئازادی عەقلانیەتا پاقر خویادکەت، ئەقە پینگافه‌که دمرپینن ژ باومریا ئازادیا مروقی دکەت⁽¹¹⁰⁾. کەواتە بەحسکرن ل تیگهە ئازادی بابەتەکی نوی نینه، بەلکو هەر ژ کەفندا بزاقا بەحسکرن ل ئەقی بابەتی هاتییەکرن و بزاق ژ هاتییەکرن، ژبو هندی ئازادی ب هەموو رەخ و روویین خوقه دناق جفاکیدا بەیته پراکتیزەکرن،

1. 1.5. 2 ئەندری لالاند و ئازادی:

لدویف دیتنا (ئەندری لالاند) ی (مروقی ئازاد ئەو مروقه ئەوی نەکوێلە یانژی نەبەندکری، کەواتە ئازادی ئەو بارۆدوخە ئەوی مروقی تیدا ئازاد بیت هەر تشتەکی ئەنجامبەت، ب وی شیوهی نەبت ئەوی کەسی بەرامبەر بشیت، ئانکو ب

پامانا نهبوونا توندرومیا دهرهکی⁽¹¹¹⁾. ئانکو د ئازادییدا مروقی ههزا کۆیلایهتی
نینه و نهقییت ب هندهک دابونهریت یان هندهک سنوورین بهرتنگ بهیته
دۆرپیچکرن و لگهل هندی ژى نابیت ب مهره ما ئازادبوونا خو ئازادیا هندهک کهسین
دیتر تیک بدت، ب دیتنا (ئهندری لالاند) تیگههی ئازادیی ژ نهقی خالی
دهستپیدکته و دابهش دبیت بو سی ئاست و ئاراستین جیاواز:

لسهر ئاستی گشتی، تیگههی ئازادیی دهیته پهیرهوکرن لسهر هه موو
بوونه وهران.

لسهر ئاستی جحاکی و سیاسی، ئازادی دیاردبیت د پهیرهوکرنا
هه قوه لاتیدا بو په یوه نندیی وی دگهل کۆمه لگههی و دهسه لاتی.

لسهر ئاستی نافخوویا مروقی، تیگههی ئازادیی دهیته پهیرهوکرن لسهر
ئاستی سه ره خووی یا نافخووی یا مروقی ب بهراورد دگهل نهبوونا پیچه وانیی
دگهل که سایه تیا وی یا راست.⁽¹¹²⁾

1.5.1.3 ئازادی لجه م هه بوونگه ران:

هه بوونگه ر باومره که ته مام ب ئازادیا مروقی یا بی سنوور دئینن، ب دیتنا
وان مروقی ئازاده هه بوونا خو بسه پینت وهکی وی بقییت، ب چ شیوه بت، بیی کو
تشتهک وی سنوورداریکته یان ئاستهنگان بیخهته د ریکا ویدا و لسهر مروقی
پیدقیه رابردووی بهیلت و بهرامبهری هه ر ئاستهنگهکی راوستیت چ ئایینی بیت
یان جحاکی یان فهلسهفی یانژی ناوچهیی بیت. باومردارین فهلسهفا هه بوونگه ری
دیژن: جهی ئایینی د وژدانا مروقی دایه، لی سه رکیشیا ژیانی دبن ئیرادا ته ماما
مروقی دایه.⁽¹¹³⁾ و (دستوییشکی) ژى هه بوون و ئازادیی ب هه قده ووه گریدهت و
ئهو دیژت: (ئه گه ر هه بوونا خودی نه بت کهواته هه موو تشتهک دروسته
بهیته کرن)⁽¹¹⁴⁾. ئه قه دبیه خالا دهستپیکرنا هه بوونگه ری و ب تایهت
هه بوونگه ری ب باومر و دگهل هندی ژى دبیه خالا جیاوازیی دناقه ر هه بوونگه ری

باومردار و هه‌بوونگه‌ریا بی باومر. لدویف ئەقی گۆتئی چ تشتی قەدەغە د ژیانیدا نینه، هەر کەسەک دشیئت لدویف هەز و ئارمەزوویین خوە بژیت و لشینان بکەت، لی گەرەکە ئەم بزانی زئی مەرەم ژ ئەقی گۆتئی رەتکرنا هه‌بوونا خودی ب هه‌موو لایەنانشە نینه، بە‌لکو مەرەم ژئی پیکشە‌گریدانا ژیانا لسه‌ر ئەردی دگەل ئەسمانی، لی نه ب ئەوی شیوازی یه ئەوی دەیتە پەیره‌وکر، بە‌لکو خودایی هەر کەسەکی وه‌کو ئایین د ناخی وی دایه و نابیت ئەقی چەندی لسه‌ر کەسانین دەوروپه‌ری خوە بسه‌پینت و ئازادیا ژیانئ زئی لسه‌ر ئەردی دئیتە پراکتیزه‌کر و ئەنجامدان، له‌وما ژئی ئەم دکارین بیژین مرؤفی ئازاده و مرؤفایه‌تی ئازادییه.

هه‌بوونگه‌ریی گرنگیه‌کا مەزن دایه بابەت و پرسین تایبت ب ئازادیی و گەلەک بە‌حسی تیگه‌هی ئازادیی و گرنگی ئازادیی بو مرؤفی و چەوانیا پەیره‌وکرنا ئازادیا تاکە‌کەسی دەیتە‌کر. هەر وه‌کو بە‌ری نۆکە هاتییه گۆتن کو ((فەلسەفا هه‌بوونگه‌ریی کارتیکرنه‌کا ئیکجار مەزن لسه‌ر ئەدەبیاتا فەرەنسی کر، ب تایبەت پشتی شەری جیهانی یی دووی . (جان پۆل سارته‌ر) نشیسکاری هه‌بوونگه‌ریی یی ئیکی بوو، د ئەقی واری دا گەلەک شانۆ نشیسین وه‌ک (بی دەرکەفتن، دەستین پیس) زیدەباری نشیسینن جودا جودا د بواری فەلسەفی و رەخنی دا، هەر وه‌سا نشیسینن وی گرنگی ب بابەتین رەوشتی و سیاسی ب تایبەت ئازادی و پیگیری کرنی ددان))⁽¹¹⁵⁾ کو ئەقەژی ژ هزرین سەرەکیین (جان پۆل سارته‌ر)ی بوون، و دشیین بیژین ئەق چەندە د ئەقان هەردوو خالین ل خواری دا دئیتە پوختکر:

هەر تاکە‌کەسەک کە لاتە‌کە د خودی خو دا، بو وی هه‌یه رەفتاری بکەت وه‌کی وی دقیت، هەر وه‌کو ئەو بوونی تاکانه‌یه، تشتەک دگەل تاکی نینه ژبلی هەز و ئازادیا وی، ئەو ئازادییه سنووری تەمام یی راستیا و بییه و پشەری تاکانه‌یی به‌هایی و بییه، چ هزر و دەسەلات نەشین وی ژئی بی به‌ر بکەن، یان رەفتار یان بیروباومر یان ئاراسته‌یه‌کی ژئی حەلال و قەدەغە بکەن.

پیندقییه لسه هر تاکه کسه کی نهو بخو . خو نازاد بکته، و دووباره چاخشانندنه کی د نهوی جفاکیدا بکته نهو جفاکی نهو تیدا دزیت و ب چ دابونه ریت و بیروباومر و فهسه فانه پابه ند نینه ، چونکه لدویف هه بوونگه ریا هه قچهرخ تاکه کسه ره های نازاده بو خو هه رتشته کی هه لبریزیت نهو تشتی وی دفتیت، ب مهرجه کی نهوژی نابت کسه نازادیا کسه کی دیتر تیکبدهت، نانکو نابت ژیه نازادیا خو نازادیا کسه سین دیتر تیکبدهت.⁽¹¹⁶⁾

ههروهسا (جان پۆل سارتهر) دبیژیت: چ جوداهی نینه دناقبهرا هه بوونا مروقی هه ر ژ دهستییکا هاتنا وی بو سهر دونیایی و دهستکهفتنا وی بو نازادیی. (سارتهر) هه بوونا مروقی ب بدهستقه ئینانا نازادیی گریدهت، نازادی لجه م وی بوونه و مه رکه و نه بوونا خو یا تاییهت ب بوویه رین بۆری و داهاتی گریدهت⁽¹¹⁷⁾. ههروهسا وهکی بهری نوکه ئاماژه پی هاتییهدان، (سارتهر) نازادیی ب بهرپرسیاریه تی قه گریدهت و نهو دبیژت: دهما مروق نازاد بیت بهرپرسیاریه تی زیده دبیت و بهرپرسیاریه تییا جفاکی ژی دبیه نه رکی وی، لی هه ر دمینیت ره های نازاد و فه ره بهری خه لکی ژی بدهته ریکا نازاد و ژ قوناغا کویلیه تی و بندهستیی دمربازیکته. ههروهسان ((سارتهر ده ئیت: هه موو شتییک لهژیانی دموونیماندا نازاده، بهلام نه مه مانای نه وه ناگه یه نیت که له هه مانکاتدا لهویدا نازادی نییه ؟ نه گه ر هه موو شتییک لهژیانی ناوموه ماندا نازادبیت، مانای نه وه یه وشه ی نازادی هه مان نهو مانایه هه ئناگریت که له لای فه یله سو فنه کان هه ئیده گریت "ده گریته خو ی" به لکو له لای هه موو رو له کانی مروقیه تی به گشتی ده یگریته خو ی و گشتیگر ده بیت))⁽¹¹⁸⁾. که واته نازادی ب لایه نی دموونیی مروقانه گریدایه و ههروهسان په یوهندی ب ناخی مروقیشه هه یه و نهو نازادیا سارتهری باومری پی هه یی نهو نازادییه نینه نهوا خه لک و عه قل ب گشتی قه کولینی لسه ر دکهن. چونکی نهو وه سا بریاری ددهت و دبیژیت چینابت چ دهسلات یان بنه مایین سه پینه ر هه بوونا خو هه بت لسه ر که سان د چ جور ژ جورین هه ل سو که وتان دا نه ق چهنده ژی مه ناچار دکته بو قه گه ریانئ بو سهر نهوی گوتنا (سارتهر)ی نهوا د په رتووکا "بوون

الانسانية، الفلسفة الانسانية و...الخ)⁽¹²⁵⁾ دهینه بکارئینان و د زمانى کوردیدا ژى چهئین زاراق هه مبهرى ئەقى زاراقى دهینه بکارئینان، ژ وان زاراقان وهكى: (مرۆفگهرايى، مرۆفدۆستى، مرۆفخوازى، مرۆفایهتى، مرۆفانى، ریبازى مرۆبى و مرۆفپهرومى)⁽¹²⁶⁾، بهئى پرانیا جاران هه مان زاراقى ئینگلیزى (هیومانیزم) د زمانى کوردیدا دهیته بکارئینان، بدیتنا مه ژى ئەق زاراقه زاراقه كى گونجایى یه و جهى خوه ب تهمامى دگريت بیى كو چ كیماسى د ومه رگیرانا ئەقى په یقیدا هه بن و هه تا رادمیه كى باش ژى جهى خوه دناق رهخنا ئەدمیه با تا کوردیدا گرتیه.

2.2.5.1 پیناسا هیومانیزمى:

هیومانیزم ب گه لهك شیواز و بۆچوونان ژلایى ئخیسهر و رهخه گر و فهیله سوفا ن هاتیه پیناسه كرن و هه ر ئیک ژ وان ژ ناراسته یه كى ته ماشه ی هیومانیزمى كریه، بۆنموونه "ئه ندریى لالاند" دبیزیت: هیومانیزم بنگه هى مرۆفایه تییا مرۆفیه، مرۆفایه تی ژ زانینا مرۆقى دهستپیدكته و بابته تی مرۆفایه تیى هه لسه نگاندا نا مرۆقى و ریکخستنا ویه و ئه ركى وى دوورخستنا مرۆفیه ژ هه ر تشته كى نامۆ، هه ر ژ ئیخستنا وى دبن هیژا ژ دمه رفه ی سروشتى مرۆقى یانژى ب تیکچوونا وى ژلایى بکارئینانا تشته كى نه بووى، بى سروشتى مرۆقى.⁽¹²⁷⁾

ههروهسا (فرديناند شيله ر 1864 . 1937) فهیله سوفى بواری هیومانیزمى ئینگلیزى، دمه ربه ی پیناسا هیومانیزمى دبیزیت: هیومانیزم بزاقا ئازادكرنا مرۆفیه ژ هه ر دهسته له لاته كا دمه رفه ی سنوورین مرۆقى، ههروهسا ئازادكرنه ژ هه ر خوادوه ندی و كه نیسى و ئازادكرنه ژ دهسته له لاتا دابونه ریتان.⁽¹²⁸⁾

"ئه ندری لالاند" دمه ربه ی پیناسا هیومانیزمى دبیزیت: هیومانیزم بنگه هى مرۆفایه تییه، ژ زانینا مرۆقى دهستپیدكته، بابته تی وى هه لسه نگاندا نا مرۆقى و ریکخستنا ویه و ئه ركى وى دوورخستنا هه ر تشته كى یه، كو نامۆیه تییا وى ل

هه‌مه‌به‌ری خودی وی بکه‌ت، هه‌ر ژ که‌فتنا لهن هی‌زا ژ دهرقه‌ی سروشتی مرۆفی یانژی ب تیکچوونا وی ژلای بکارئینانا تشته‌کی نه‌بووی بیی سروشتی مرۆفی.⁽¹²⁹⁾

فه‌یله‌سۆفی ئەلمانی "گۆته 1749 . 1832" دهرباره‌ی پیناسا هیومانیزمی دبیژیت: ((ئاقاری مرۆگه‌ری ئەو هه‌ولنه‌ به‌رده‌وامه‌یه‌ی مرۆف ده‌یدات، به‌ مه‌به‌ستی گه‌یشتن ب قه‌شه‌نگترین نموونه‌ی ئینسانی))⁽¹³⁰⁾ ئانکو ب دیتنا گۆته‌ی هیومانیزم به‌رده‌وام دبزاقی دایه‌ بۆ دروستکرنا باشتترین مرۆف کو مرۆفه‌کی نموونه‌ بت دناف جفاکی دا و دگه‌ل دهم و جه‌ی خوه‌ بگونجیت.

سه‌ره‌هلدانا هیومانیزمی یان مه‌زه‌به‌ی مرۆفایه‌تی راسته‌وخۆ گریدایه‌ ب چه‌رخێ چاکسازیین ئایینی و چه‌رخێ رینیسانسێ ل ئەوروپا کو د هه‌ردوو سه‌ده‌ییین پازدی و شازدی زایینی دا بوو، ئەف قوناغه‌ قوناغا قه‌گه‌هاستنی بوو ژ ئایینی بۆ زانستی، ژ خوه‌دی بۆ مرۆفی، ژ دهمی بۆری بۆ نه‌و و دهمی به‌یت، تشتی ژ هه‌مووی پتر چاکسازیا ئایینی جه‌خت لسه‌ر کری ب تایبه‌ت دگه‌ل "لۆسه‌ر louthery" ل سه‌دی شازدی ئەوژی دانپیدان بوو ب رۆلێ میسکی و جه‌ی میسکی د لیگه‌ریانا نازاد ده‌، هه‌ژی گۆتنی یه‌ ئەو بیروباوه‌رین که‌نیسی په‌یوه‌ودکرنا هاته‌ هه‌ژاندن لئ ب ته‌مامی ژ چارچۆفی ئەنتۆلۆجی دهرنه‌که‌غتن، د ئەفی چارچۆقه‌یدا هه‌ژا ناغه‌ندییا دناقه‌ه‌را خودی و مرۆفی دا هاته‌ ره‌تکرنا و دگۆتن په‌یوه‌ندی دناقه‌ه‌را مرۆف و خوه‌دای دا راسته‌وخۆیه‌، شروقه‌یا په‌رتووکا پیروژی هاته‌ ره‌تکرنا و نازادیا باوه‌ری هاته‌ راگه‌هاندن⁽¹³¹⁾ پشتی ئەفی دهمی هیومانیزم بوو بابه‌ته‌کی گرنه‌گ و د گه‌له‌ک بیاقیین ژیان و مرۆفی دا هاته‌ به‌رجه‌سته‌کرنا و ره‌نگشه‌دا. هیومانیزم گرنه‌گی دده‌ته‌ هه‌بوونا مرۆفی وه‌ک مرۆف، گرنه‌گی دده‌ته‌ ژیان و مرنا مرۆفی، گرنه‌گی دده‌ته‌ ئەقینیی وه‌کو دیارده‌کا جفاکی، گرنه‌گیه‌کا مه‌زن دده‌ته‌ پی‌رابوون و شیان و به‌خته‌وه‌ری و په‌شبینی و گه‌شبینی و هیشی و مرۆقبوونا مرۆفی. هه‌روه‌سا هیومانیزم گرنه‌گیه‌کا مه‌زن دده‌ته‌ نازادی و نازادبوونی، پیکشه‌ژیان و لیبۆرینی، مافی مرۆفی، وه‌که‌ه‌فی، گرنه‌گی دده‌ته‌ دادپه‌روه‌ری و دژی په‌گه‌زه‌یه‌ستی و خۆپه‌رستی رادوه‌ستت.

ههروهه کی "علی حرب" ژێ دبێژت: هیومانیزم بهرهمی چهرخی هشیارییه⁽¹³²⁾ کو مه بهست ژێ چهرخی رینیسانسێ یه، دیسان دبێژیت: هیومانیزم کو دهتایا لسهر دیتنا لاهوتییه بو جیهان و مرۆقی، کهواته بهرهمی دیتنا دنایی یه و دهژنه نجامی فهلسهفا سیکۆلاریزمی یه. بجی شیوهی هیومانیزم دبیته روویه کی دی ژ سیکۆلاریزمی، و ئەهف پێشقه چوونا ئەوروپی بهایی مرۆقیی مرۆقی بدهسته ئینا و مرۆق ئینا پێش بو دهست ب سهرداگرتنا وی لسهر سروشتی لجهی خودی خوداوهندی و دهست ب سهرداگرتنا وی بو جیهانی ئانکو بهرۆقاژی هزرین بهربه لاق ل چهرخین نافهراست، ئەوژی بریکا سهربه خو بوونا خودی مرۆقاتی و ئازاد کرنا ئەقل و گیانی مرۆقی⁽¹³³⁾ کهواته ل چهرخی رینیسانسێ و پشتی چهرخی رینیسانسێ ژێ مرۆق و بههایی مرۆقی بوو نافهندا هزر کرنی، و مرۆقایه تییا مرۆقی و پاراستنا مرۆقی بوو بابهتی سهره کی لشی ماوهی، ل جهی هزر و هیزین دهرقهی هیزا مرۆقی. هیزا مرۆقی وهکو بابهت و پراکتیک هاته بکار ئینان.

3.2.5.1 قوناغین هیومانیزمی:

1. هیومانیزما چهرخی رینیسانسێ
2. هیومانیزما چهرخی رۆشنگه ری
3. هیومانیزما چهرخی نۆزدی
4. هیومانیزما چهرخی بیستی

4.2.5.1 کرنگترین بنه مایین هیومانیزمی:

1. پیددیییه مرۆق فه کۆلینی ل رامانا هه بوون و ژیا نا خو بکهت بشیوهیه کی بهردهوام.
2. ژیا ن د خودی خو دا تشته کی جوانه و هه ژیییه مرۆق بهردهوامی ب وی ژیا نی بدهت زیده باری هه موو دژایه تی و مملاندنیان.

3. پیدئیییه مرؤف د ژیانى دا روو ب رووی هه موو ئیش و ئازاران بت و د هه مان دمه دا دقیت مرؤف چه کدار بت ب هیشی و ئومیدان.

4. پیدئیییه مرؤف گرنگیى بدهته ماتریالی (مادده) بهری گیانی، چونکی ماتریال تاکه تشته مرؤف دکارت تیبگههت و ئسه ر زال بت.⁽¹³⁴⁾

1. 2. 5. 1 تاییه تمه ندى و ساخه تین هیومانیزمی:

هیومانیزمی وهکو هه موو بابه تین دی یین ئه دمی و فه لسه فی تاییه تمه ندى یین خو هه نه، گرنگترین ژوان تاییه تمه ندى یان:

1. هیومانیزم جودایه ژه زرا لاهووتی ئه وا دبیت مرؤف به شه که ژ سیسته می خودایی ههروه سا ژ دیتنا زانستی یا پوخت یا کو دبیت مرؤف به شه که ژ سیسته می سروشتی، چه فی گرنگییا هیومانیزمی مرؤفی و ژ پسپوریا مرؤفی ده ست پی دکه ت.

2. هیومانیزمی باوه ری هه یه کو تاکى مرؤفی د خودی خو دا خودان به هایه و ریزگرتن ل ئه فی به هایی ژیدهری سهره کیى هه موو به هایین دی و هه موو مافی مرؤفی یه.

3. هیومانیزم گرنگیى ددهته هزرین چینه بن و مه حاله مرؤف تیبگه هیت ئه گهر ژ چارچو فی خو یى جفاکی و میژوووی به یینه دابرا ن ئه فه ژلایه کی شه و ژلایه کی دیشه مه حاله ژناق بچن و ببنه هزره که رووت بو بهرژه وه ندى یین چینه یه تی یان ئابوو ری.⁽¹³⁵⁾

1. 2. 5. 6 کارتی کرنا هیومانیزمی ل قوناغین جودا دا ئسه ر سه ر هزرا

هه بوونگه ری:

وهکو دئیته زانین ((هیومانیزما چه رخی رینیسانسى ئه و بیروباومر و کار و بزاقین هیومانیزمی نه ل سه دی (14 . 16) ل وه لاتین ئه وروپی و ئیتالیا وه ک

دهستپێك و سه‌رۆكانی قه‌دگريت. هیومانیزمی د قی ماوه‌ی دا ژیه‌ر چه‌ندی‌ن فاکتەر و ریخۆشکه‌ران سه‌ره‌لدایه، تایبه‌تمه‌ندی‌ن خوه د چارچۆقی هزر و بزاقین هیومانیستان د سه‌ره‌کیتیرین وارین ژیان‌ی دا "فه‌لسه‌فه، ئایین، په‌روم‌ده و فی‌رکرن، سیاسه‌ت، جضاک و زمان" هه‌لگرتینه))⁽¹³⁶⁾ د ئەقی قوناغی دا گرنگی ب مرۆقی هاته‌دان، مرۆقی ئەقی سه‌رده‌می جیهانا که‌فن وه‌کو شارستانی‌ه‌ته‌کا سه‌ربه‌خۆ دا نیاسین و مفا ژ بنه‌مایین جیهانا که‌فن وم‌رگرت، سه‌خه‌تی سه‌ره‌کی ئەقی قوناغی ئەو بوو مرۆف بوو چه‌قی ئەرکی مرۆقاییه‌تی⁽¹³⁷⁾ وه‌کو دیار د ئەقی قوناغی دا بزاق و هیقی‌ن هیومانیزمی گرنگیدان ب مرۆقی و خزمه‌تکرنا مرۆقاییه‌تی یه ب گشتی ژیه‌ر هندی قه‌گه‌ریان بۆ کلتووری که‌فنی یۆنانی و رۆمانیان و وم‌رگی‌ران و قه‌ژاندنا وان ب ریخۆشکه‌ر زانین چنکو ئەوان د دیت شارستانی‌ه‌تا یۆنانی و رۆمانیان کلتوره‌کی پره ژ به‌ایین مرۆقاییه‌تی و گرنگی ب بها و ئازادیان مرۆقی دایه.⁽¹³⁸⁾ ئەق قوناغه دبیه‌ ده‌ستپێکه‌ک ژ بۆ قوناغین پستی خۆ و ل قوناغین پستی هنگی گرنگیه‌کا زیده‌تر ب مرۆقی و مرۆقاییه‌تی دئیه‌ته‌دان، ئەق چه‌نده بوو فاکتیره‌کی گرنگ بۆ پیشقه‌چوونا هیومانیزمی ل چه‌رخین رۆشنگه‌ری و کارتیکرنه‌کا مه‌زن له‌سه‌ر په‌یدا بوون و پیشقه‌چوونا هه‌بوونگه‌ری هه‌بوو.

چه‌رخ‌ی رۆشنگه‌ری بزاق و تیکۆشینا سه‌دین (17 . 18) ل ئەوروپا بخۆقه‌ دگريت⁽¹³⁹⁾ د ئەقی قوناغی دا و ب تایبه‌تی ل سه‌دی هه‌ژدی کۆمه‌له‌کا په‌مۆشه‌نبیران ژ وه‌لاتین جوراوجۆرین ئەوروپی هاته پیکئینان کو پیکه‌تابوون ژ نشیسه‌ر و بیرمه‌ند و زانایان، بنه‌مایین هزرا وان گری‌دای مرۆقاییه‌تی و سیکۆلاریزمی بوون، د ئەقی قوناغی دا میشکی ره‌خنه‌یی هاته قه‌دیتن و بیرمه‌ند و زانایان ره‌خنه‌ ب دمرۆزمی تیکه‌هشتنی بۆ دیروکی و دیاردین مرۆقاییه‌تی ده‌ست نیشانکرن، بنگه‌هی ئەقی بزاقی ل پاريس بوو.⁽¹⁴⁰⁾

ئه‌مانویل کانت (1724 . 1804) دمرۆزمی بزاقا رۆشنگه‌ری و چه‌رخ‌ی رۆشنگه‌ری دبیزیت: بریتییه ژ ((دەرچوونی مرۆف له‌و حاله‌ته‌ی ئیضلیجی و ده‌سته‌وه‌ستانه‌ی که‌ هه‌ر مرۆف خۆی به‌رپر‌سیاری مانه‌وه و به‌رده‌وامیه‌تی،

ئىفلىجىش ئەو بارودۆخەيە كە مرۆف ناتوانىت هزرى خۆى لە دەرەوى رېبەرايەتى كەسانى دىكە دا بخاتە كار، مرۆفى ئىفلىج بەرپرسىارە لە ئىفلىجىيەكەى خۆى))⁽¹⁴¹⁾ ئەقە گرنگترىن خالا وەكەقېى دناقبەرا هېومانىزم و هەبوونگەرىيى دا و ئەم دىشېن بېژىن گرنگترىن خالە كارىگەرى ل هەبوونگەرىيى كرى، ژبەركو وەكى بەرى نۆكە هاتىيە باسكرن كو هەبوونگەرى ژى بزاقى دكەت مرۆفى ژ بارودۆخىن ئالۆز و نالەبار دووربىخىت برىكا شىانېن مرۆفى بخۆ بېى گرنگىدان و كارىگەربوون ب مرۆقىن دىتر ئانكو هەر مرۆفەك بەرپرسە ژ خۆ و ژيانا خۆ، هەر مرۆفەك ئازادە ب ئازادانە بژىت و بەرپرسىارە ژ سەركەفتن و شكەستن و هۆكار و ئەنجامىن ژيانا خۆ.

د ئەقى سەردەمىدا، ئانكو د چەرخىن (17 و 18) ئىدا، گرنگترىن و كارىگەرتىن فەلسەفە ئسەر پەيدا بوونا هەبوونگەرىيى، فەلسەفا (هېگل 1770 . 1831)ى بوو، چونكى (مرۆف خواوونى سروشتىكى خوايى يە لەلای هېگل، بەم پىيەش مرۆف لەنىوانى "پاياندارى" و "بى پايانى" داىە، لەبەر ئەو هېگل خۆ سەرقالكردوو بە ئەفسانەكان و بىرورا لاھوتىە ئامانجدارە عەقلىە روونەكان كە تىكەلەيەكە لە كارايى مرۆف و بابەتى بوونى بە رېژمىەك كە تىبىنى ئەو دەكەين چۆن عەقل خودى خۆى و دەرپىنەكانى و پىگە وجودىەكانى دەدۆزىتەو لە ناخى مرۆفدا))⁽¹⁴²⁾

د چەرخى (19) ئىدا هېومانىزم تا رادەيەكى باش بەرەف پىش چوو و ھندەك گوھۆرپىن مەزن پەيدا بوون د گرنگىدان و سەردەمىا دگەل مرۆفان دا. د چەرخى نۆزدى دا گۆرانكارىيىن زانستىن گرنگ پەيدا بوون و رەنگشەدانا خۆ ل سەر سەخلەتېن حەزا مرۆفى هەبوون ژبەركو شىانېن زانستىن وى سەردەمى جەخت ل پىششەچوون و ومارى دكرن ب رىكا ئاڤاكرنا پرۆژىن ئابوورى و پىشەسازىن نوى و ئەق پىششەچوونە بوو ئەگەرەك بۆ دارشتنا ياسايى و ياسايا ئابوورى ل سەرانسەرى ئەوورپا.⁽¹⁴³⁾

گرنگترین ریبازا فەلسەفی د سەدی (19) یدا (مارکسیزم) بوو کو کارتیکرنەکا مەزن ل سەر سەرهلدان و گەشەکرنا هەبوونگەریی هەبوو، مارکسیزم ریبازەکا ئابووری، سیاسی، کۆمەلایەتی و فەلسەفی یە، ل سەدی نۆزدی ل ئەوروپا سەرهلدایە. ⁽¹⁴⁴⁾ دئیتە زانین ((کارل مارکس بە دامەزرێنەری یەکەمی مارکسیەت دادەنریت)) ⁽¹⁴⁵⁾ و ژبلی کارل مارکس ھندەک زانایین دیتر کارتیکرنەکا مەزن ل سەر سەرهلدان مارکسیزمی هەبوویە لەوما دیژن ((فەلسەفە مارکسیزم کە ماتیریاڵیزی دیاڵەکتیکە لەلایەن مامۆستا و رابەرانی چینی کارگەرانێ جیھان کارل مارکس "1818-1882" و "فریدریک ئەنگلس "1820-1895" دانراوە و دوای ئەوان رابەری بلیمەت قوئی. لێن "1870 - 1924" بە چەشنیکی داھینەرانی و لەروژگاریکی نویدا پەرمی پێداوە)). ⁽¹⁴⁶⁾

د چەرخێ بیستیدا هیومانیزی پێشخەچوونێ گرنگ و تاییەت ب خۆفە دیتن ب تاییەت د بیافی دیاردین جفاکین وەکی پێشخەچوونا زانستی و ئافاکرنا جفاکی و دیاردین سایکولوجی دا. ⁽¹⁴⁷⁾ د ئەفی قوناغی دا دوو فەلسەفین گرنگ د بن ئالافی هیومانیزی دا سەرهلدان، ئەوژی ((هیومانیزما هەبوونگەری)) ⁽¹⁴⁸⁾ و ((هیومانیزما پراگماتیزمی)) ⁽¹⁴⁹⁾ هیومانیزما هەبوونگەری وەکو بابەتی سەرەکی د ئەفی قەکوئینی دا ھاتیەت باسکرن.

دەریارە هیومانیزما پراگماتیزمی دئیتە کوئن ((چەمکی پراگماتیزم یان پراگماتیەت پیکھاتوووە ل وشەییەکی یونانی کە بە مانا "کار" دیت و لەم وشەییەش وشەکانی "بەکردەییکردن" و "کرداری" ھاتوون. ئەم زاراویە ھەول دەدا ھەموو بیروکەییەک بە "بەدوای یەکداچون" و "بەدوای یەکداھاتن" لیکبەداتەووە بۆ زانینی ئەنجامی بەرھەمە کرداریەکانی ھەر کامیکیان ... کەواتە پراگماتیزم بریتیە لە بیرکردنەووەمان بۆ ھەر بابەتیک یان شتیک بە تیروانینییک کە خاوەنی مەبەست و گرنگی پۆزەتیفی خۆی بیت)) ⁽¹⁵⁰⁾ ئانکو ئەف فەلسەفە گرنگییەکا مەزن دەتە ئاراستی ھزرکرنی و پیکشەگریدانا ھزا مروقی بۆ بەدەستھەئینانا ئەنجامین باش بۆ ژیا نا مروقی و مروقایەتی ژبەر ھندی گەلەک

جاران دبیژن پراگماتیزم وهکو فهلسهفه زیدهتر د واری پهرهوهده و فیترکرنی دا یا ناقداربوو و د شی بیافی دا ل ئەمریکا و ئەوروپا بهربه لاقبوو.⁽¹⁵¹⁾ ناقدراترین فهیله سوئی ئەقی فهلسهفی چارلس پیریزه (1839 . 1914).⁽¹⁵²⁾

پهراویزین پشکا ئیکى

- (1) محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، الطبعة الاولى، مؤسسة المجلد، بيروت، 2009، ص 111.
- (2) هه مان ژيڊمر و لاپه ره.
- (3) الأختلاف بين الادب و الفلسفه:
<http://aljsad.org/showthread.php?t=92838.2016/1/30>
- (4) سه عيد ئوسمان، دمربين ژ هزرا فهلسه في، ك. په يه يف، ژ: 55، دهوك، 2011، لا 33 - 34.
- (5) كوڤان خانكى، هزر و فهلسه فه د ئه دمبياتا دينى ئيزديان دا و كارتىكرنا وان لسهر هوزانا كهفن و نوى يا كوردى ب نموونه يين: (جزيرى، خانى، جه كه رخوين و تيريز) ي، ج: ئيكى، چخ: هاوار، دهوك، 2016، لا 167.
- (6) د. محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، ص 111.
- (7) د. احمد محمد عليان، جدلية العلاقة بين الفلسفة و الادب، الطبعة الاولى، دار المنهل اللبناني، بيروت، 2000، ص 49.
- (8) اوستن وارين و رينية ويليڪ، نظرية الادب، ت: محيي الدين صبحي، مراجعة: د. حسام الخطيب، مطبعة خالد الطرابيشي، د.م.ط، 1972، 141.
- (9) د. سهنگهر قادر شيخ محهمه، فهلسه فه ي شيعر و شيعرى فهلسه فه له ئه دمبى هاوچه رخي كورديدا. به نموونه ي شيعره كانى ره فيق سابير و كهريم دهشتى، چاپى به كه م، چخ: روزه لات، ههولير، 2011، لا 263.
- (10) د. محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، ص 111.
- (11) سه عيد ئوسمان، دمربين ژ هزرا فهلسه في، لا 34.
- (12) هه مان ژيڊمر، ل 32 . 33.
- (13) وليد مال الله، عميق الرواية في العلاقة بين الأدب و الفلسفة:
<http://www.doroo6.com/?P=25270.20.2016/1/>
- (14) ژيڊهري بهري.
- (15) الادب و الفلسفة:

- <http://www.alsakher.com/showthread.php?t=162847>. 2016/1/20
- (16) ماريّا ثامبرانو، ترجمة: محمد البغاري بن سيد المختار، ط: الأول، دار الرواد، بيروت، لبنان، 2005، ص 29.
- (17) محمد يوب، أدب... فلسفة أى علاقة؟
<http://www.alquds.co.uk/?p=323737>. 2016/1/25 .
- (18) هاشم صالح، نيسلام و نهقل . سعوديّه و تيرور . شيعر و فهلسهفه، ومر: ههورامان وريا قانع، ، بن چاپ، چخ: پهخشى همدى، 2009، ل 424.
- (19) الادب و الفلسفة:
<http://www.alsakher.com/showthread.php?t=162847>. 2016/1/25 .
- (20) د. حميد عزيز، فهلسهفهى سهردم له نهوويّا، چاپى يهكهم، چاپخانهى رۆژههلات، ههولير، 2013. لا 63 و 64.
- (21) د.عبدالمنعم الحفنى، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفه، ص 936.
- (22) د. ماجد فخري، ارسطوطاليس، الطبعة الرابعة، دار المشرق، مؤسسة دكاش للطباعة، بيروت، 1999، ص 18 .
- (23) بهرزاني مهلا تهها، نهدهبى فهلسهفهى نهزموونه زيندووهكانى سهردم، چ.يهكهم، چخ. شقان، ب.ج.د، 2008، ل 5.
- (24) سهعيد نوسمان، دهرين ژهزرا فهلسهفهى، ك. بهيف، ل 32.
- (25) د.محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، ط: الأول، الجامعية للدراسات، بيروت، 2009، ص 13.
- (26) مجيد محمود مطلبي، ومر: فوناد مهجيد ميسرى، چخ: علاء، بهغدا، 1978، ل 17.
- (27) وليد مال الله، عميق الرواية في العلاقة بين الأدب و الفلسفة:
 http://www.doroo6.com. 2016/1/27 P = 25270 ?
- (28) سهنگهر قادر شيخ محمد حاجى، فهلسهفهى شيعر و شيعرى فهلسهفهى له نهدهبى هاوچهرخى كورديدا، كوليچى پهرومده، زانكوى سهلاحهدين، ههولير، 2011، ل 169.
- (29) ريزان شقان يوسف، هيومانيزم دهوزانا نوى يا كوردى دا، ناما ماستهري، كوليژا ئادابى، زانكوى دهوك، 2011، ل 11.

- (30) هه‌مان ژیدم، ل12.
- (31) سه‌نگهر قادر شیخ محمد حاجی، فه‌لسه‌فه‌ی شیعر و شیعرى فه‌لسه‌فه‌ی له ئەدهبی هاوچه‌رخى كوردیدا، ل167.
- (32) ریزان ششان یوسف، هیومانیزم ده‌وزانا نوی یا كوردی دا، ل35.
- (33) هه‌مان ژیدم، ل36.
- (34) ئەوزاد عەبدوڵڵا بامەرنی، نایدۆلۆژیا د ه‌وزانین جه‌گه‌رخوینیدا، چاپا ئیكى، چاپخانا خانى، ده‌وك، 2007، لا 47 . 48.
- (35) د. محمد لطيف عبدالرحيم، تیۆریا ئەدهب، چاپا ئیكى، چاپخانا زانكویا ده‌وك، ده‌وك، 2010، لا 182.
- (36) لیژنه‌ی ئەدهب له كۆرى زانیارى كوردستان، زاراوه‌ی ئەدهبی، بى چاپ، چاپخانه‌ی ومزاره‌تى په‌رومده، هه‌ولێر، 2006، لا 73.
- (37) هه‌مان ژیدم، لا 188.
- (38) فاضل نظام الدين، ئەستیره‌ گه‌شه، چاپى دووم، چاپخانا الفنون، بى جه، 1989، لا 52.
- (39) سه‌لام ناوخوش، فه‌ره‌نگى دوانه‌ی ئوكسفۆرد، چاپى چوارم، چاپخانه‌ی رۆشنییری، هه‌ولێر، 2013، لا 123.
- (40) حسن عبدالفتاح قریب الله، فلسفه‌ وحده‌ الوجود، الطبعه‌ الاولی، المطبعة الفنية، الدار المصرية اللبنانية، القاهرة، 1997، ص 38.
- (41) محمد سعید العشماوی، تاریخ الوجودیه فی الفكر البشري، دون طبع، مطابع الدار القومية، الدار القومية للطباعة والنشر، د.م، ص 11 . 12.
- (42) د. عبدالمنعم الحفني، الموسوعة الفلسفية، الطبعه‌ الاولی، دار ابن زيدون للطباعة و النشر، القاهرة، د.س.ط، ص 525.
- (43) لیژنه‌ی ئەدهب له كۆرى زانیارى كوردستان، زاراوه‌ی ئەدهبی، لا 73.
- (44) ریزان ششان یوسف، هیومانیزم د ه‌وزانا نوی یا كوردی دا، ب.ج، چاپخانا هاوار، ده‌وك، 2012، لا 105.
- (45) د. محمد لطيف عبدالرحيم، تیۆریا ئەدهب، لا 182.
- (46) جان پۆل سارته‌ر، بوونگه‌رایى فه‌لسه‌فه‌ی مرؤفایه‌تییه، وم: رۆشنا ئەحمه‌د په‌سول، بى.ج، بى.ج، ده‌زگای چاپ و په‌خشى سه‌رده‌م، سلیمانی، 2004، لا 3.

- (66) محمد جواد مغنية، مذاهب فلسفية و قاموس المصطلحات، دار و مكتبة هلال، ص 146.
- (67) بول فوكييه، هذه هي الوجودية، ت: محمد عيساني، دار بيروت للطباعة و النشر، بيروت، 1953، ص 48.
- (68) محمد سعيد العشماوي، تاريخ الوجودية في الفكر البشري، ص 18.
- (69) شوان ئەحمەد، فەلسەفەى مارتەن هايدگەر: كفتوگۆ لەكەل د.محەمەد كەمال، چاپى يەكەم، چاپخانەى كارۆ، بى جە، 2014، لا 28.
- (70) هەمان ژێدەر، لا 18 و 19.
- (71) د.عبدالرحمن بدوي، دراسات في الفلسفة الوجودية، ص 19.
- (72) محمد سعيد العشماوي، تاريخ الوجودية في الفكر البشري، ص 21 . 72.
- (73) ميهرداد ميهرين، قوتابخانه فەلسەفییەكان، وەر: سیدۆ داود عەلى، لا 395.
- (74) د.محەمەد كەمال، كيشەى بوون له ميژووى فەلسەفەدا، بى ژمارەى چاپ، بى چاپخانە، بەرگى يەكەم، 2002، لا 47 . 116.
- (75) حسن الفاتح قريب الله، فلسفة وحدة الوجود، ص 27 و 28.
- * د ناينى ئيزدياتييدا زى بەحسنى كراس گوهورينى هاتييه كرن.
- (76) محمد سعيد العشماوي، تاريخ الوجودية في الفكر البشري، ص 35 و 36.
- (77) يوسف كرم، تاريخ الفلسفة اليونانية، دون طبع، مطبعة لجنة التأليف و الترجمة و النشر، 1936، ص
- (78) احمد فؤاد الاهواني، فجر الفلسفة اليونانية، ط. الاولى، د. المطبعة، الاردن، 2014، ص 251 و 252.
- * ريبەر و پيشهنگى هزر و بيريىن فەلسەفا سۆفستائييه، ل چەرخى پينجى بەرى زاينى ژيايه.
- (79) جوستاين غاردر، عالم صوفي، الطبعة الخامسة، دار المنى للنشر، عمان، 2004، صفحة 72.
- (80) حسن فاتح قريب الله، فلسفة وحدة الوجود، ص 28 و 29.
- (81) يوسف كرم، تاريخ الفلسفة اليونانية، ص 37.
- (82) حسن فاتح قريب الله، فلسفة وحدة الوجود، ص 28 و 29.
- (83) <https://ar.wikipedia.org/wiki/بارمينيدس> 21/1/2016.

(84) <http://www.marefa.org/index.php/میتافیزیکیا> 20/1/2016.

(85) کورتەى میژووی فهلسەفه، کۆمه ئی مامۆستایان لهسهردهمی یهکیتهی سوڤیهتدا، وەر: مهحمود مه لا عززت، چاپی یهکهه. سوید . 1988، چاپی دووهم . سلیمانی . 2003، لا 44.

(86) محمد سعید العشماوی، تاریخ الوجودیه فی الفکر البشری، ص 31.

(87) هه مان ژیدەر، لا 50.

(88) جون ماكوري، الوجودیه، ص

(89) تاریخ الوجودیه فی الفکر البشری، محمد سعید العشماوی، ص 85 . 98.

(90) بول فوكییه، هذه هي الوجودیه، ت: محمد عيساني، ص 50.

(91) ریزان شقان یوسف، هیومانیزم د هۆزانا نوی یا کوردی دا، لا 111.

(92) د. سعوم محمود ساموك، له ریبازه هزرییه هاوچهرهكان، وەر: بوخاری عبدالله و نالی یوسف، لا 135 . 136.

(93) هه مان ژیدەر، لا 136.

(94) ریزان شقان یوسف، هیومانیزم د هۆزانا نوی یا کوردی دا، لا 110 . بۆ زانیاریین ژیدەتر بنیره: فوئاد کامیل عەبدولعەزیز، چەند فهیله سوڤیکی بوونگهرا، ل 73 .

78 . و د . هادی فضل الله، مدخل الى الفلسفة، ص 235 . 237.

(95) فوئاد کامیل عەبدولعەزیز، چەند فهیله سوڤیکی بوونگهرا، و: سامان عه لی حامید، دهمزگای چاپ و په خشی سهردهم، سلیمانی، 2005، لا 7.

(96) یوحنا بیداوید، مالبورن، الفلسفة الوجودیه ورواها / استرالیایا، 25 حزیران 2009:

<http://www.ankawa.com/forum/index.php?topic=319874.0> 20/2/2017.

(97) د. عبدالمنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 28 . 29.

(98) د. عبدالمنعم الحفني، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفة، دار مدبولي للنشر، ط3، القاهرة، 2000، ص 936.

(99) د. عبدالمنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 29.

(100) د. حهמיד عهزیز، فهلسهفهی سهردهم له نهووروا، چاپی یهکهه، چاپخانهی رۆژههلات، ههولیر، 2013، لا 63 و 64.

(101) د. عبدالمنعم الحفني، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفة، ص 936.

(102) د. عبدالمنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 29.

- (103) د.عبد المنعم الحفني، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفة ص 936.
- (104) د.عبد المنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 27.
- (105) د. جميل صليبا، المعجم الفلسفي بالالفاظ العربية و الفرنسية و الانكليزية و اللاتينية، ج (1 و 2) ، دار الكتب اللبناني، ط 1، بيروت، 1971، ص 565.
- (106) د.عبد المنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 29.
- (107) عبدالرزاق الأصغر، المذاهب الأدبية لدى الغرب، 1999، ص 183.
- (108) د. عبد المنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 30 . 32.
- (109) ريزان شقان يوسف، هيومانيزم د هوزانا نوى يا كوردي دا، لا 112.
- (110) مفهوم الحرية فلسفياً <http://mawdoo3.com/2016/2/20>
- (111) الحرية: دفاتر فلسفية و نصوص مختارة، أعداد و ترجمة: محمد الهلالي و عزيز لزرق، الطبعة الاولى، دار توبقال للنشر، المغرب، 2009، ص 9.
- (112) زُيدمرى بهرى، هه مان لاپهر.
- (113) الفلسفة الوجودية. عرض المذهب و نقد الفكر:
<http://www.alukah.net/culture/0/78248/#ixzz3qBa0i9o8> 2017/2/25.
- (114) الحرية: دفاتر فلسفية و نصوص مختارة، أعداد و ترجمة: محمد الهلالي و عزيز لزرق، ص 22.
- (115) دهرباره ئه دهه بياتى، ومر: كه مال سليشانه ي، چاپا ئيكي، چاپخانا هاوار، 2016، لا 51.
- (116) محمد جواد مغنية، مذاهب فلسفية و قاموس المصطلحات، ص 147 و 148.
- (117) سعاد حرب، الأنا و الآخر و الجماعة: دراسة في فلسفة سارتر و مسرحه دار المنتخب العربي للدراسات و النشر و التوزيع، الطبعة الاولى، بيروت، 1994، ص 13 . 56.
- (118) د. مستهفا غالب، سارتر. رابهري فه لسه فهى بوونگهرايى، ومر: كه مال عهلى، چخ. كهنج، ج. يه كه م، 2006، سليمانى، لا 86.
- (119) جان بول سارتر، الوجود و العدم، ص 521.
- (120) د. عبد المنعم الحفني، موسوعة الفلسفة و الفلاسفة، ج 1، دار مدبولي للنشر، ط 2، القاهرة، 1999، ص 199.

- (121) مرؤف له روانگه‌ی مارکس و فرۆمه‌وه، گ: رۆشنبیری کوردستانی، ژ(5) ، 2001، ل 104.
- (122) سه‌لام ناوخۆش، فه‌ره‌نگی دوانه‌ی ئۆکسفۆرد، چاپخانه‌ی رۆشنبیری چ4، هه‌ولێر، 2013، لا 157.
- (123) أبو العلاء العفیفی و اخرون، مصطلحات الفلسفة باللغات الفرنسية و الانكليزية والعربية، ط:1، دار و مطابع الشعب، القاهرة، 1964، ص45.
- (124) رزگار كه‌ريم، فه‌ره‌نگی شایان، بئ چاپخانه، چ1، کوردستان، 2004، لا 300.
- (125) أبو العلاء العفیفی و اخرون، مصطلحات الفلسفة باللغات الفرنسية و الانكليزية والعربية، ص45.
- (126) بنییره:
- محهمه‌د چیا، فه‌ره‌نگی فه‌لسه‌فی (ئینگلیزی . عه‌ره‌بی . کوردی)، چاپخانه‌ی مه‌هارات، چ3، تاران، 2004، لا 111.
- عثمان یونس ئیتوتی، فه‌ره‌نگا زاراڤین ره‌مه‌نبیری، چاپخانه‌ی ئازادی، چ1، ده‌ۆک، 2007، لا 74.
- (127) أندریه لالاند، موسوعة لالاند الفلسفية، ت: خليل أحمد خليل، المجلد 2، ط1، منشورات عويدات، بیروت، 1996، ص 569.
- (128) هیومانیزم د هۆزانا نۆی یا کوردی دا، ریزان شان یوسف، لا 29 . 30.
- (129) أندریه لالاند، موسوعة لالاند الفلسفية، ت: خليل أحمد خليل، المجلد 2، منشورات عويدات، بیروت، ط1، 1996، ص569.
- (130) د. هاشم صالح، سه‌ره‌تایه‌ک دهباره‌ی رۆشنگه‌ری ئه‌وروپی، وهر: شوان ئه‌حمه‌د، چاپ و بئاوکردنه‌وه‌ی چاپخانه‌ی ره‌نج، چ1، سلیمانی، 2007، ل80.
- (131) اندریه نتاف، الفکر الحر، ت: رنده‌ بعث، ط1، دار المدی، المؤسسة العربية للتحديث الفکري، دمشق، 2005، ص 63.
- (132) د.علی حرب، الماهية والعلاقة . نحو منطق تحويلي ، المركز الثقافى العربى، بیروت، ط1، 1998، ص214.
- (133) هه‌مان ژیدمرو لاپه‌ره‌.

- (134) د. عاطف أحمد، النزعة الإنسانية "دراسات في النزعة الإنسانية في الفكر العربي الوسيط"، مركز القاهرة لدراسات حقوق الإنسان، ط2، 1999، القاهرة، ص 30.
- (135) بنيّره:
1. د. لويس عوض ، ثورة الفكر في عصر النهضة الأوروبية، مركز الأهرام للترجمة والنشر، القاهرة، 1987، ص45.
2. د. عبد الرحمن بدوي ، الإنسانية و الوجودية في الفكر العربي، دار النهضة المصرية، 1947، ص65.
- (136) ريزان شقان يوسف، هيومانيزم د هوزانا نوى يا كوردى دا، لا 32.
- (137) Hoff ding, History of Modern philosophy, London, 1956.p.137.
- (138) د. عبد المنعم الحفني، المعجم الشامل لمصطلحات الفلسفة، ص 124.
- (139) عاكف أحمد و اخرون، النزعة الانسانية في الفكر العربي، مركز القاهرة لدراسات حقوق الانسان، القاهرة، 199، ص 14.
- (140) Hoff ding , History of Modern philosophy, p.137.
- (141) ئەمانوئیل کانت، رۆشنگەری چیبە؟، و: بەختیار عەلى، گ: رۆشنگەری، ژ (11) . 12 ل 112.
- (142) د. سعدون محمود ساموك، له ریبازە هزرییه هاوچەر خه كان، ل 121.
- (143) Hoff ding , History of Modern philosophy, p.137.
- (144) هتشنسون، معجم الافكار و الاعلام، ت: خليل راشد الجيوسي، دار الفارابي، ط1، بيروت، 2007، ص 451.
- (145) د. سعدون محمود ساموك، له ریبازە هزرییه هاوچەر خه كان، وەر: بوخاری عبدالله و نالی يوسف، بى چاپ، بى چخ، 2011، لا 172.
- (146) پودوسیتنيك و ياخوت + پودوسیتنيك و سبیزكن، فهلسه فهى ماركسیزم، وەر: جه لال دهباغ، چاپى سيبه، چاپخانهى كه مال، دهمگای چاپ و په خشی جه مال عیرفان، بى جه، 2007، لا 22.
- (147) Hoff ding , History of Modern philosophy, p.137.
- (148) ريزان شقان يوسف، هيومانيزم د هوزانا نوى يا كوردى دا، لا 105.
- (149) ههمان ژیدم، لا 117.

(150) د. سعدون محمود ساموك، له رښانه هزرييه هاوچه رخه كان، وەر: بوخاری
عبداللہ ونالی يوسف، لا 146.

(151) د. احمد علي الحاج، أصول التربية، دار النهضة، ط 2، بيروت، 1998، ص 142 .
148.

(152) د. سعدون محمود ساموك، له رښانه هزرييه هاوچه رخه كان، وەر: بوخاری
عبداللہ ونالی يوسف، لا 147.

پشكا دووی

رهنگشه دانا هه بوونگه ری د

دیوانا (ل بهرسفا مه بهفر دباریت) دا یا

(محسن قوچان) وهك نمونه

- تهومری ئیک: (محسن قوچان) ژیان و بهرهههه
- تهومری دووی: هه بوونگه ری د هه لیهستین (محسن قوچان) یدا دیوانا (ل بهرسفا مه بهفر دباریت) وهك نمونه

تەوهرى ئىكى

(محسن قۇچان) ژيان و بهرهم

1. كورتىيەك ل دۇرژيانا محسن قۇچان:

ناقى وى (محسن محمد خدر)ه و ب (محسن قۇچان) ناقداره، ل سالاً 1954ئى ل گوندى بامهرنى ژ خيزانهكا جۇتيار و و خودان ئابوورهكا كز ژدايكبوويه. خواندنا خو يا سهرتايى و ناقنجى و ئامادهيى ل مووسل تەمامكرىه و ههروهسا كۆليزا چاندنى ل سالاً 1976ئى ل زانكؤيا مووسل ب دوماهيك ئىنايه. ههر د دەستپىكا ژيانا خو دا ههست ب ئەوى چەندى كرىه كو ههمو مرؤف د جفاكى وى دا نه وهكو ئىكن، هندەك كورين شىخا بوون، هندەك كورين ئاغا و بهگان بوون و هندەك وهكى وى ژ خيزانهكا جۇتيار و رينجبهريوون.

ل گۆرهى گۆتنا وى ههر د زارؤكىنييا خو دا و د مالا خو دا فيرى ههفركىي بوويه ب تاييهت ژبهركو خيزانا وان يا ههژار بوو و داهاتى وى يى كيم بوو، لهوما نۆكه ژى ههست پى دكهت ژ زارؤكىنييا ئاشوپا وى يا بهرز بوو و ههولدا ب شيانين خو يين بچووك گهلهك تستان بكهت، وهكى ههژمارتنا ئەستيرهيان ل ئەسمانى و ههستكرن ب ههقالينييا كهفرين مهزن، ژبهرهندى گهلهك جاران دكهفته د خهونين هشيرييندا و ههستپيدكر ئەف چەنده

راستییه که تیدا دژیت ئەفه چەندە ببوو ئەگەر کو کەسانین نیزیکی وی و ب تایبەت بنەمالا وی بیژن جوړه دینیاتییهک یا لدهقه هی (1).

ل سالاً 1961ی گوندی وان دهیته سۆتن و مالاً وان دهیته فه گوهاستن بو مووسل، ل مووسل زوو ههستییدکر وهکو مرۆفه کی بیانییه و دگهل خو دا دگۆت: ئەز نه وهکی فان مرۆفانم، زمانی وان نه زمانی منه، رموشه نبیریته وان نه رموشه نبیریته منه، ژيانا وان نه وهکی ژيانا مه یه و...هتد. ئانکو ل مووسل و د ته مەنێ زارۆکینی (محسن قۆچان) ههست ب لایهنگیریا خو یا نه ته وهی و نیشتمانی کریه، ل وی دەمی هزرا هندی دکر ئەم وهکو نه ته وهیهک نه په رتووکه کا چاپکری ل بهر دەستی مه ههیه، نه رۆژنامهیهک، نه گۆفارهک ئەم بخوینین، ههتا وی رادهی ناخی ههلبهستفانه کی کورد ژێ ل هزرا وی نه دهات، ئەم دشیین بیژن ئەفی چەندی کارتیکنه کا مهزن ل سهر هزرۆبیرین وی هه بوویه و ههست ب کیماسیه کی دکر بهرامبهری ئەفان تستان، لهوما ژ زارۆکینیا خو دا بزاقین مهزن بو پیشفه جوونی کرینه و ههر هنگی قیایه بیته هیزهک بهرامبهری ئەفی تشتی (2).

ههلبهستفان (محسن قۆچان) ئیکه مین جار داغباری ههلبهستین ئەحمدهی نالبهند بوویه ژبه رکو خه لکی گوندی وان بوو و ل ویری ژیایه، ب تایبەت ههزا وی ل سهر ئەوان ههلبهستین وی هه بوویه ئەوین ب شیوازی ترانه دهاتنه گۆتن و نغیسین، گه لهک جارن (محسن قۆچان) بخو ژێ ههلبهست بقی شیوازی فه هاندینه بۆنموونه دەمی پینووسی ئیکی دشکەست یان کەسەک کەفتبا د ئاریشه کا بچوو کدا ههلبهست پی دگۆتن (3).

ل سائین ههفتیان ب شیوهیه کی فه رمی دهست ب نغیسینا ههلبهستی کریه و بو رۆژنامه و گۆفاران هنارتینه، ئیکه مین جار ههلبهستهک بو رۆژنامه کی هنارت ب مه رما به لاکرنی و چافه ریوو بهیته به لاکرن، ئی ل دوماهیکی ناخی خو د گۆشا (خویندهواران) ده دبینیت و ژلایی نغیسره کی شه تیدا هاتییه نغیسین

تشت ل دەمی هه‌لوه‌شیانی... رهنگین هه‌لوه‌شیانا مروڤان گه‌له‌کن و
که‌شه و فریتترین رهنگ هه‌لوه‌شیانا مروڤاتییا مروڤی یه))⁷.

- (محسن قوچان) پشتی سه‌ره‌لدانی بوویه ریڤه‌به‌ری تیله‌قزیونا
(کوردستان) یا پارتی گه‌ل و بوو ئەندامی ده‌سته‌کا نشیسینا روژناما
(بوژان).⁽⁸⁾

ل سالا 1994 (محسن قوچان) دگه‌ل کۆمه‌کا نشیسه‌ران (سه‌لمان
کۆڤلی، فازلێ عومه‌ر، هزرقان، د.عارف حیتو و شوکری شه‌هباز) گروپی (نویکران
هه‌روه‌هر) دامه‌زراندییه و گۆڤاره‌ک ل ژیر ناقونیشانی (نویخوازی) دهرئیخست،
هه‌ژی گۆتیییه کو بتنی (4) ژماره ژ ئەڤی گۆڤاری دهرچوون و پشتی هنگی ژبه‌ر
هنده‌ک ئەگه‌ران هاته‌راوه‌ستاندن. دامه‌زراندنا هه‌ر گروپه‌کی ئەده‌بی یان
په‌یدا‌بوونا هه‌ر په‌وته‌کا ئەده‌بی لدویڤ سه‌رده‌می مه‌به‌ست و ئارمانجین خۆ هه‌نه،
ئانکو مه‌رما وان یا سه‌ره‌کی جودا‌کرنا تشتی نوی ژیی که‌ڤنه و زالبوونا وانه ل
سه‌ر تشتی که‌ڤن یان په‌دکرنا تشتی که‌ڤنه، یان نوژه‌نکرنا تشتی که‌ڤن لدویڤ
پیدایاتیین سه‌رده‌می و ب‌شیوازه‌ک سه‌رده‌م بکه‌ڤیته د مه‌یدانا ئەده‌بیدا.⁽⁹⁾

هه‌لبه‌ت دامه‌زراندنا هه‌ر گروپه‌کی پیدای ب که‌سایه‌تی سه‌ره‌کی
هه‌یه، هه‌تا په‌ده‌یه‌کی بیروبوچوونین جیاواز ل سه‌ر هه‌زا دامه‌زراندنا گروپی
(نویکران هه‌روه‌هر) هه‌نه لئ (محسن قوچان) خۆ ب که‌سایه‌تی سه‌ره‌کی و خودان
هه‌زا دامه‌زراندنا ئەڤی گروپی دبینیت و هه‌روه‌کی ئەو بخۆ دبیزیت: (هه‌زا
دامه‌زراندنا ئەڤی گروپی ژ من بوویه چونکی من به‌ری هه‌موو هه‌ڤالان و پتر ژ
هه‌موویان هه‌ول و بزاق‌کرینه بۆ دروستکرنا تشته‌کی نوی د ئەده‌بیاتا کوردیدا و د
چه‌ندین کۆر و سمیناران ده‌ من ئەڤ چه‌نده دیارکریه، ژبه‌ر هندێ ئەز خۆ ب
سه‌رکیشی ئەڤی گروپی نویخوازی ل ده‌ڤه‌را به‌هه‌دینان دبینم...)⁽¹⁰⁾.

لدویڤ گۆتتا (محسن قوچان)ی ئەڤ گروپه‌ کاریه‌گر و داغباربووینه ب
شه‌پۆلین نویخوازیین ئەده‌بیاتا جیهانی ژبلی چه‌ند جیاوازییه‌کین کیم د

ناقه‌رۆکیدا، هه‌روه‌کی ئه‌و بخۆ ئاماژێ ب ئه‌قی چه‌ندی دده‌ت و دبێژن: نو‌بخوازی‌ن جیهانی داخوازا دابری‌ن و هه‌لوه‌شیان ژ فولکلۆر و هزرین که‌فن و به‌ری خۆ دکهن، ئی ئه‌م ئه‌قان تشتان رهد ناکه‌ین . بۆنموونه د هۆزانی‌ن مه‌ دا په‌ندی‌ن مه‌زنان و مامک و ... هتد هه‌نه. مه‌ ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ هیرش نه‌کریه سه‌ر ئه‌قان تشتان، ئی مه‌ هه‌ولدا‌یه ئه‌وان تشتین ب پیروژ ده‌ینه زانی‌ن و ئه‌وین د جفاکی مه‌ دا دکۆتن نابیت هزر تیدا به‌یته کرن گۆرانکاریه‌کی دروست بکه‌ین، دیسان مه‌ هه‌ولدا ئه‌و که‌لها ئاسی یا لدۆر پیروزیان هاتییه ئا‌فاکرن به‌ره‌فینین.⁽¹¹⁾

قۆچان ژ خیزانه‌کا کوردبه‌روه‌ربوویه، ل سه‌رده‌می رژیما به‌عس و رژیمین به‌ری وی ژ تووشی که‌له‌ک کاره‌سات و دمه‌ده‌سه‌ریان بووینه ژبه‌ر نیشتمانپه‌روه‌ریا وان، ئه‌ف چه‌نده د هه‌لبه‌ستین قۆچانی بخۆ دا دیاردبیت و هژماره‌کا مه‌زن ل سه‌ر نه‌ته‌وه‌ی نشیینه و که‌له‌ک به‌حسی سروشت و چیا‌یین کوردستانی ده‌یته‌کرن.

3. محسن قۆچان و هه‌بوونگه‌ری:

قۆچان مرۆقی ب به‌رزترین بها و ب به‌اترین سامان د گه‌ردوونیدا دده‌ته نیاسین، هه‌روه‌سا چه‌زه‌کا مه‌زن بۆ مرۆف و مرۆفایه‌تی و ئازادی و گیانی لی‌بۆرینی هه‌یه. ئه‌و دبێژیت: مرۆف مه‌زنترین شیان و سامانه، ئه‌گه‌ر مرۆقی چه‌زه‌بیت و بزاقان بکه‌ت چ تشت ژێ به‌یتر نینه، ئه‌و دبینت (مرۆف ئازادیه) ئه‌گه‌ر ئازادی نه‌بیت مرۆف نینه، چ ئازادیا وه‌لاتی بیت یانژی ئازادیا تاکه‌که‌سی د وه‌لاتی و جفاکیدا.⁽¹²⁾

4. به‌ره‌م‌ین (محسن قۆچان):

قۆچانی یازده دیوانین چاپکریین هۆزانا هه‌ینه، ده‌ه ژ وان به‌ره‌مه‌ین ده‌ستیکی ل سالآ (2009)ی هاتییه کۆمکر د دیوانه‌کا مه‌زن دا ل ژیر نا‌قونیشانی (ل به‌ر سفکا مه‌ به‌فر دباریت).

1.4. دیوان و نامیلکه‌یین هه‌لبه‌ستی:

بهري به فرب باريتن
به فر يا ل قيرى
وينه ژ فلمه كى پر جيايى
چاقين ئهوى كچكا هنى
ئهو رويايى ژ خوارنا له شى خو تير نه بيت
لايى گهرم ژ باژيرى
ئهو خهونا ل سهر فيستانى وى بويم زاڤا
دهرمهك ل چهپا سهري يا قاسيونى
خدرو
ستران
ئاسيبوون دناڤ دندكين بارانيدا

4. 2. ناميلكهيين ئهدهبى:

جوانترين

4. 3. وهرگيران:

هنگافتن ژ پاشهروژى يا نقيسه (ئهئين توخلله)

كينه ئهم يا نقيسه (سموئيل هنگدكتن)

تەومەری دووی

هەبوونگەری د هۆزانا (محسن قۆجان)یدا

دیوانا (ل بەرسفا مە بەفر دباریت) وەك نمونە

ژبەرکو گەلەك جاران ب فەلسەفا هەبوونگەری دەیتە گۆتن (هیومانیزما هەبوونگەری) یان (مرۆفایەتییا هەبوونگەری) و ب جۆرەك ژ جۆرین هیومانیزمی دەیتە نیاسین، لەوما گەلەك جاران بابەتین گریڤای هیومانیزمی ب گشتی ب شیوازی فەلسەفا هەبوونگەری دناڤ هەلبەستیدا رەنگشەددەن و گەلەك جاران بابەتین فەلسەفا هەبوونگەری دناڤ هەلبەستی یان هەر ژانرەکی دی یی ئەدەبییدا بت رەنگشەددەت و ب بابەتین هیومانیزمی دەینە ناڤکرن، ژبەرەندی رەنگە گەلەك جاران د پراکتیک و دمرخستنا بابەتین هەبوونگەری د هەلبەستاندا ئەم نەچاربین نزیکی بابەتین هیومانیزمی ب گشتی بین و نکارین گەلەك جاران خوە ژی دووربکەین، ئەڤەژی ئیکە ژ گرنگترین خالین سیستەمی شروڤەکرن و ڤەکرنا سیمبۆلین هەبوونگەری د ژانرین ئەدەبییدا.

لگۆرە دانا سینا فەلسەفا هەبوونگەری و ئەوان بابەتین گریڤای هەبوونگەری ئەوین د پشکا ئیکیدا هاتینە بەحسکرن، بۆ مە دیاریوو کو هەبوونگەری گرنگییەکا مەزن دایە بابەتین تاییەت ب ئازادییا تاکەکەسی دوور

ژ دابونه ریت و گفاشتتین جفاکی، ههروهسا گرنگییه کا مهزن دایه مرؤفایه تیا مرؤفی وهکو مرؤف، دیسان ئیک ژبابه تین هه ره گرنگ یین هه بوونگه ری ج هخت لسه کری ئه وژی (به رپسیاریه تی) یه و لگوره ی دیتنا هه بوونگه ری به رپسیاریه تی ژ نازادی دهیت و ئه گهر که سه ک هه ست ب نازادیا خو یا تاکه که سی بکه ت ئانکو به رپسیاریه تیا وی زیده تر ئی دهیت و به رپسیاریه تیا جفاکی ژی دکه فته سه رملی وی.

ئهو بابه تین کو دی لسه هه لبه ستان ئینه پراکتیزه کرن، و ئهو بابه تین نزیک و پیکشه گریدانه کی دئخنه دناقهه را هیومانیزمی بگشتی و فه لسه فا هه بوونگه ری ب تاییه تیدا گه له ک بابهن چونکی (جان پؤل سارته ر) ب خو ژی دبینیت چه مک و بابه تین هه بوونگه ری و هیومانیزمی نزیک ئیکن و هه ردوو دبه ته مامکه رین ئیکودوو⁽¹³⁾ ئه فه چه نده دبه ته رامانا هندئ کو هیومانیزمی د چه رخی ن جیاوازا کاریگه رییه کا مه زن هه بوو بو پهیدا بوون و سه ره لدا نا هه بوونگه ری. ئهو بابته ژی زیده تر نزیک بیافی ژیا نا مرؤفینه و ب گه له ک شیوازان د هه لبه ستان دا ره نگشه دهن، ئه فه بابته بریتینه ژ:

نازادی:

- نازادی د چارچو فی پیشه رین تاکیدا

- نازادی و به رپسیاریه تی

مرؤفایه تی:

- مرؤف و مرؤفایه تی

- هه بووبا مرؤفی بگشتی

مرؤف و ژیا ن:

- گه شبینی

- ره شبینی

1. ئازادى

ئازادى د هزرا هەبوونگەريى دا ب تنى ئەو نينه مرؤفى يى ئازاد بيت يان داخووا ئازادىي و مافى خو بکەت، بەلکو هەبوونگەر دىننت ئەو مرؤفى يى ئازاد بيت بەرپرسىارىه تىيا زىدەتر دبیت، ئانکو مرؤفى ئازاد بەرپرسىارىه تىيا جفاكى وى د كەفته د ستۆيى ويدا.

1.1. ئالنجىبوونا شەقبىرىه كى

هەلبەستشان (محسن قوچان) د هەلبەستەكا خودا ل زير نافونيشانى (ئالنجىبوونا شەقبىرىه كى) هەتا رادەيه كى ئامازە دايه قى چەندى و ب شىوهميه كى دگەل خوە دناخىت و دگەل خوە بەحسى ئازادىبوونى دكەت، ئەقجا ئەق ئازادىيه چ ئازادىيا تاكەكەسى بيت يان ئازادىيا جفاكى ب گشتى، لى بزاقى دكەت ب رىكا ئازادىيا جفاكى ب گشتى خو بەگەهينىتە ئازادىيا تاكەكەسى، ئانكو لدويف تىگەهەي هايدگەرى بو هەبوونگەريى تەماشەى ئازادىي دكەت بو سەلماندا هەبوونا مرؤفى. هەبوونگەرى جەختىي لىسەر ئەقى چەندى دكەت و بزاقى دكەت ب رىكا هەبوونا گشتى بەگەهيتە هەبوونا تايبەتى و ب هەمان شىوہ گەلەك جاران بزاقى دكەت ب رىكا ئازادىيا گشتى خو بەگەهينىتە ئازادىيا تاكەكەسى، ئانكو ئەم دشىين بيژين ئەقە ئىك ژ گرنگترين بنەمايىن هەبوونگەريىيه د ئەقى هەلبەستا (محسن قوچان) يدا رەنگشەدەت، دەمى دىبىژىت:

ئەقى شەقى د هزرا من دا

دەولەت دەيىت و دەولەت دچيىتن

توخىبەك دزىت يى خلولە و

خوينا خو لىسەر كاغەزى بژالە دكەت

دكەتە مونتيف بو شعرەكا من ژبىركرى

جارهكا دی بهرگور دبیتن

بهرفا قیتنه ئەف شەفا هە

ئەور ئیدی رۆندکا ناکەن

بتشت ناکەفن

لیفین ناخی د قەشاقینە

ژ لەهیا تیەنه کا سۆتی

گەهین خاڤ و بی هیفی نه⁽¹⁴⁾

دەمی هەلبەستخان ئاماژی ب پەیفقا (دەولەت) د دەت، ب دیتنا مە مەرەم ژێ نازادییە، چونکی دەولەت ب خۆ بزاف و ریکەکه بو نازادبوونی، ب ریکا بدەستشەئینانا دەولەتی مافی مللەتەک یان جفاکەکی بدەستشەدئیت و ئەو مللەتە بخۆ و ب نازادی سەرپەرشتیا خۆ دکەت. دیسان ژێلی نازادی هەندەک بابەتین دیتر یین هەبوونگەری د ئەفی هەلبەستیدا دیاردبن، وەکی : (رەشبینی، بیەیشیبوون، ژیان و مرن، دلشکەستن و هەندابوون).

بدیتنا مە و ب مفا و مرگرتن ژ بنەما و تیورین فەلسەفا هەبوونگەری گەلەک هزر و رپرەوین نازادی د ئەفی هەلبەستی دا هەنە، دەمی هەلبەستخان دبیزیت (لەهیا تیەنه کا سۆتی) مەرەم ژ تیەنا سۆتی ئەو هەموو هیفی و ئومید و بزاقن بو بدەستخستنا نازادییە کا رەوا، لی ئەف هەموو هیفی و بزاقن ب دژایەتیکرن و دەستیوەردانین جوراوجورین نافخۆیی و دەرەکی دەینە لاوازکرن یان ژناقبرن. هۆزانفانی ب بیەیشیبوون، شکەستن، رەشبینی و بیئومیدی داوی ب گۆتتا خۆ ئینایە، دەمی د دیرا دوماهییدا دبیزیت: "گەهین خاڤ و بی هیفی نه".

د بەردەموامییا ئەفی هەلبەستیدا هەلبەستخان بەحسی زارپۆکان دکەت، لی ب شیوەیهکی وەسا کو ئەف زارپۆکه دکەل وان کیریاین خۆ د نازاد نینن، بەلکو بەردەموام ترسەک ددی واندا هەیه و تەماشەهی دەوروبەرین خۆ دکەن، هەندەک جارن هەست ب نازادبوونا خۆ دکەن و هەندەک جارن ژ نشکەکیڤه ئەف نازادییە د

ههستین واندا ژ نایف دچیت و دیسان ههست ب بندهستیا خو دکهن و ب فی شیوهی
هزر دکهن ئەو ژ هه موو تشتی پتر بندهستن و ههز تشتهک ب سهروان دا زاله، ژ بهر
هندی هه لبهستخان رهخی ل ئەفی چهندی دگرت و جفاکی ب گونههکار دبیت
دمبارهی ئەفی تشتی رویددت، ئەفه ژ لایهکیشه و ژ لایهکی دیشه رهنگه مه ره ما
هه لبهستخانی ب تنی زارۆک نین، به لکو زارۆک وهکو سیمبۆلهکی بهرام بهری
جفاکهکی یان کوومهکا که سین خودان هزرو بیرین جیاواز ژ دمور بهران هاتب نه
بکار تینان و بهردموام خودان هزری جیاواز دناف جفاکه کیدا روو ب پرووی هندهک
ناستهنگ و گفاشتین جفاکی دبن، ئەفهژی ئیک ژ ئەوان کریارایه ئەوین
هه بوونگهری بهردموام دژی وی رادوهستیت و دا کوکیی لسه ژ نایف برنا وی دکت،
نانکو بهردموام بزاقا نه هیلان یان کی مکران یان ژ نایف برنا ب ئیکجاری ددهت و
رهتدکت، ئەف چهندی بشی رهنگی ل خواری د ئەفی هه لبهستی دا رهنگشه ددهت:

هه می تشت د خرشن، خرشن

بشکفتنا خه ملا دارا

قماری بمانا خو دکهن

خه ربییت ما چه کا بقرشن

دگهل پیژنه کی

ئەف خه ملا هه دچرمسیتن

ئەو زارۆکی ل بهر دمرگه ها چینگانی دکهن

په رین وان یین هه لوه شیاینه

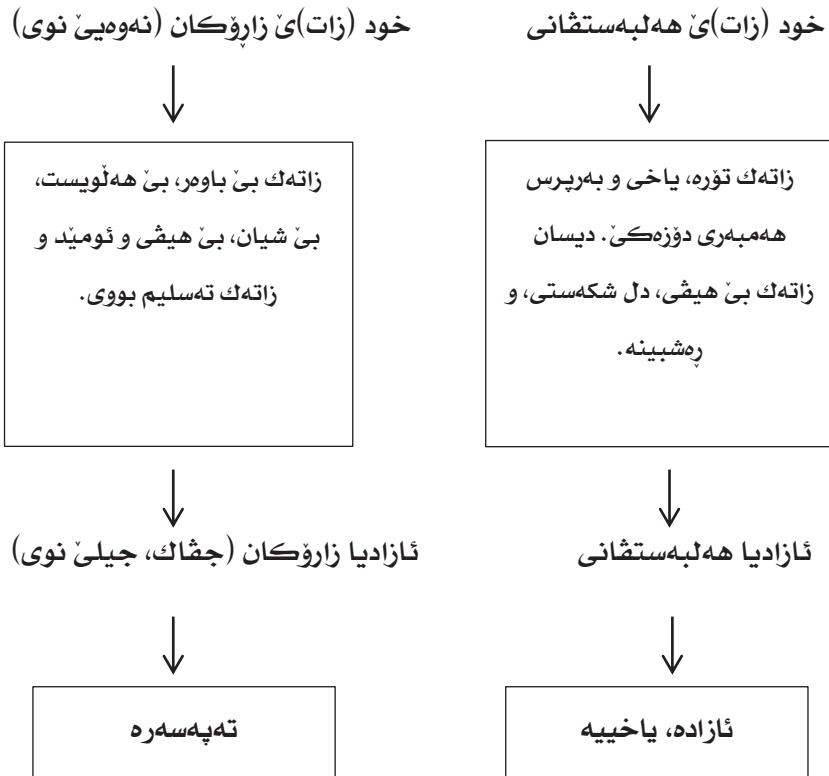
بسهرقه ناهین

سه رملین وان دهه لوه شیاینه

ژ چهزا دروتن⁽¹⁵⁾

دهمى ههلبهستان دبىژيت (پهريڻ وان د ههلوهشيانه)، ئانكو گهلهك ژ ئهوان ههز و ئارمزووڻ وان و ئهو ريكيڻ بو بدهستقهئنانا ئازادى گرتينه بهر، هاتينه گرتن ژ ئهگهري زولم و زورداريا بهردهوام، بهردهوام دژايهتيا وان هاتيههكرن ئهوين بزاقا بدهستقهئنانا ئازادى دكهن چ ئازاديا گشتى يان يا تاكهكهسى بيت، ژ ئهگهري ئهقى چهندي بارهكى گران كهفتيه سهر ملئ وان ژبهركو بزاقين وان د بهردهوامن بو بدهستخستنا ئازادى، ئهقهژى رهنگشهانا ئهوى ههزا فهلسهفا ههبوونگهري يه ئهوا د پشكا ئيكيدا ئماژه پئ هاتيههدان ، دهمى دبىژيت: "ئهو كهسى ههست ب ئازادبوونى بكهت بهرپرسياريهتيا وى زيدهتر دبىت".

د ئهقى ههلبهستيدا دوو جوړه خود (زات) دهينه ديتن، ديسان دوو جوړين ئازادى ژى بهرچاق دبن، ئهوژى بقى شيوئ ل خوارى:

د ئەفی پارچیدا هەلبەستخان داخووا نەهیلانا زولم و زۆرداری دکت،
 دەمی بەحسی زارۆکان دکت مەرەم زئی ب تنی زارۆک نین، بەلکو زارۆک کرییه
 سیمبۆلەک بۆ هەموو مرۆقان و هەر کەسەکی ل سەر ئەردی د هەر جفاکەکیدا
 بیت ب مرۆف دبینت و دقیت ب مرۆفایەتی سەرمەری دگەل بەیتە کرن و نابیت ب
 قی شیوازی بهینە بئەست و تەپەسەرکرن و ئەنجامدەر و پێخۆشکەرین پەیدا بوونا
 ئەفی رەهوشتی شەرمەزار دکت و ئەو دبینت هەر دی رۆژەک هیت و ئەو کەسە دی
 سزایی خۆ وەرگرت و دی ئەف بارودۆخە ل سەر وان بەرۆفازی بیت و ب چ رەنگان و ب چ
 بیانوویان ئەو نکارن خۆ ژ قی چەندی بئ گوننە بدەنە دیارکرن و ئەو ب خۆ دی
 کەفنه بەر دەستی ئەوان کەسین وان زۆرداری ب سەردا دسەپاند و دی بئ دەسلالت
 مینن:

دی قەلەرەش دگەل پێناسا رەمانی کەن

چلخانا زاها قەکەن

بەری دادەن کەلەخەکی، بەری بفرن

دقی شەفی دا

هەمی شەمۆ دی لەبیزن

جوانی. هۆنەر دی بن شینوارین قەرەچا⁽¹⁷⁾

دەمی ئەم ل گۆرە هزر و بنەمایین هەبوونگەری تەماشە ئەفی چەندی
 دکەین و شروەفەبکەین، ئەم دشیین بیزین رامانا وی ئەو هەر کەسی ژ بزاقین خۆ
 بۆ ئازادبوونی رانەوستیت، یی ئازادە یانژی دی ئازاد بیت، ئەو کەسی ئازادیا وی
 تیکدەت دی بیتە تەماشەقان و بینەری ئەفی ئازادیی و ب هیچ شیوەیهکی نەشین
 جارەکا دی دەستکاریی تیدا بکەت و هەموو بوویەر و لشینین وی یین بەری هنگی دی
 بنە رابردوویەک کو ب هەر شیوازهکی هەبیت خەلک، کەس، مرۆف ریکی نادەن
 ئەف ئازادیه ژناق بجیت، هەر کەسەکی بەری هنگی خۆ ب سەرکردە ددا نیاسین و

زولم ب ناڤی سەرکردایه‌تی ل خه‌لکی دکر، دی هه‌موو تشت و ده‌سه‌لات ژ ده‌ستان
هیته دهرنێخستن و هه‌موو هزرین وان زۆرداران دی بنه‌ خه‌یال. هه‌روه‌سا د به‌رده‌وامیی
دا هه‌له‌ستشان (محسن قۆچان) دبیژیت:

هه‌می هزر

ئسه‌ر گیفانکا دی بن تشر

دپاشیلا ده‌می دا رزن

دلئاڤایی دی کۆچ بیتن

هه‌چی خۆ تیر نیاسیبیت

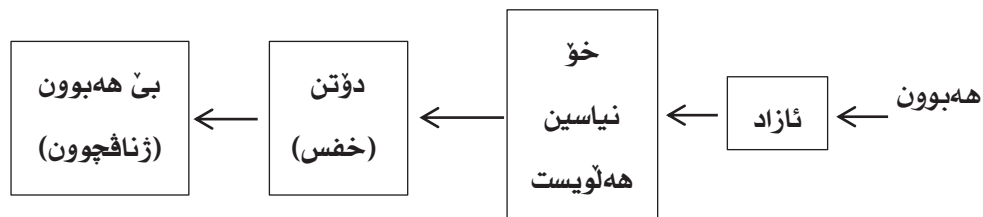
هه‌چی خۆ تیر نیاسیبیت

دی (خفس) لی بیتن

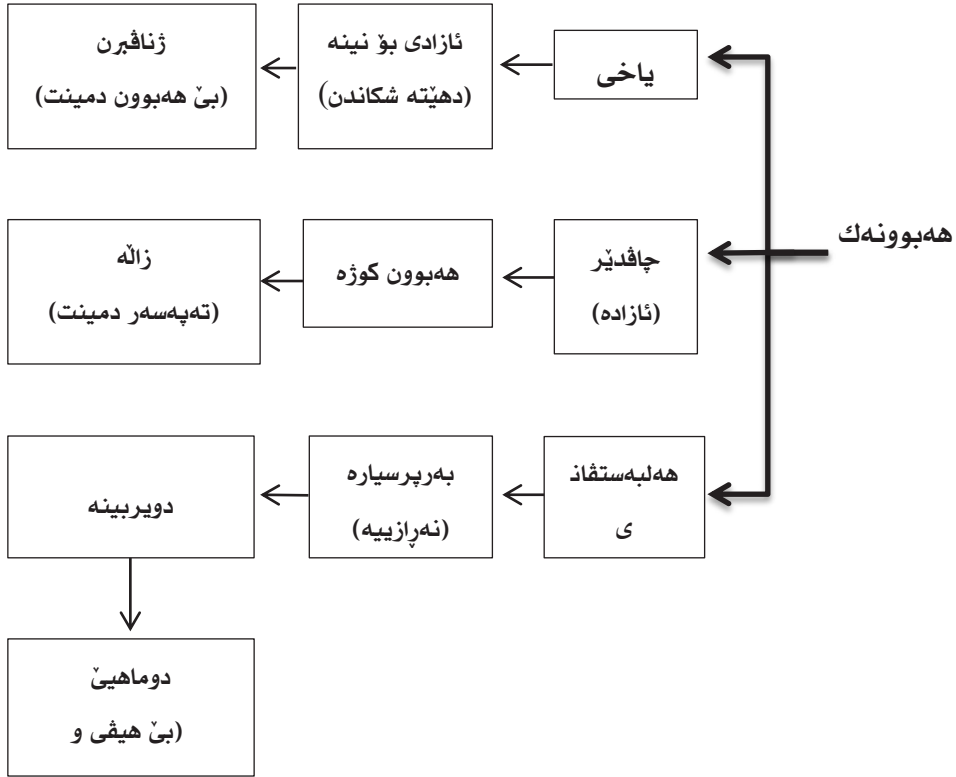
دی هیڤن دۆتن

دی بن بز⁽¹⁸⁾

هه‌بوون د ئه‌ڤی نموونیدا بشی شیوی لخواړی دهرده‌کەڤیت:

دیسان سی جوړین ههبوونی بڼ شیوی لخواړی دیاردبن:

ههلبهستفان ئەفان بزاقان بو بندهست خستنا جفاكى ب بزاقين بى مفا و نه ژ ههژى دبينت، ئەو وهسا هزر دكەت هەر دى ژ ئەقى چەندى پەشيمان بن و خەونين وان دى بنه چەك و ل دژى وان دى هينه بكارئينان، چونكى جفاك و خەلك بهيزترين دەسلاتە لەوما ههلبهستفان جفاكى ب (با) وهسف دكەت، لى ديسان ل دوماهيكا ههلبهستى نامازە ب بندهستيا جفاكى و زورداريا دگەل وان دهيتە كرن دكەت، دگەل بزاقين نازادبوونى ديسان جفاك ههست ب ترسهكا مەزن دكەت هەتاكو دمرهتا رزگاربوون و سهرخوهبوونى ژ دەستى زورداران دبينن، و دگەل

ئیک دیسان بانگ دکهن (ئازادی... ئازادی). دیسان د بهردهوامییا ئەقی
هه‌لبه‌ستیدا دبیزیت:

بئ هۆدهیه ئەق رکمانا دگهل بای دبیتن

بئ رکمانئ دگهل بای بکهت

دی بهند بیتن د مالبجیکی دهیکا خو دا

پیسە دی کهنه کیز گولک

چونکه دبیزن:

ئەقی خهونین مهزن قئ ههین

خهون دزن

ههیی و نهیی بئ سئیکا گومانئ فه

پیره‌ئین چاق لدمرن

لسه‌تلیا خو دلەیزن⁽¹⁹⁾

بکارئینانا سیمبۆل و هیمایین هه‌بوونگه‌ری د ئەقی هه‌لبه‌ستیدا باشتین
رێک بوو ئەم برێکا وان به‌ره‌ق ناخخویا هه‌لبه‌ستی بچین و بنه‌مایین هه‌بوونگه‌ری
تیدا ده‌ست نیشان بکه‌ین، ب تایه‌ت بنه‌مایین گری‌دای ئازادی.

د ئەقی هه‌لبه‌ستی دا و ب تایه‌ت د ئەقی کۆیلیدا ده‌می هه‌لبه‌ستخان
دبیزیت "بۆ هۆدهیه رکمانا دگهل بای ده‌یته‌کرن" دووباره مه به‌ره‌ق زۆرداریا ل
خه‌لکی ده‌یته‌کرن دبه‌ت، ئەقجا ئەق زۆرداری ژ لایئ ده‌سه‌لات ب گشتی یان ژ
ناخخویا جفاکی بیت، گرنه‌گ ئەوه ئەق زۆرداریه‌ ژيانا تاکه‌کەسی ئالۆز دکه‌ت
و دژی ئازادیا تاکه‌کەسی رادوه‌ستیت، هه‌بوونگه‌ری ئەقی چه‌ندی ب هه‌موو رێک و
رێره‌وان ره‌تدکته‌ت.

ب هەر رهنگهکی هه‌بیت ئەف زۆرداری یا به‌رده‌وام نابیت چونکی (دهسه‌لات،
 ئایین، دهره‌به‌گ و ..هتد) پیندقییه د به‌رژموندییا جفاکی ب گشتی‌دا بن و د
 هه‌مان دهمدا نابیت ریکی ل ئازادییا تاکه‌که‌سی ژی ئالۆز بکه‌ن، هه‌روه‌سا ده‌می
 هه‌له‌به‌ستخان دبیژیت "دهولهت ... دهولهت" "دهولهت ... دهولهت" هه‌ز و قیان و
 بزاقین وی بو ئازادییه‌کا ره‌ها دیاردبن، ل قیری دیاردبیت هه‌له‌به‌ستخان ژ بنده‌ستی و
 زۆرداری بیزاربوویه و ب شیویه‌کی نه‌راسته‌وخۆ دبیژیت مه‌ ئازادی دقیت و ئەم ژ
 بزاقین خۆ بو ئازادیی راناوه‌ستین و هه‌ر دی به‌رده‌وام بم، د به‌رده‌وامییا ئەفی
 هه‌له‌به‌ستی‌دا دبیژیت:

ئەف بجیکین ل‌به‌ر دهرگه‌هی چینگانی دکه‌ن

نه‌ دوه‌ستن و نه‌ ته‌نا دبن

نه‌ جارەکی کپ دبیت بیژن

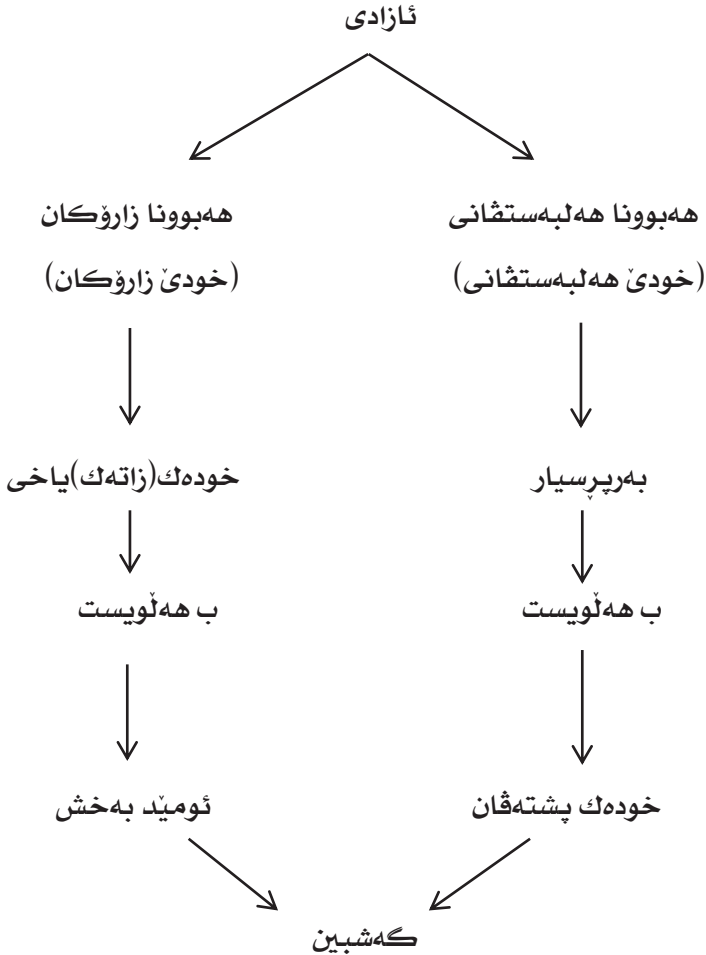
بین بوینه کورس و

سترانه‌کا بسه‌هم دبیژن

((دهولهت ... دهولهت

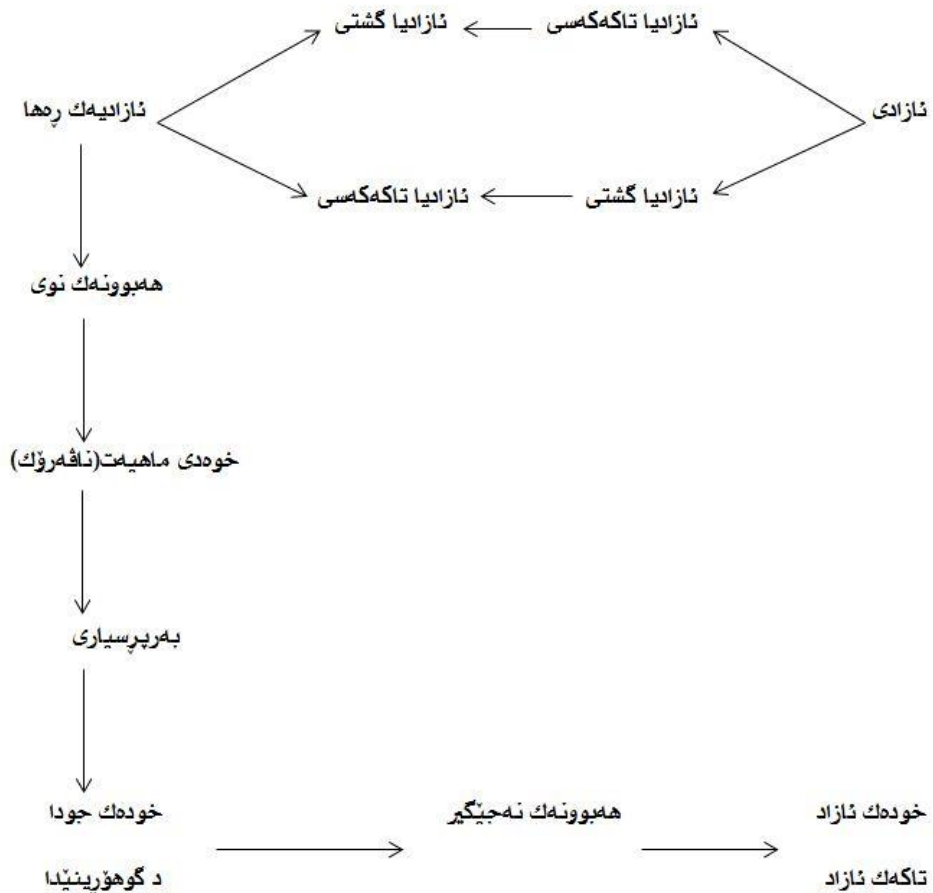
دهولهت ... دهولهت))⁽²⁰⁾

ئەو ئازادىيا د ئەقى ھەلبەستىدا رەنگشەدەت، دشىين د ئەقى خشتى
 لخوارىدا، پتر رۆن بکەين:

ژلايەكى ديشە ئەم دشىين بيژين ئەق ھەلبەستە دگەل بارودۆخى ھەريما
 كوردستانى ل سەردەمى زولم و زۆرداريا رژيما بەعس دگونجيت، لەوما رەنگە مەرەم
 ژ ئەقى ھەلبەستى و وينەيىن د ئەقى ھەلبەستىدا بزاق و خەباتا بەردەوام يا كوردان
 بيت ژبو ئازادبوونى ژ بندەستى زۆرداران و ب تايبەن ئەق ھەلبەستە ل سالا(1999)
 ھاتىيە نفييسين، ئانكو ھەقدەمە دگەل سەردەمى دكتاتور (سەدام حسين) دەسەلات

ل کۆمارا عیراقی دکر، و ئاماژه دایه ئەوی چەندی ئەف بزاف و خەباتە دی ئەنجامەکی باش هەبیت، ل قیرە ئاساییە ئەم بیژین ئەفە ئیک ژامان و وینەیین ئەفی هەلبەستییه دکەفته دبن چارچۆفی بابەتین هەبوونگەریدا، چونکی د هەبوونگەریدا گەلەك جاران ب ریکا ئازادیا تاکەکەسی نئیسەر یان مرؤف ب گشتی بەرهف ئازادیا جفاک یان ئازادیا گشتی دجیت و گەلەك جاران زی ب ریکا ئازادیا گشتی بەرهف ئازادیا تاکەکەسی دجیت، بشی شیوازی ل خواری د خستەیدا دیار:

1.2. ئاغایی من:

د سیسته می دسه لاتنداریا ئاغا و بهگان دا هه موو تشت ل ژیر دسه لاتا وان بوو و دقیا خه لک د بهرژمه وندیان دا کاربکته و بئاخصیت، ئهوان بهردهوام زولم و زوری ل خه لکی دکر و خه لک دبن دستێ واندا بوو.

هه لبه ستغانی د ئه قی هه لبه ستیدا قیایه ئه قی چهندی بهرچاق بکته و ئاماژی بدهته وی ستهم و زوری ل خه لکی دئیته کرن، ئانکو قیایه بیژیت ل ئه قی سهردهمی و د ئه قی بارودوخیدا وهکو مروؤف سهردهمی دگهل خه لکی ناهیهته کرن و هه موو ب سته مکارانه دبنه بنده بو چینا ئاغا و بهگان و ئاغا وهکو داگیرکه ر دایه دیارکرن، و د هه مان دهمدا وهکو ئاگه هدارکرنه ک گه هاندیهه ئاغایان و گوئییه ئه ق چهندا ژلایی وه قه دهیهته کرن کریارین نه دروست و د شاشن:

ئه زبه نیو ئاغایی من

سه همو... دارکوکی سه ری من

ئی دهی بوو

نه خوشی بوو

دهمی خوینی سه ر دبرن

رهقه ندیا مال باردکرن

بویکین گوندی دبوونه بی ژن

ژنه چاریا خو دوو شوی دکرن

نازدارا من

ب روئدکین چاقا هه قیر دکرن

تو... ل بهریا خو راوستا بووی

نیچیرقان بووی

ل ئاقین شیلی نیچیر دکرن⁽²¹⁾

هه موو دهمان د ئه نجامدانا هه ر کاره کیدا هه ست ب ترس و له زه کا مه زن
 دکر و خه لک ژ نه چاری لدویف ریبازا وان دچوو، ئاغانان چ گو تبا یان چ بیژن
 خه لک په سه ند دکه ت چ ب خو شی یان نه خو شی بیت. ئه و هه بوونا (خود) ی بشی
 شیوازی ل خواری د ئه فی هه لبه ستیدا دیارد بیت:

د پارچه کا دیدا ژ ئەقی ھەلبەستی، ھەلبەستخان ئاماژی ٲ ددەتە رابردوویی
 ئاڭایی و بزافکرییە ب شیومیەکی روو ب روو دگەل ب ئاخصیت و ھیرش و زۆرداری و
 زیانیی وی ب ھاریکارییا رەشەک و زەلامیئ خو گەھاندییە خەلکی؛ بەرچاڤ بکەت و
 ئەوی چەندی ژێ ددەتە دیارکرن کو وی دوور ژ کار و کریاریئ مرؤفایەتی (بابەتی
 سەرەکیی ھەبوونگەریی) سەرەدەری دگەل مرؤقان کرییە:

ئەو دەھی بوو

دەمی پاپۆرا قان خەما

ژ دەریا کۆفانا دەرکەتی

تە ھیرشینی دژوار دکرن

ھەوار ب مللەتی کەتی

ژنیئ مەمک شیر تە سۆتن

سەھم ب سەری مە ھەمییا کەتی

دایکا من ئاخیئک دکەلۆتن

ھەکو ھەوہ چیا دسۆتن

تە لێبەری پاپۆرا خەما

وہک چرچرکا ستران دگۆتن

رەزی لێبەری بالەتە

تە کر شیلماق و سیلماتە

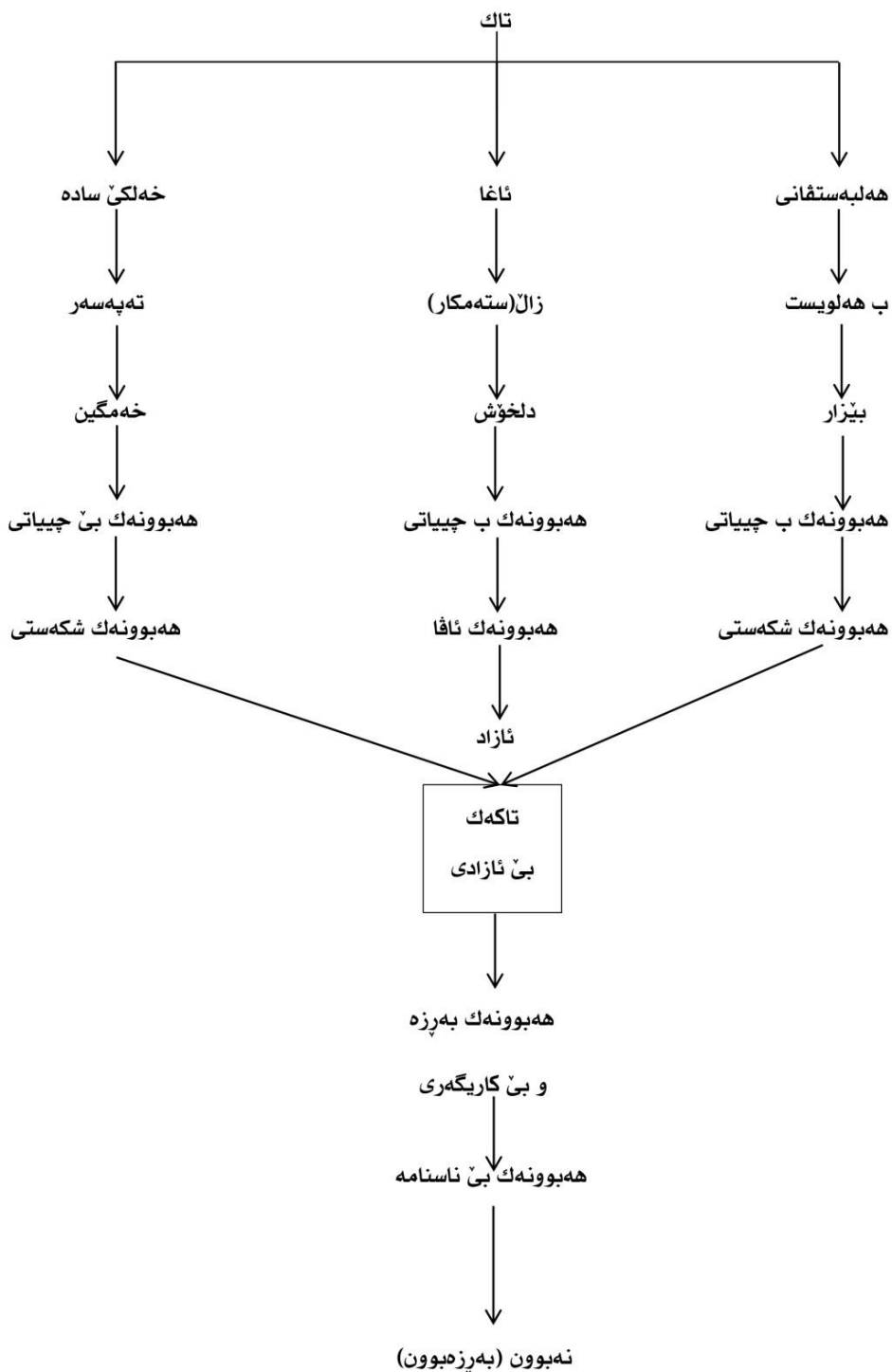
ئەز پی ٲ دحەسیام یا ددلی ٲ تە

لی ٲ چ بکەم؟

مشک و مارھاتن ھاری تە⁽²²⁾

خه لک و مرو فان بهردموام ترسه ک بهرامبهری ئاغایان هه بوویه و هه موویان
ئاخینک لسهر ئهقی ترسی دهر دبرین، لی دگه ل هندئ هه ر ئاغایه کی پشته فان و
هاریکارین خو هه بووینه و ب هاریکاریا وان شیایه بتر بسه ر خه لکی زال ببیت و ژ
شیانین خه لکی ئاسایی کیم دکر و خه لکی ژئ نه دشیا و نه شین بژین وهکو
(مرو ف) چونکی دهر فه تی ژیانئ ب ئازادانه نه بوویه.

ديسان ئه و تاكین كو د ئهقی هه لبه ستیدا دیاردبن و هه بوونا وان، دشین
ب شیوی ئهقی خشتی ل خوار پۆلین بکهین:

مه‌رج نینه ده‌می هه‌لبه‌ستشان دبیژیت (ئاغایی من) مه‌به‌ست پی ئاغا بیت، به‌لکو ره‌نگه مه‌رمم ژێ کسه‌ک زۆردار بیت یان کسه‌ک زیانکه‌ر بیت چونکی ئەق جۆره کسه‌کی زۆری ل خه‌لکی دکه‌ن و زیانی دگه‌هینه‌ خه‌لکی، یان هه‌ر جۆره کسه‌ک کو ب نامرۆفانه سه‌رده‌میری دگه‌ل مرۆفان بکه‌ت، ره‌نگه‌ ژێ کسه‌ک هه‌بت و قیابت زیانی بگه‌هینه‌ته هه‌لبه‌ستشانی یان زۆرداری ئێ بکه‌ت و هه‌تا راده‌یه‌کی زیان گه‌هاندبیتی، ئێ دگه‌ل هندی ئه‌و بیده‌نگ نابیت به‌رامبه‌ر ئەقی چه‌ندی و دبیژیت ئەق زیانه‌ ناهیه‌ته ژبیرکرن و ترس و دله‌راوکی نامینت چونکی دی رۆژه‌ک ئیت وی ئەق ده‌سه‌لاته نامینت و نه‌شیت ئەقی تشتی نوکه‌ دکه‌ت بکه‌ت، هه‌لبه‌ستشان خو بو وی ناشکینیت، هه‌رچه‌نده هه‌تا راده‌یه‌کی هه‌ست ب ترسی ده‌یه‌ته‌کرن، ئێ ب شیوه‌کی گشتی هه‌موو ترسه‌کی ژ دلی خو دمه‌ردئیخیت و به‌رامبه‌ری وی رادوه‌ستیت و دبیژیت:

خو بسته نه‌که

نه له‌یزه

که‌یفی نه‌که

ئه‌گه‌ر بزانه

له‌شکه‌ری ته‌ شلخا می‌شانه

به‌لگین چلی و خیزی چه‌مانه

ئومبارین ته

پری ناپال و به‌رکین تویانه

ناق چاقین ته

برسیه، له‌رزوک و تانه

فه‌رمانا ته

مه‌ژیی سه‌رانه

ئەز نارەقم

كو بابى من

يا گۆتیه من

يا كیم نەدانە

ها چ نەما

دى رۆژ ھەلێت

دى لېەر ھەلېين سەرين شەما

دى ژنوى ئاڤا كەين دەمدا⁽²³⁾

ھەلبەستشان بزاقى دكەت، ئەقان گۆتنان وھكو ئامۆژگارى ئاراستەى
ئاغا يانژى ئاراستەى ھەموو كەسین زۆردار بکەت، ئەوى دقیت خەلك ب ئازادانە و
مرۆقاتى ژيانا خو ببۆرينن، ئاماژە دا وى چەندى ژى چاوا مرۆڤ ب ئازادى دەيتە سەر
دونيايى، پیدقییە وھا ب ئازادى بژیت، ھەر چاوايیت رۆژا ئەوى كەسى ژى دى ھیت
ئەوى بندەست و دى ژ ئەقى بارودۆخى زولم و ستەمكارىي رزگاربيت و ل وى دەمى
ئەو كەسى زۆردارى ل وى دكر دى چ بەرسف بو وى ھەبيت؟ دى بيانوويا وى بو خو
قورتالكرنى چ بيت؟ دى چ بەرسف بو وان كەسان ھەبيت ئەوين نۆكە ب سەر وى دا
زال بووين. د پارچەكا دى ژ ھەقى ھەلبەستیدا دييژیت:

ئەشجار توو، رويشیی دوو شەقى

بيژە من دى كووقە پەقى

تە نەذرانى

بابا دكوژى

دى ھەر مينن ل شوينى نەقى؟

تە نەذرانى

به فر سه رما خو ناهیلیت،
ئه مین به فر، ئه مین که فی؟
دی هه ر پۆژه ک نوی هه لیتن
کو تو تازه دگه ل خو بکه فی
نیزیکه رهنگه ئه ف شه فه
ئاشفانی مه بزفریته فه
دی زفریت دگه ل دهنگی دلا
دگه ل ئاوازین بولبلا
پری گوری که ت فان ملا
دی لی رامووسم دوو پروویا
دا لناق مه تی رکه ت برسیا⁽²⁴⁾

ئهو تشتی د دهستی دکتاتور و زورداراندا دی کهفته دهستی خه لکی
ئاساییدا، ئهو هیفی و ئومیدی خه لکی هه نه دی بجه ئین، دهنگی سه رکه فتنا
مرؤفایه تییا ئازاد دی ب سه ر هه موو دهنگان که فیت و خه لک دی ب ئازادی ژیت،
که س ژ بهر بهرژه ونه دیا که سی چ کریارین شاش ناکه ت، به لکو هه موو پی کفه دی
بزاقی که ن ژیانه کا ئارام و ژینگه هه کا ئارامدا ب سه ربه ن و چ که س ژیه ر
بهرژه ونه دیا خو ئازادیا چ که سی تیکناده ت.

2. مرۆڤ و مرۆڤایهتی:

د بشارا تیورییدا ئاماژە ب وی چەندی هاتەدان، کو مرۆڤایهتی و ئازادی تەمامکەرین ئیکودوونه. ژبەر هندی تشرهکی ئاسایی و ژ دەرڤه‌ی شیانایه دەمی به‌حسی مرۆڤایه‌تی لجه‌م بیرمه‌ندی فەلسەفا هەب‌ونگه‌ریی د هەلبه‌ستی یان هەر ژانرەکی ئەدەبیدا بهیته‌کرن، هەتا رادەیه‌کی به‌ره‌ڤ ئاراستی ئازادیا تاکه‌کەسی و مرۆڤان زی دچیت. دەمی به‌حسی ئازادیی زی بهیته‌کرن ب هەمان شیوه‌ گەله‌ک جاران شروڤه‌کرن و دەرختنا ر‌امان و مه‌ره‌می‌ن هەلبه‌ستی به‌ره‌ڤ ئاراستی مرۆڤایه‌تی دچیت.

2.1. نامه‌یه‌ک دەرڤالا بو (احمد فوزی):

د ئەڤی هەلبه‌ستییدا، هەلبه‌ستخان دبیژیت:

ئەز مرۆڤم

نە عەفریتم

نە ئیلبیسم

نە مه‌یمنکم، یی له‌ش پویتم

ئەز مرۆڤم، مرۆڤ

نە کو گورگه‌کی ده‌ڤ رویتم

هزار چیرۆک وه‌ چیکرن

ناقین بابین مه‌ لیکن

دا میژوویا مه‌ به‌رزه‌کەن

سەرین مه‌ هەمیا ئاده‌کەن

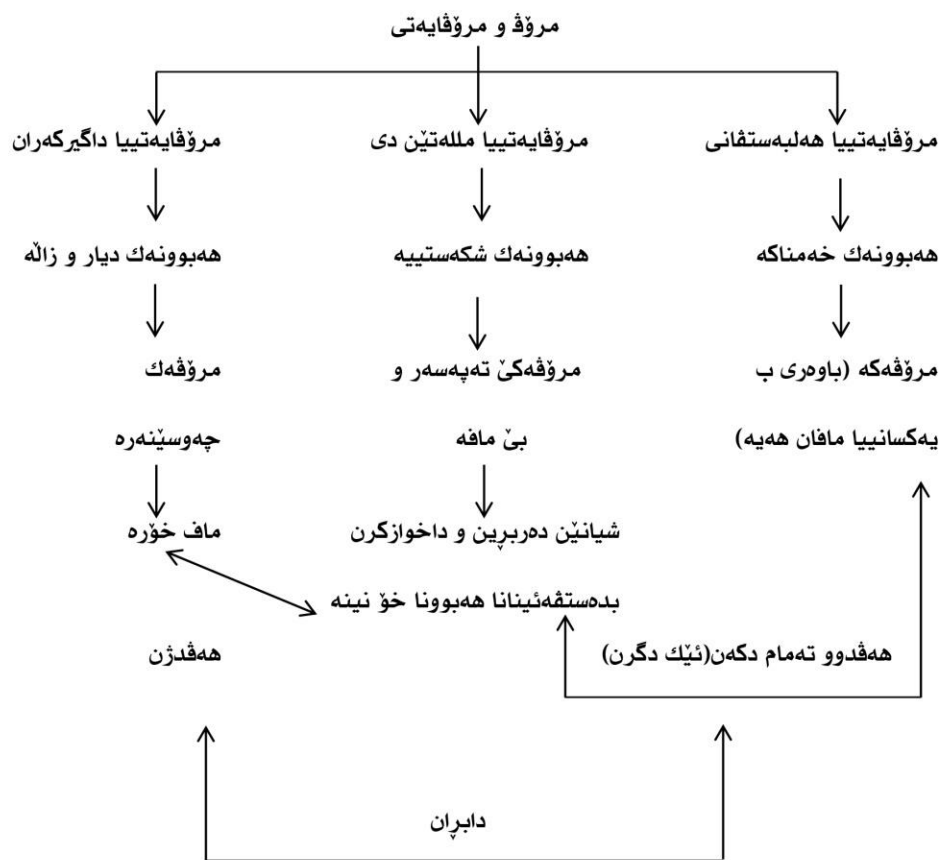
دا ب بستییه‌ی

ئاخ و ئاڤا مه‌ لیکشه‌کەن⁽²⁵⁾

د ئەقى ھەلبەستیدا ھەلبەستشان گەلەك نىزىكى مرۇقايەتییى دبیت و بهحسى ىهكسانىيا مرۇقان دكەت. ئاماژە ب ئەوى چەندى دەت ھەر كەسەكى بهیتە سەر دونیایى مرۇقە و دقیت وەكو مرۇق سەرەدمەرى لگەل بهیتەكەرن، نابیت چ جوداھى دناقبەمرا واندا ھەبیت، بەلكو پیدقییە ب ئازادى و وەكەھقى د ئىك ژینگە و لسەر ئاخەكى پىكشە بژین، نابیت چ كەس یان مللەت یان ھەر وەلاتەك بزاقا داگیركنا وەلاتەكى دى بدەت و نابیت دیرۇكا چ مللەت و چ كەسان ب زۆردارى بهیتە بەرزەكەرن. دقیت دوور ژ كریارین گیانەومرانا و نەشایستە پەیوھندى و دانوستاندن لگەل مرۇقان بهیتەكەرن. ھەلبەستشانى بزاقكریە پتر بهحسى خۆ بكەت وەكو مرۇق، ئەم دشیین بیژین (خۆ) وەكو سیمبۆلەك بۆ مللەتئى كورد و دیرۆك و بزاقین كوردى بكارتینایە، و قیایە بیژیت كورد وەكو ھەر مللەتەكى خودان ئاخ و ئالایە، مافى وانە د ژینگەھەكا ئازاد و دوور ژ بندەستییى بژین و مافى وانە ئاخا وان بهیتە ئیکدان و ئەو ژیکشەكەرن و پارچەكەرن كوردستانا مەزن ب خیانەتكارانە و زۆردارى بەرامبەرى كوردان ل قەلەم داہە. ئانكو ئەم دشیین بیژین ھەلبەستشانى دەریرین ژ مرۇقبوونا مللەتى كریە بریكا مرۇقبوونا خۆ، ئانكو ھەبوونا مرۇقى كورد و مرۇقايەتییایى ب تیگەھى خۆ دەرئىخستییە.

دیسان دشیین ئەو مرۇق و مرۇقايەتییایى كو د ئەقى ھەلبەستیدا رەنگشەددەت، داہەشى سى جوران بكەین، زیدەتر لدویف ئەقى خشتى لخوارى ئاشكەرادیبیت:

قۆچان)ی ژیلی (خۆ) وهکو مرۆف قیایه وهکههقی و یهکسانییهکی دناقبهرا ههموو مرۆفاندا دروست بکهت، ئەفجا ئەو مرۆف ب چ شیوه و شیواز هاتبیته دروستکرن، دیسان ئەو چهنده دایه دیارکرن ههر کهسهک یی نازاده چ ئایین بیت یان ل چ جهی بیت، ههر کهسهک یی نازاده چ جهی بو ژيانا خو ههلبژییت، لی پتر خو نیزیکی ئاراستی ئایینی کرییه و خواستییه ئەم ئایینی خو بو پتر نیزیکیبون و پیکشه ژیان و پاراستنا یهکسانی بکاربینین، بهحسی جهی ژيانا مرۆفان کریه و قیایه مرۆف ل ههر جههکی بژییت کارتیکرنی ل مرۆفایهتیا وی نهکهت، بهلکو قیایه پتر نیزیکی مرۆفایهتیی بیت و پتر ههست ب مرۆفبوونا ههموو کهس و ههموو مرۆفان بکهت و پتر ههست ب مرۆفبوونا خو بکهت و ب وی مرۆفبوونی

پهيوهندی و سه‌ره‌ده‌ریی لگه‌ل خه‌لکی بکه‌ت. (قوچان)ی بزاق‌کرییه مرؤقان نیژیکی خواندنا دیرؤکا گه‌ل و جیهانی بکه‌ت، به‌لکی بو وان دیاریبیت چه‌ند شو‌رمش دژی کوردان هاتینه نه‌نجامدان، لی چ جاران کوردان هی‌رش نه‌کرییه سه‌ر چ که‌س و ملله‌تان و خواستییه هه‌موو ده‌مان به‌رگریکار بن و به‌رگریی ژ ناخ و ملله‌تی خو بکه‌ن، دیسان کوردان نه‌قیایه چ جاران که‌سین نه ژ هه‌ژی ب ده‌ستین وان بهینه‌کوشتن، نه‌قه ژی گو‌بیتکا مرؤقایه‌تییا هه‌بوونگه‌ریییه ده‌می خو به‌پاریزی و زیده‌گافیی لسه‌ر مافی چ که‌سان نه‌که‌ی، قوچان ژی بو نه‌قیی چه‌ندی دی‌بیت:

نه‌ز مرؤقم

چ یی ره‌شیم

یان یی سپی بم

چ بسلمان بم

یان جوی بم

چ ل نه‌مریکا

یان ل کوردستانا ترکی بم

چاق کوره بن یی چه‌زنه‌که‌ن

بلا به‌ریه‌ری می‌ژوویی فه‌که‌ن

جاری دا زارده‌شت باخسیت

نه‌گه‌ر ژ من باومر نه‌که‌ن

باومر بکه‌ن

زارده‌شت نه‌مر

هیشتا یی دژیت و

خوینا سپارتا‌کوسی

د گه‌هین من دا، ده‌یت و دچیت⁽²⁶⁾

هه‌له‌ستفانی خوه ب دلخۆشکه‌ر دیتییه ب شکه‌ستنا هه‌ر دکتاتۆره‌کی و
ب سه‌رکه‌فتنا هه‌ر بزاف و شوژه‌شه‌کا ئازادیی یان شینبوون و فه‌بوونا دهرگه‌هی
ئازادیی و گه‌شبینیی، دیسان خواستییه هه‌ر که‌س یان هه‌ر ملله‌ت یان هه‌ر
وه‌لاته‌ک ل هه‌ر جهه‌کی بیت چ هیفی هه‌بیت د چارچۆفی مروّفایه‌تییدا بجه‌به‌ییت و
به‌رامبه‌ری ئه‌فی چه‌ندی خو گه‌شبین دبیت و دبیزیت:

ژ که‌یفا ده‌ه‌ژییم

چه‌ند شوژه‌شه‌ک ل نیفا ئه‌فریقا سه‌ردکه‌فیت باومه‌ریکه‌ن

که‌یفا من ده‌ییت

چه‌ندی کولیلکه‌ک دبشکفیت

چه‌ند بچویکه‌ک

ل هندا چینی

ژنویکا بوه‌ستیکا دکه‌فیت⁽²⁷⁾

ل هندای چینى
ژنویکا بوهستیكا دكهقییت
چهند جارەكا
ئاڤا رابووی
مالا هندیا د ههریضیت
ژن عهزمبهك ژ برسا بمریت
چهند پۆلیسهك ل رۆدیسیا
كهقل رهشهكى بكوژییت
بییشه له رزهك ل نیڤا چینى بهه لپه قژییت
بییهنا سوۆتنى ژى بضریت
ل شاخى چیاىى مهتینا
ل ناڤ هزار گول و نه سرینا
دلى من دگريت برینا
گه لو بییهنا من چك دبیت⁽²⁸⁾

ئەف بوویەرین (قۆچان)ی بەحسکرین ژ بوویەرین بەرہەلاقن دناق تەفایا
 مللەت و چینین مرۆفاندا، ژبەرھندی قیایە ئەفی چەندی بەحس بکەت و ب ھەموو
 شیوازەکی رەتدکەت ژبو ھندی ئەف کریارە بەینە کیمکرن یان ب ئیکجاری دناق
 جیھانا مرۆفایەتییدا نەمین و پیدقییە ھەموو مرۆف دگەل ئیکودوو ھەکی ئیک
 بن و ب شیویەکی یەکسان دانوستاندن و پەییوھندی دگەل ئیکودوو بکەن.
 ھەرۆسا د ئەفی ھەلبەستییدا، ھەلبەستانی باس ل گەلەک مرۆف و ھەبوون و

شیویەیین مرۆقبوونی کریە و بەرچاڤکرینە، دی د ئەفی خشتەیدا دەینە دیارکرن:

2.2 بناله:

ههلبهستان (محسن قوچان) دئهقی ههلبهستی دا بزاقکرییه رووی
راستهقینهیی هندهک مرؤقان بدهته دیارکرن. گهلهک جاران هندهک کەس
کریارین دوور ژ مرؤیهتییی لگهک مرؤقان یان لگهک ههر بوونهومرەکی ئەنجامدەن،
ئێ لگهک هندی ئەو ب خۆ ب ئەنجامدانا ئەقان جورەکریاران یێ ئارام نینه و
بهرامبەری کریارین خۆ ههست ب نا ئۆمیدی و رەشبینیی دکەت و بەردەوام بزاقا
ل خوه زقرینی دکەن؛ داکو ژ ئەقان کریاران دوورین و ب مرؤقانه ژيانا خۆ
ببۆرینن، ئێ ئەقی چەندی ژى دەم دقیت و ببۆرینا دەمی دزقرنه سەر ژيانا خۆ یا
ناسایی و ژ ئەقان پیرابوونین نه شایسته و نه مرؤقانه دوور دکەقن :

ب هیجەتا ریقاسا و جەقری

کا چەندە برسییەک نالیه

ژ سەرمايا دەههیی بهقری

کا چەند شەق هاتینه و چووینه

ئەق مرؤقه بوویه مرؤق

کا چەند زارۆ ژ دایک بوونه

هند بناله

هندی هەبیت لی شوینا ئەورا

ببیت دوکیلا فرۆکا

بارانا سۆتنی لیکەن

هندی مابیتن کارخانەک

ل جە شەکرۆک و پەرۆکا

ناپال و میکروبا چیکەن⁽²⁹⁾

پشتی ئەقی چەندی ژى ھندەك مرؤف ھەنە، ئەو ب خۆ دژيانا خۇدا فيرى ھندى نەبووینە ب ئازادى بژین یان داخووا ئازادى بکەن. بەلكو بەردموام مرؤقین بن دەست و زۆرلىکرى بووینە. چەند مرؤقین بشى شیوازی ژى ھەبن دى زۆردار ھەبن و ب کرىارین ئەقان مرؤقان ژى. ھندەك مرؤقین دیتەر ئەوین ھەزا ژيانى ب ئازادى ھەپە و ئەوین ب ژيانا ئازاد ژى دگەرین و دکەقنە دبن دەستییدا. ژبەرھندى فەرە ھەر مرؤقەك ھەست ب مرؤقبوونا خۆ بکەت. ئەگەر ئازادى نەبت مرؤقاپیەتى ژى کیم دبیت یان نامینیت، لى گەلەك جارن مرؤف یان کەس داخووا ئازادى و مافى خۆ ژى دکەن لى ژبەر ھەبوونا زۆردار و داگیرکەران و نەبوونا مرؤقاپیەتیی لدمق وان رى ب ئازادىیا وان مرؤقان نادەن و زۆردارى ل وان دکەن :

ھندى ماپیتن

مرؤقەك ژیردەست بژیت

دا زۆردار زۆردارى لیکەن

ھەر بناڵە

ژيانا ئەقرو ژەھرە مارە

تە ژى نازدار

ل پاش من

نە چ یارن دا چاف کەى و

نەتەوارە⁽³⁰⁾

ھەبوونگەرى ژى ب رادەكى مەزن دژى ھەبوونا ستەمكارى و زۆردارى یە و ھەموو فەیلەسوفین ھەبوونگەرى ب ریژین جیاواز بەحسى ئەقى چەندى كرییە مرؤقاپیەتیا ھەبوونگەری ژى ب ھەموو شیوہ دوو رادان دژى زۆردارى یە، ژبەر ھندى ئەم دشیین بیژین ئەق ھەلبەستە ب رادەپەكى مەزن دکەقیتە دچارچوقى بابەت و بنەمایین فەلسەفا ھەبوونگەریدا .

3.2 وی ب بستم:

خه مخوری بۆ مرۆفایه تیئ و کارکرن بۆ بدهستقه ئینانا بهایین
مرۆفایه تیئ ژ بابته ئین گرنگین مرۆفایه تیئا هه بوونگه ریینه، چونکی گرنگیه کا
مهزن ب مرۆفی دهیته دان، د فه لسه فا هه بوونگه ریدا مرۆف وه کو مرۆف ب کریارین
خو یین مرۆفایه تی ب گوپیتکا ژیان و دونیا ییدا دهیته نیاسین.

(قوچان) د ئه فی هه لبه ستا خودا ئاماژه یه کا راسته وخو دده ته ئه فی چه ندی
و خه مخوری و هزرکرن بۆ مرۆفایه تیئ و په سه ندکرنا مرۆفایه تیئ ژ بابته ئین
گرنگ و سه ره کیین ئه فی هه لبه ستییه. هه لبه ستقان پیخه مه تی بن پیکرنا
به هایئ مرۆفایه تیئ هه موو تشته کی ب گوتنا گوننه هکار و زالم دبیت و خوه ژی
ب خه مخوری ئیکانه دبیت ل به رامبه ر ئه فی چه ندا ده رباره ی به هایئ مرۆفایه تیئ
دگه ل مرۆفان دهیته کرن. د ئه فی هه لبه ستیدا دبیت:

دی ئه زروینم ل سه ر که قه ره کی ژواری خو

داقیین چنگا خو هه ژینم

ژ کویراتیا برینین خو

ل هنداقی کانیه کا سار

ل بن داره کا خه مل بوهار

دی هه لچنم داخا مرۆفایه تیئ

وی بستم

لاووژه کی،

حهیرانه کی

ژ ئاوازین رزگاریئ

دی ماچیکه م

زقروکا چاقین هیقی⁽³¹⁾

د ئەقى ھەلبەستیدا بتنى مرۆفایه تیا ھەبوونگه ریی جھى خوه تیدا
نەدیتییە. بەلکو گەلەك بابەتین نزیکى ھەبوونگه ریی و ئەوین ھەقپشک دناقبەرا
ھەبوونگه رى و ھیۆمانیزمیدا د ئەقى ھەلبەستى دا رەنگشەدەن. ژ ئەوان بابەتان ژى
وھكى بابەتین (خەمگینی، گەشبینی، ئازادى، پيشكهفتن و... ھتد) ب تاييهت دەمى
دبیژیت:

وی بیسترم

ژ ھەژیکرنا لاوھكى،

ژ داخازا بچویکھكى

بووکا میرانی و خوشیی

ژ خەباتا مللەتى خو

بو پيشكهتن و ناشتیى

وی بیسترم

بو وان کەسین دانەكى تیر

وھلى برسین دەمدەمە

تەیسۆکا ل ناخى دبینن

ژ خالا وان فە دەرھەمە

بو زمریین شوخ و شەپال

بو رینجبه رى خوه ب ئەنى فە بوویە تەقال

بو جۆتیارین رەبەن و کال

بو ھەر کەسى دگەل دوزا من دبیتە ھەقال⁽³²⁾

2.4 ئەفە ئەزم لى كانى تو:

د ئەقى ھەلبەستىدا قۇچانى ئاماژە داىە كىرارىن ھۇفانەيىن مرۇفان. گەلەك كەس ژبلى ھندى ب نامرۇفانە دژين. لگەل ھندى كىرارىن دوور ژرەموشتى مرۇفان دگەل خەلكى ئەنجامدەن ھەتا وى رادەى شىوازى تەماشەكرنا وان بۇ خەلكى و ب تايبەت بۇ كچ و ژنان شىوازەكى نارموا و نەشايستەيە. ژ بەرھندى ھەلبەستشان وەكو جۆرە رەخنەيەكى ئاراستەى ئەفان جۆرە كەسان دكەت و ب (ھۇق) ب ناف دكەت، چونكى ئەف جۆرە كىراره ژ كىرارىن مرۇفانەيىن مرۇفان نىن. بەلكو ب تنى ئەو كەسىن دوور ژرەموشت و سىستەمى مرۇفانەتى ئەفان كىراران ئەنجامدەن، د پارچەك ئەقى ھەلبەستىدا دىيژيت:

ئەفە تويى و

ھىژپرچا تە دناق دەستىن ساحرادانى

ستىرا ژئەسمانى من دريژن

رويتى. رويتى

ل گەريا دىلانى دلەيزى

و شاھىكەر ب ناف مرۇفن

ھەمى ھۇفن

عەفرىت ژ چاقا دەينە دەر

زىمارا مرنا من دىيژن

ھىشتا ئەفە ددەستويرداينە

بشكوژين تليين تە دميژن⁽³³⁾

(شاھىكەر) ئەو مرۇفان بەردەوام چاقدىريا خەلكى دكەن ژ بۇ ھندى دەرەتا خوە ببىن و د ئەقى دەرەتيدا زيانەكى ب وى كەسى بکەت ئەوى

چاقدیریا وی دکهن. هه‌بوونگهری و مرۆفایه‌تیا هه‌بوونگهریی ژێ ئەقان کریاران ب کریارین نه‌لوژیکی ددهته نیاسین و په‌سه‌ند ناکه‌ت. به‌لکه هه‌بوونگهر دبیزن ژيانا هه‌ر که‌سه‌کی تاییه‌ته ب وی و که‌سایه‌تیا وی ب خۆفه و که‌سی مافی ده‌ستکاری و سه‌پاندنا هنده‌ک ره‌فتار و کریاران له‌سه‌ر نینه، چونکی ئەو ب کریار و ره‌فتار و لئینین خۆ داها‌توویی ژيانا خۆ ده‌ستنیشان دکه‌ت. ئەه‌ بۆچوونا هه‌بوونگهران ژێ هه‌تا راده‌یه‌کی مه‌زن د ئەه‌قی هه‌له‌به‌ستا (قۆچان)یدا ره‌نگه‌ده‌ده‌ت و ئەم دشیین بیژین بۆچوونا هه‌بوونگهران ده‌رباره‌ی ئەه‌قی چهن‌دی کارتی‌کرن له‌سه‌ر (قۆچان)ی هه‌بوویه. رنکه ژێ بیی کو هه‌له‌به‌ستشان بزانیته ئەه‌قه بۆچوونا فه‌له‌سه‌فا هه‌بوونگهرییه ئەه‌قی گوتنی جهی خوه دناقه هه‌له‌به‌ستا وی دا دیتبیت.

3. مرۆف و ژيان:

1.3.1 گه‌شبینی:

هه‌بوونگهری گرنگیه‌که مه‌زن ب ژيانا مرۆقان دده‌ت، ئەو دبیت پیدقییه مرۆف د ژيانیدا مفا‌ی ژ دهم و هه‌لو‌یستین ژيانی ببینیت و بی هۆده‌یا ژيانی ژبیریکه‌ت، به‌لکو دقیت مرۆف هه‌رده‌م خودان هیشی و ئاره‌زوو بیت و لگه‌ل هندی ژێ که‌له‌ک گرنگیی ب خۆشی و به‌خته‌ومریا مرۆقی دده‌ت. نابیت مرۆف دژيانیدا بی هیشی بیت و نابیت مرۆف ژ بزاقین خۆ دویریکه‌قیت به‌لکو دقیت هه‌رده‌م بزاق و شیانین خۆ بیخه‌ته کاری بۆ ده‌سته‌شه‌ئینانا به‌خته‌ومری و گه‌شبینی د ژيانیدا.

1.1.3 دیوار:

د ئەه‌قی هه‌له‌به‌ستیدا ژ که‌له‌ک لایانه‌ پشته‌فانیا گه‌شبینیا مرۆقی به‌رامبه‌ر ژيانی هاتیه‌کرن و دگه‌ل لادان و ره‌تکرنا هه‌ر جۆره ئاسته‌نگیه‌که دکه‌قته دریکا ژيانا مرۆفیدا، "دیوار" بخۆ ئاسته‌نگه و ده‌ربازبوون ژ هه‌ر

ناستهنگهكى ژى پىدقى ب بزاق و ههولدانين بهردهوام ههيه، لى دقيت مروق ههموو
شيانين خو بكاربينت بو لادانا نهقان ناستهنگان، قوچان يى گهشبينه بو
بدهستقههاتنا نهقى چهندي و دبىژيت:

بوهرين ددهميدا حنيرهكه

سهروچاق،

خهونين نازك،

دندك، لويلاق

نهدابين خو بهرزهدكهن

دهم روخسارى مه دگريتن دگهل گريني

دناق پيلين دهى كهژدا

بين وهكو مه دهين چينين

چونكه ديوار دسنيله نه

حهژ بهندكرنا زارا دكهن

چ ديوارى مه روخاندى

ئيكى لشوينى⁽³⁴⁾

لگورهى نهقى ههلبهستى كهلهك جاران ب راكرن و ژناقبرنا ههر
ناستهنگهكى ل پيشيا مروقى كهلهك جاران ناستهنگهكا دى دروست دبیت، لى
نهقه رامانا هندی نادمت بیدهنگ بمینیت بهرامبهرى نهقى چهندي بهلكو پیدقییه چ
شيان ههنه بیخیته كارى و ههموو پیچیبوونا خو بو ژيانى دياريكهت، نهقهژى
پهسهندكرن و رهنگشهانا نهوى بنهمایى ههبوونگهريى يه نهوى باومرى ب هیز و
شيانين مروقى دئینیت.

3.1.2 بيشكوره:

ههلبهستان (محسن قوچان) د ئهفئ ههلبهستاندا پشتهفانى و خوشبهختيا خو بهرامبهري گهشبيني و گرئينا مرؤقى ددهته دياركرن، دخوازيت ههموو دهمان مرؤف بهرامبهري ژيانئ گهشبين بت ژبهركو گهشبيني و بهختهومري دهستپيكه كه بو بدهستهئينا هيشى و ئوميدين مرؤقى دژيانيدا. ههر تشتهك يان ههر رپرهموك بكهفته دريكا مرؤفيدا، دقيت خو ژئ لانهدهت و بيهيشى نهبيت و بهرامبهراوهستيت و دقيت خو ب لاواز نهبينيت. ئانكو فهره ههموو دهمان مرؤف ب بزاف بيت بو بدهستهئينا هيشى و ئوميدان، چونكى بدهستهئينا وان مرؤف بهختهومريا ژيانئ بدهستهدينيت. لهوما ههلبهستان پشتهفانيا گرئينهكا بهردهوام دكهت و بو ئهفئ چهندي دبئزيت:

بيشكوره گولا بههارا

هو نازدارئ بيشكوره

ژ جوانيا كهزى و گوهارا

ددلئ من دا ئاگره

ژ خه مين سهرخوشين وارا

فيا نا مه نهستره

❖ ❖ ❖

بيشكوره سهريازا زمريا

دا سيند بخوم بسهرئ تهكهم

دى هزار دمريا و دمريا

ل دل و هزارا خو قهكهم

فيا نا روبر و دمريا

قوربانى چافين تهكهم⁽³⁵⁾

د بەردەوامیا ئەقێ هەلبەستیدا قۆچان ئاماژێ ددەتە هندی کو خەون و
 هیشی ب هەوڵدانان دبنه راستی، خەم و رەشبینی ب گرنژین و گەشبینی لاواز دبن
 و ب قێ چەندی ژيانا مرۆقی ژ بەختەومری و خوشیی تژی دبت ، ژبەرەندی
 هەلبەستقانی وەسا دایە دیارکن کو ئەو بەرامبەری ژيانا مرۆقان بەردەوام
 گەشبینە و هیشییان بۆ ژیانەکا شاد و ئازاد و دوور ژ هەموو جۆرە نەخۆشیان
 دخوازیت و دبێژیت:

من دقین خەونین مە یین ساقا

مەزن بن و گولا بدەن

تیرۆژکی عەشق و هەتاقا

ل سەر لیقین مە دادەن

دا ژ خوشیا کل دەین چاقا

دەست و تلپا خەنا دەین

بیشکۆرە هەیشا ئەسمانا

دا خەم و ژانا ریکەم

نیشانا هیشی و ژقانا

بۆ هەقالان قریکەم

ژستران و پەیشین هۆزانا

بۆ تە رستکەکی چیکەم⁽³⁶⁾

3.1.3 بۆ هەر و هەر گرئزینی:

دیسان (قۆجان) ژ ههول و قیانا خو بۆ گرئزین و بدهسقه هاتنا هیشیان پاناوهستیت و دئهقی ههلبهستیدا دیسان ب هیچ رهنگه کی لگه ل ژناچوونا هیشی و ئومیدان نینه، چونکی ئەق یه که دبیته ئەگهری هندی ئیدی خوهرشی و گرئزین د هزر و دموونی مرؤفیدا لاواز بیت و دکه قیته دناق گری و رهشبینییدا، ب دیتنا (قۆجان)ی فهره مرؤق بهردهوام خو نیزیکی بکهت بۆ قیانی، قیانا ههست و دموونی بت، قیانا مرؤقایهتی و قیانا ژیانی ب گشتی ژی ژ دهربرینین سه رهکیین ههلبهستقانییه دئهقی ههلبهستیدا.

دیسان ئاماژهیه کا دی یا گرنگ و سه رهکی تیدا رهنگشه ددهت، ئەو ئاماژه "ههبوونا سه رهیه خو" یه مه رهم ژی ههبوونا مرؤقییه بۆ مرؤقی ب خو و ژیانا بۆ خو ب شیوهیه کی مرؤقانه و دوور ژ سیسته می هوقانه، چونکی ئەو مرؤقی ههست ب ههبوونا سه رهیه خو بکهت و ههست ب مرؤقایهتی د ژیانییدا بکهت، ههست ب ئارامیی دکهت و ههستین وی یین گه شبینی و گرئزینی لسه رهستین رهشبینی زال دبن، لهوما بهردهوام جهختیی لسه ره گرئزینی دکهت و دکهته هیقیینی پهیدا کرنا بهخته وهریی، بۆ ئەقی چهندی ژی (قۆجان) دبیرت:

لغافی قیانا خو بهرده

خو هوی بکه شهنگه پهندا

((بۆ هەر و هەر گرئزینی))

ههکو جولاندکا که نیاته

بنازداری خو دهه ژینیت

ئوتین موسیقه کا نووخواز

پهردا کهونی مه ددرینیت

زه قیین بهی تین درینی

هه‌بوون کاره‌ک سهریه‌خۆیه
 کیژ تهرسه تو بشاشی تیگه‌هاندی
 ((دقی ژیاری دا
 ههر تشته‌کی خویکه‌ک هه‌یه
 قیان خه‌مه و
 گریه بهایی که‌نینی))
 ژیار رسته‌کا گافیه
 دقی گافی دا
 تو بگرنژی و
 بلا تلین ته یین سهرخوش
 ل سهر سینگی من بمه‌خه‌ل بچن
 پشتی وه‌ستانا چه‌رخینی⁽³⁷⁾

3.2. ره‌شبینی:

دژیانا مرۆفایه‌تییدا بتنی گه‌شبینی و به‌خته‌ومریا مرۆقان نینه به‌لکو به‌رۆقازی گه‌شبینی (ره‌شبینی) ژی دبیته ژ چارچۆقین ژیانا مرۆقی، د فه‌سه‌فا هه‌بوونگه‌ریدا گه‌له‌ک پشته‌قانی و دا‌کوکی لسه‌ر گه‌شبینی هاتیه‌کرن و هه‌لدایه ب ههر ره‌نگ و شیوازه‌کی هه‌بیت مرۆف دووربت ژ بیئومییدی و ره‌شبینی و پیندقییه مرۆف لسه‌ر ره‌شبینی ژ هه‌موو لایه‌کیقه زال بیت.

هه‌لبه‌ستین (محسن قۆچان)ی بیبه‌هر نه‌بووینه ژ ئەقی بابته‌تی و د چه‌ند هه‌لبه‌سته‌کاندا ئاماژه پی هاتیه‌دان ب سیمبۆل و شیوازین جیاواز، لی دگه‌ل هندى لایه‌نگریا ره‌شبینی نه‌هاتیه‌کرن به‌لکو دژی وی راوه‌ستیایه، ل خوارى دى ئاماژى ده‌ینه هنده‌ک ژ ئەوان هه‌لبه‌ستین ئەق بابته‌ته تییدا به‌رجه‌سته دبیت:

3.2.1 مرنا جوانیا:

ناقونیشانی هۆزانی ب خو دیتنه کا رهشبینه بهرامبهری ژدهستدانا هندهك تشتین ب بهها دژیانیدا، و نیشانین بیهیشیبوونی پیشه ددیارن بهرامبهری هندهك بوویهرین ژیان، ئەفجا ئەف بوویهره گشتی یان تایهتی بن. دژیانیدا دهمی مرؤف هندهك تشتان ژدهست بدهت یان رویدانهك نهچاقهپریری ب سهر كهسهكیدا بهیت، گهلهك هزر و خهیاڵین رهشبین و نهباش لپیش چاقین وی مرؤفی دروست دبن یی ئەف چهنده ب سهری وی هاتی. ئەف چهنده ب رادهیهکی مهزن دژیانا مرؤفاندا ههیه، لی ههر كهسهك ب شیویهیهکی سهردهریی لگه ل ئەفی چهندی دكهت، ئەف چهنده کارتیکرنی ل ههموو رهخ و روویین ژیان مرؤفی و پاشهروژا ژیان مرؤفی ژی دكهت، ژیهرهندی ب مهرمما گرنگیدان ب ژیان خو و زالبوون لسهر ئەفی رهشبینی پیدقییه هزر د پاشهروژیدا بهیتهكرن، داكو مرؤف تووشی ئەفان شاشیان نهیت، لی دراستیدا گهشبینی د ئەفی ههلبهستییدا تا رادهیهکی کیم رهنگهدهت و پتر ههست ب رهشبینی هاتییهكرن بهرامبهر ژیان، ل دهستیكا ههلبهستا خو یا بناقونیشان "مرنا جوانیا" قوچان دبیژیت:

دقوقلین دمرگههانرا

کلیلین بای

قهلینین خو ژمزی تیدکهن و

هیژدکهنه

قالاتیا تهف کولانین تاری خواری و

پیرههقیین کهچین بهفری

کلدانکا خو لی ئیخستی

بهفری شوین پی ونداکرن

بهفر!

قهیدا زهلامانه

دبهر شروځین بهرازان را

دبیته مرن،

خاڅی،

سسستی،

بهرزهبوونا څان کلدانکا

سرؤدا مرنا جوانیی یه

لهول پیرههڅیا شورهشهکه

لسهر دهفتهرین ههلبهستڅانا

دیاخیبووینه ... گری دیستی⁽³⁸⁾

رهبینیا قوچانی دهراره ی بوویهرهکا بورییه، نهو بوویهر بوویه هۆکاره بۆ
روویدان و پهیدابوونا هندهک تشتین نهخوازراو، لهوما گهلهک جارن قهدهگیریت و
وهسا ددهته دیارکرن، کو کهسهک نهگهری نهڅی چهندی بوویه و بهری
نهجامدانا نهڅی لڅینی ناموژگاری ناراسته ی نهوی کهسی کرینه و
ناگههدارکرییه کو خوژ نهجامدانا نهڅی کریاری دویرکهت، لی ب گوتنا وی
نهکریه و گهلهک ریڅک لپیش چاقین وان هاتینه

تاریکرن. لهوما قوچان د بهردهوامییا ههلبهستا خو دا دیڅیت:

پیری ریته د عهشقا مهدا

د فهنه رین ب دیوارن قه

هیئل و لههیا دینایه و

جهنگهکا دووم دریژا هه لڅیخستی

جار کاغه زین مه دنڅیسان

سیبەر ل شاخین گاماسی دکر
 جار لاشی خو یی تیر برین
 ب بیزاری فه هه لگریتن
 دناق شه مه تا ترمیلان دا بینکورتیی فه دگریتن
 دبیت گۆله کا هه لومریایا
 درک بستی
 تو دهستکیسیی بو به فری دکهی
 چه ند جار ه کا من دکۆته ته
 یاریا بکیلبین به فری نه که
 ددانین مه سری دبرن
 دفیھتیا خه ونین ساردا
 دبوون به له که⁽³⁹⁾

ژیهر نه نجامدانا شاشیه کی، ل دوماهیکی قۆچان بیھیسی دبت، دمرباره ی
 هه ولین خو و ژقیانا خو بو که هشتن ب ئه وی ئارمانجا وی دقیا بگه هیتی. هه موو
 بزاقین وی ژ ئه نجامی شاشیه کا که سی به رامبه ر بی مفا دبن، ژیهر هندی
 رابردووی خو ل بیرا خو دئینیت و بو که سین به رامبه ر فه دگریت، ئه فی
 رابردووی ژی ب خه و خه یال دده ته نیاسین و هیچ ریکه کی بو چاره سه رکرا ئه فی
 ئاریشی نابینیت و هه موو جه و دم و بوویه رین فی ده می ژی دبنه دیواره کی به یز
 لدژی وی و بجه ئینانا ئارمانجا وی. د دریزا هییا ئه فی هه لبه ستیدا دبیزیت:

نه ز خودا وهندی جوانیی بووم
 ئاشویا من گول دئا فراندن
 نه ور دکر نه که قالین رويس

ژنك، مه‌مك ژى دباراندن

ئىرو و دژورا قه‌سته‌رى قه

هه‌كو مه‌موى

كونجا دلى ئوغلمه دكر،

ئه‌ز پى حه‌سىام

ئه‌ف دلى هه‌ پى قالا يه

نه‌ گولپن زمر

نه‌ ده‌وله‌تا كوردپن خو‌سه‌ر

نه‌ ژنپن تهر

تپدا ماينه

دا بپژم

خانما من به‌ندوشكا خو نازك قه‌كه

من ئپك داخاز ژته هه‌يه

عشقا مه‌ يا خپركى خوارى

يا كرپت بووى

مرى به‌پله

ترانپن زپندى پپنه‌كه⁽⁴⁰⁾

2.2.3 قه‌كه‌رپانا قابىلى:

د ئه‌فى هه‌لبه‌ستپدا هه‌لبه‌ستشان هه‌ست ب رهبىنپه‌كى به‌رامبه‌رى
مرؤفى دكه‌ت ، زالم و كوژه‌كپن مرؤقان و ب تاپبه‌ت به‌رامبه‌ر ئه‌وان تاوان و
كوشتن و كوشتاران ل دژى ملله‌تى كورد ده‌پته ئه‌نجامدان و هه‌ست ب

خه مۆکی و ئا ئارامیی دکهت ب دیتن و گوهلاییوونا ئەقان جۆره تاوانان وهکی) سه رگونکرن، ئەنفال، کیمیا بارانکرن و ... هتد) ئەقە هه موو بوویهر و لشینین دژی مرؤفایه تیئ نه و هه بوونگه ری ژی ب هه موو شیویه کی دژی ئەقی چهندییه، لی هه لبه ستقان مینا بی هیقیکرنه کی بو ئەنجامدهرین ئەقان تاوانان قه دگیپریت، چهند پتر ئازادیا خه لکی تیكبدته تهو دی گه هنه سزایی خو و دی رۆژهك هیته تهو هیزه د دهستی واندا نامینیت، ژیه ر هندی ئەم دکارین بیژین به رامبه ری ئەقان هه موو ئازاران هه لبه ستقان هه ست ب گه شبینییه کی ل پاشه رۆژی دکهت ، دهرباره ی ئەقی چهندی قوچان دبیزیت:

دگه ل میلین دهمژمیری نه زفره

د نهووسکا خو یا تاریشه

ته نا روینه

دهمی بینا بزاقا ته،

خلوله یا هه زکرنا ته یا ژبیرکری

خه ربییا جقاتا نه که

مرنی تویی دۆرپیچکری

ل به ر خو دیکا

نه هیشکه دا قین پرچا خو

رشکا ژ رهین خو شه نه که

چونکه پاشایی دو یکنلی

دیمی ته بی نسته رکری

بی هۆدهیه به زینا ته،

ره قینا ته

دهنگه دانا ته که تنه

تو... ئەى كرىتتىرىن ھەلامەتى

ھابىل و قابىلا رىكا خو ژبەر بەرزە كرى⁽⁴¹⁾

د پارچەكا ديدا ژ ئەقى ھەلبەستى ديسان ھەلبەستقان بەحسى كۆمكۆزى
و خويناوييا ژيانا مرۇقان دكەت، مرۇقان ب نامرۇقايەتى دىبىنىت و دژى وان
رادوھستىت، ب ھىچ رەنگەكى پىشتەقانىيا قان جۆرە مرۇقان ناكەت ژ بەرۇقازى
ھەلددەت بەرامبەرى وان رادوھستىت و دژايەتيا وان دكەت، مەبەست پى ئەو مرۇقىن
كوژەك و خوینرېژ و ئەو سەركرده و كەسىن دبنە ئەگەرى كوشتنا خەلكى و
دبنە ئەگەرى تىكدانا ژيانا سادە يا تاكەكەسى و ناھىلن ب ئازادى و سەرىەخوئى
بژىن بەلكو ھەولددەن ھەموو خەلك دبن دەسلات و ھىزا وان دا بيت و ھەر
تشتەكى وان بقیىت خەلك وەسا بيت، ئەق جۆرى سەردەرىيى دژى ھەموو بنەما و
بابەت و تايبەتمەندىين فەلسەفا ھەبوونگەرىيىيە و ھەبوونگەرناس ژى ئەقان جۆرە
رەخنا و تاوانان ب زولم و دژى مرۇقايەتى و مرۇقبوونى ددەنە نياسىن، قوچانى ژى د
ئەقى ھەلبەستى دا پىشتبەستن بشى ھزرى كرىيە و دىبىژىت:

خوينا دبارىت

سىنگى وى يى قەچرى يە ئاسۇيا سوور

زەلامى ھە پەھلەوانە و

(جەمايە) ل دۆر

دەستىن خوئىن دسىنگى خورا برىنە ژوور

بىيى كو ناچچاق لى بن گرى.

بىيى كو بىشیت

جەگەرا خو...

كەزەبا خو ژرىە و رىشالا ھەلكىشیت

ل بىنەران بەلاقە دكەت

دژاڤین وان دا دبنه خریک و

برینین کوور

وهی چریسهت

ژفی خه لکی خوین بوویه ئاڤ

بیی خوین دنشن

بیی خوین دلشن

بیی خوین ئیک و دوو سه رژی دکهن

دکوما به نیادا دیهرچشن

پین درامیا ماجیدکهن

مه لویل دمینن

دمینن سه رشوور⁽⁴²⁾

د ئهڤی پارچیدا هه لبه ستشان د هزر و خه یالا خودا به رامبهری دوژمنی
رادهوستیت و دڤیت بیژیتی ل نیژیک دی قاره مانهک ژ ناڤ مه دیاربیت و دی لسه
سینگه هه وه رادهوستیت و دی ئه م ب شیوهیه کی مرؤفانه سه هه وه ب سه رکهڤین و
دی مافی خو بدسته ئیخین هه وون ژی دی په شیمانی ئهڤان رهڤتارین خو بین دووری
ژیانا مرؤفایه تی بن و دهرباره ی ئهڤی قاره مانی ژی دبیزیت:

هه ی فهیتیا فهیتیی

ره شه نیشانا سه رده می کورد کوژیی

ژبه ر گانزندین مه نه رهڤه که هه ی بمینه

ئه م چه زژته دکه یین

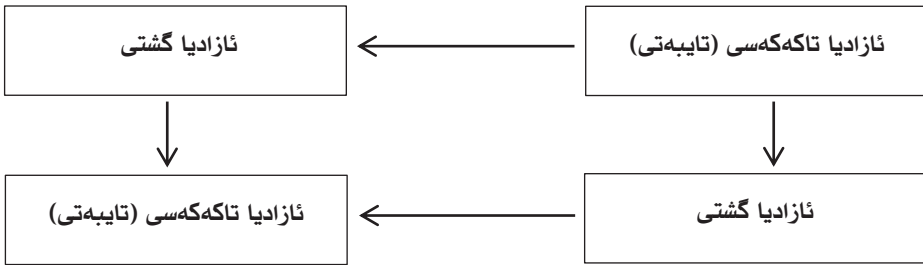
تو میهڤانا شهڤین سوور بی

سه مایی بکه ی دخوینا مه دا

دناڤ نڤینین (کوردینی) دا

رویس بمینی... بمینی شهلیای⁽⁴³⁾

وهکی هاتییه ئامازه کرن، د ههلبهستین قوچانی دا گهلهك هزر و بنه مایین ههبوونگه ری هه بوون، ئی یا ژ هه موویان گرنهتر و زیدهتر دیار ئه وژی "ئازادی" بوو، هندهك جارن ب ریکا ئازادییا گشتی بهرهڤ ئازادییا تاکه کهسی دچوو و هندهك جارن ب ریکا ئازادییا تاکه کهسی بهرهڤ ئازادییا گشتی دچوو، بشی شیوی ل خواری:

پەراويزىن پشكا دووى

- (1) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/18.
- (2) ژيديرى بهرى.
- (3) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/15.
- (4) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/18.
- (5) ژيديرى بهرى.
- (6) ل بهرسفا مه بهفر دباريت، ديوان، محسن قوچان، چاڤا نيكى، چاپخانا خانى، دهوك، 2009، لا 173.
- (7) ههمان ژيدير و لاپه ره.
- (8) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/15.
- (9) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/18.
- (10) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/18.
- (11) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/18.
- (12) ههمان ژيدير.
- (13) د. هادي فضل الله، مدخل الى الفلسفة، دار المواسم للطباعة و النشر، ط1، بيروت، 2004، ص 238.
- (14) ل بهرسفا مه بهفر دباريت، محسن قوچان، ، لا 363.
- (15) ژيديرى بهرى، لا 362.
- (16) ژيديرى بهرى، لا 363.
- (17) ژيديرى بهرى، لا 364.
- (18) ژيديرى بهرى
- (19) ژيديرى بهرى.
- (20) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/15.
- (21) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/18.
- (22) ژيديرى بهرى.
- (23) ل بهرسفا مه بهفر دباريت، ديوان، محسن قوچان، لا 173.
- (24) ههمان ژيدير و لاپه ره.
- (25) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/15.
- (26) محسن قوچان، چافپيكيهفتن، گولخانا دانا - دهوك، 2017/11/18.

- (27) محسن قۆچان، چافپیکهفتن، گولخانانا دانا - دهۆك، 2017/11/18.
- (28) محسن قۆچان، چافپیکهفتن، گولخانانا دانا - دهۆك، 2017/11/18.
- (29) ههمان ژیدەر.
- (30) د. هادي فضل الله، مدخل الى الفلسفة، دار المواسم للطباعة و النشر، ط1، بيروت، 2004، ص 238.
- (31) ل بهرسفا مه بهفر دباريت، محسن قۆچان، ، لا 363.
- (32) ژیدهرئ بهرئ، لا 362.
- (33) ژیدهرئ بهرئ، لا 363.
- (34) ژیدهرئ بهرئ، لا 364.
- (35) ژیدهرئ بهرئ.
- (36) ژیدهرئ بهرئ، لا 173.
- (37) ههمان ژیدەر و لاپه ره.
- (38) محسن قۆچان، چافپیکهفتن، گولخانانا دانا - دهۆك، 2017/11/15.
- (39) محسن قۆچان، چافپیکهفتن، گولخانانا دانا - دهۆك، 2017/11/18.
- (40) محسن قۆچان، چافپیکهفتن، گولخانانا دانا - دهۆك، 2017/11/18.
- (41) محسن قۆچان، چافپیکهفتن، گولخانانا دانا - دهۆك، 2017/11/18.
- (42) ههمان ژیدەر.
- (43) د. هادي فضل الله، مدخل الى الفلسفة، دار المواسم للطباعة و النشر، ط1، بيروت، 2004، ص 238.
- (44) ل بهرسفا مه بهفر دباريت، محسن قۆچان، ، لا 363.
- (45) ژیدهرئ بهرئ، لا 362.
- (46) ژیدهرئ بهرئ، لا 363.
- (47) ژیدهرئ بهرئ، لا 364.
- (48) ژیدهرئ بهرئ، لا 365.
- (49) ژیدهرئ بهرئ، ههمان لاپه ره.
- (50) ژیدهرئ بهرئ، ههمان لاپه ره.
- (51) ژیدهرئ بهرئ، لا 53.
- (52) ژیدهرئ بهرئ، لا 53 - 54.
- (53) ژیدهرئ بهرئ، لا 54 و 55.
- (54) ژیدهرئ بهرئ، لا 55.
- (55) ژیدهرئ بهرئ، لا 41.
- (56) ژیدهرئ بهرئ، لا 41 و 42.
- (57) ههمان ژیدەر، لا 42.

- (58) ژێدهری بهری، لا 42 و 43.
- (59) ژێدهری بهری، لا 19 و 20.
- (60) ژێدهری بهری، لا 20.
- (61) ژێدهری بهری، لا 21.
- (62) ژێدهری بهری، لا 21 و 22.
- (63) ژێدهری بهری، لا 197 و 200.
- (64) ژێدهری بهری، لا 352.
- (65) ژێدهری بهری، لا 579.
- (66) ژێدهری بهری، لا 579 و 580.
- (67) ژێدهری بهری، لا 329.
- (68) ژێدهری بهری، لا 535.
- (69) ژێدهری بهری، لا 537.
- (70) ژێدهری بهری، لا 538.
- (71) ژێدهری بهری، لا 273.
- (72) ژێدهری بهری، لا 276 - 277.
- (73) ژێدهری بهری، لا 275 - 277.

ئەنجام

پشتی مه ئەف قەكۆلینه ئەنجامداى و لدویف ئەوان بنه مایین قەكۆلین ل سەر هاتییه ئەنجامدان، بۆ مه دیاریوو كو د زمانی كوردیدا زاراڤین (هه‌بوونگه‌ری، بوونگه‌راییی، بوونخوازی) به‌رامبه‌ری زاراڤی (الوجودیه) یی عه‌ره‌بی و (Existentialism) یی ئینگلیزی ده‌ینه‌بكارئینان و تاكو نه‌و زمانزانی كوردی ل سەر زاراڤه‌کی ئیگرتی ریکنه‌که‌فتینه.

ب شیوه‌یه‌کی گشتی فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌ری ده‌یته‌ دابه‌شکرن بۆ دوو جوړین سهره‌کی، ئەوژی (هه‌بوونگه‌ریا باومردار) و (هه‌بوونگه‌ریا بی باومر). بیرمه‌ندی هه‌بوونگه‌ری گرنگیه‌کا تایه‌ت دایه‌ مرۆفی و هه‌ولدایه‌ مرۆف بیته‌ بابه‌تی سهره‌کیی ئەفی فه‌لسه‌فی، ژبه‌ر هندی قه‌كۆلینی خۆ دفی بیاقیدا ل سهر مرۆفی وه‌ك بوونه‌وه‌ره‌کی سهره‌خۆ ئەنجامدان. ل دوماهیی ژى ئەم دشیین بیژین پشتی ئەنجامدانا ئەفی قه‌كۆلینی ئەم گه‌هشتینه ئەفان ئەنجامین ل خواری:

1. هه‌بوونگه‌ر مرۆفی ب بوونه‌وه‌ره‌کی خۆیه‌تی د هه‌ژمیرن، خۆیه‌تی ل ده‌ف هه‌بوونگه‌ران رامان و ده‌لاله‌تا داهینانی دده‌ت، ب دیتنا وان مرۆف ب هه‌موو نازادیا خۆ خودی خۆ دنافرینت.

2. هه‌بوونگه‌ری گرنگیه‌کا مه‌زن دده‌ته‌ بابه‌تین وه‌کی: (نازادی، مرۆفایه‌تی، گه‌شبینی، به‌رپر‌سیاریه‌تی، تاکه‌که‌س، ژیان، مرن، گه‌شبینی، بی هیشیوون و ... هتد) د ژيانا مرۆفان دا.

3. فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌ری و ب تایه‌ت هه‌بوونگه‌ریا (جان پۆل سارته‌ر) کارتیکرن ل سهر هه‌لبه‌ستین هه‌لبه‌ستیان (محسن قۆجان) هه‌یه، لی ئەف چه‌نده‌ ژى نه‌ ب راده‌یه‌کی مه‌زن به‌لکو هه‌تا راده‌یه‌کی ئەف چه‌نده‌ ده‌یته‌ دیتن.

4. مرۆفایه‌تی ب گشتی و مرۆفایه‌تییا هه‌بوونگه‌ری ب تایبه‌تی ئیک ژ
بابه‌تین سه‌ره‌کیین هه‌لبه‌ستین (محسن قوچان)ی یه.
5. نازادییا مرۆفان ب گشتی و ژيانا مرۆفی وه‌ک تاک، ب گه‌له‌ک شیوازان
جهیّ خوه‌ دنا‌ف هه‌لبه‌ستین (محسن قوچان) دا گرتییه و گه‌له‌ک جارن
بوویه بابه‌تی سه‌ره‌کیی گه‌له‌ک هه‌لبه‌ستین وی.

لیستا ژیدهران

▪ ئىك: ژىدەر ب زمانى كوردى:

أ. پەرتووك:

A. ب بيتىن عەربى:

1. ئومىد حەمە عەلى، كىشەى بوونى مرۇف، سلىمانى، 2006.
2. بەرزانى مەلا تەھا، ئەدەبى فەلسەفى . ئەزمونە زىندووھەكانى سەردەم، ج. يەكەم، چخ. شقان، ب.ج.د، 2008.
3. پودوسىتنىك و ياخوت + پودوسىتنىك و سبىزىكن، فەلسەفەى ماركسىزم، وەر: جەلال دەباغ، چاپى سىيەم، چاپخانەى كەمال، دەزگای چاپ و پەخشى جەمال عىرفان، بى جە، 2007.
4. جان پۇل سارتەر، بوون و ئەبوون، وەر: د. محەمەد كەمال، چاپى يەكەم، دەزگای چاپ و پەخشى سەردەم، سلىمانى، 2011.
5. جان پۇل سارتەر، بوونگەرايى فەلسەفەى مرۇفایەتییە، وەر: رۇشنا ئەحمەد رەسول، بى ج، بى. چخ، دەزگای چاپ و پەخشى سەردەم، سلىمانى، 2004.
6. حەمىد عەزىز، فەلسەفەى سەردەم لە ئەوروپا، چاپى يەكەم، چاپخانەى رۇژھەلات، ھەولئیر، 2013.
7. دەربارەى ئەدەبىياتى، وەر: كەمال سلىفانەى، چاپا ئىكى، چاپخانا ھاوار، 2016.
8. رزگار كەرىم، فەرھەنگى شایان، ج1، بى. چخ، كوردستان، 2004.
9. رىبىن رەسول ئىسماعىل، كىركىگارد . فەلسەفە و ژيان، چاپى يەكەم، چاپخانەى شەھاب، ھەولئیر، 2013.
10. رىزان شقان یوسف، هیومانىزم د ھۇزانا نوى يا كوردى دا، ب.ج، چاپخانا ھاوار، دەھوك، 2012.
11. سەلام ناوخوش، فەرھەنگى دوانەى ئوكسفورد، چاپى چوارەم، چاپخانەى رۇشنىبىرى، ھەولئیر، 2013.

12. سه‌نگەر قادر شیخ محمەد، فەلسەفەى شیعر و شیعرى فەلسەفى له ئەدەبى ھاوچەرخى کوردیدا . به نمونەى شیعرەکانى رفیق سابیر و کەریم دەشتى، چاپى یەكەم، چخ: رۆژھەلات، ھەولێر، 2011.
13. سعدون محمود ساموك، له رێبازە هزرییە ھاوچەرخەکان، وەر: بوخارى عبدالله و نالی یوسف، بى چاپ، بى چخ، 2011.
14. شوان ئەحمەد، فەلسەفەى مارتەن ھايدگەر: گفتوگۆ لەگەڵ د. محمەد كەمال، چاپى یەكەم، چاپخانەى كارو، بى جە، 2014.
15. عثمان یونس ئیتوتى، فەرھەنگا زاراڤین رەوشەنبیری، چ1، چاپخانا ئازادى، دھۆك، 2007.
16. فاضل نظام الدین، ئەستێرە گەشە، چاپى دووهم، چاپخانا الفنون، بى جە، 1989.
17. فوئاد كامیل عەبدولعەزیز، چەند فەیلەسۆفیکى بوونگەرا، و: سامان عەلى حامید، دەزگای چاپ و پەخشى سەردەم، سلێمانى، 2005.
18. كورتەى میژووى فەلسەفە، كۆمەڵى مامۆستاىان لەسەردەمى یەكیتى سۆڤیەتدا، وەر: مەحموود مەلا عەزەت، چاپى یەكەم . سوید . 1988، چاپى دووهم . سلێمانى . 2003.
19. كۆشان خانكى، هزر و فەلسەفە د ئەدەبىاتا دینى ئیزیدیان دا و كارتیكرنا وان لاسەر ھۆزانا كەڤن و نوى یا كوردى ب نمونەییین: (جزیری، خانى، جەگەرخیوین و تیریژى) چ: ئیکى، چخ: ھاوار، دھۆك، 2016.
20. لیژنەى ئەدەب له كۆرى زانیارى كوردستان، زاراوہى ئەدەبى، بى چاپ، چاپخانەى وەزارەتى پەرۆمەدە، ھەولێر، 2006.
21. مجید محمود مگلبى، وەر: فوئاد مەجید میسرى، چخ: علاء، بەغدا، 1978.
22. محمەد چیا، فەرھەنگى فەلسەفى (ئینگلیزى . عەرەبى . كوردى)، چ3، چاپخانەى مەھارات، تاران، 2004.
23. محمەد كەمال، كیشەى بوون له میژووى فەلسەفەدا، بى. چ، بى. چخ، بەرگى یەكەم، 2002.

24. محسن قۇچان، ل بەرسفا مە بەفر دبارت، چاپا ئىكى، چاپاخانا خانى، دھۆك، 2009.
25. محمد لگيف عبدالرحيم، تيۇريا ئەدەب، چاپا ئىكى، چاپاخانا زانكۇيا دھۆك، دھۆك، 2010.
26. مستهفا غالب، سارتهر . رابەرى فەلسەفەى بوونگەرايى، ومر: كەمال عەلى، جخ.گەنج، ج. يەكەم، 2006، سليمانى، لا86.
27. ميهرداد ميهرين، قوتابخانە فەلسەفەىكان، ومر: سيدو داود عەلى، چاپى سييەم، چاپەمەنى گەنج. سليمانى، خانەى چاپ و پەخشى رينما ، سليمانى، 2012.
28. ئەوزاد عەبدوئلا، نايدۇلۇزيا د ھۇزانين جەگەرخوينى دا، چاپا ئىكى، چاپاخانا خانى، دھۆك، 2007.
29. هاشم سالح، سەرەتايەك دەريارەى رۇشنگەرى ئەوروپى، ومر: شوان ئەحمەد، ج1، چاپ و بلاوكردنەوہى چاپخانەى رەنج، سليمانى، 2007.
30. هاشم سالح، ئيسلام و ئەقل . سعوديه و تيورر . شيعر و فەلسەفە، ومر: هەورامان وريا قانع، بى چاپ، جخ: پەخشى حەمدى، 2009.

ب. نامين ئەكادىمى:

31. ريزان ششان يوسف، هيومانيزم دھۇزانا نوى يا كوردى دا، ناما ماستەرى، كۆليژا ئادابى، زانكۇيا دھۆك، 2011.
32. سەنگەر قادر شايخ محمد حاجى، فەلسەفەى شيعر و شيعرى فەلسەفەى ئەدەبىى، هاوچەرخى كورديدا، نامەى ماستەر، كۆليجى پەرومردە، زانكوى سەلاخەددىن، هەولير، 2011.

ج. كۆڧار:

33. سهعيد ئوسمان، دمبرين ژ هزرا فهلسهف، گ. پهيف، ژ: 55، دهوك، 2011.
34. مروڧ له روانگهى ماركس و فرومهوه، گ: رۆشنبيري كوردستاني، ژ(5)، 2001.
35. نهوزاد جهمال فهرج، پهيوه ندى نيوان فهلسهفه و ئهدهب له روانگهى سى ميتودوه. بهراورد كردنيكى رهخههئى شيكارى، كۆڧارى زاكوى كۆيه، ژ: 17، كانوونى يهكهم، 2010.
36. ئه مانويل كانت، رۆشنگهري چيهه 9، و: بهختيارهئى، گ: رۆشنگهري، ژ (11 - 12).

■ دوو: ژيدير ب زمانين بيانى:

ب زمانى عهريه:

أ. پهرتووك:

37. أبو العلاء العفيفي و اخرون، مصطلحات الفلسفة باللغات الفرنسية و الانكليزية و العربية، ط:1، دارو مطابع الشعب، القاهرة، 1964.
38. احمد فؤاد الاهواني، فجر الفلسفة اليونانية، ط. الاولى، د. المطبعة، الاردن، 2014.
39. احمد محمد عليان، جدلية العلاقة بين الفلسفة و الادب، الطبعة الاولى، دار المنهل اللبناني، بيروت، 2000.
40. أندريه لاند، موسوعة لاند الفلسفية، ت: خليل أحمد خليل، المجلد 2، ط1، منشورات عويدات، ط1، بيروت، 1996.
41. اندريه نتاف، الفكر الحر، ت: رنده بعث، ط1، دار المدى، المؤسسة العربية للتحديث الفكري، دمشق، 2005.
42. اوستن وارين و رينية ويليڪ، نظرية الادب، ت: محيي الدين صبحي، مراجعة: د. حسام الخطيب، مطبعة خالد الطرابيشي، د.م.ط، 1972.
43. بول فوكييه، هذه هي الوجودية، ت: محمد عيساني، دار بيروت للطباعة و النشر، بيروت، 1953.
44. جميل صليبا، المعجم الفلسفي بالالفاظ العربية و الفرنسية و الانكليزية و اللاتينية، ج (1 و 2)، دار الكتب اللبناني، ط 1، بيروت، 1971.
45. جوستاين غاردر عالم صويڧ، الطبعة الخامسة، دار المنى للنشر، عمان، 2004.
46. جون ماكوري، الوجودية، ت: د. امام عبدالفتاح امام، مراجعة: د. فؤاد زكريا، دون طبع، دون مطبعة، دون مكان الطبع، دون سنة الطبع.

47. الحرية: دفاتر فلسفية و نصوص مختارة، أعداد و ترجمة: محمد الهاللي و عزيز لزرق، الطبعة الاولى، دار توبقال للنشر، المغرب، 2009.
48. حسن عبدالفتاح قريب الله، فلسفة وحدة الوجود، الطبعة الاولى، المطبعة الفنية، الدار المصرية اللبنانية، القاهرة، 1997.
49. سعاد حرب، الأنا والآخر والجماعة: دراسة في فلسفة سارتر ومسرحه. دار المنتخب العربي للدراسات والنشر والتوزيع. الطبعة الاولى، بيروت، 1994.
50. عاطف أحمد و اخرون، النزعة الانسانية في الفكر العربي، مركز القاهرة لدراسات حقوق الانسان، القاهرة، 199.
51. عاطف أحمد، النزعة الإنسانية "دراسات في النزعة الإنسانية في الفكر العربي الوسيط"، مركز القاهرة لدراسات حقوق الإنسان، ط2، 1999، القاهرة.
52. عبد الرحمن بدوي، الإنسانية و الوجودية في الفكر العربي، دار النهضة المصرية، 1947.
53. عبدالرزاق الأصغر، المذاهب الأدبية لدى الغرب، دون ط، د.م.ط، 1999.
54. عبدالمنعم الحفني، الموسوعة الفلسفية، الطبعة الاولى، دار ابن زيدون للطباعة و النشر، القاهرة، د.س.ط.
55. عبدالمنعم الحفني، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفة، دار مدبولي للنشر، ط3، القاهرة، 2000.
56. عبدالمنعم الحفني، موسوعة الفلسفة و الفلاسفة، ج1، دار مدبولي للنشر، ط2، القاهرة، 1999.
57. على حرب، الماهية والعلاقة . نحو منطلق تحويلي ، المركز الثقافي العربي، بيروت، ط1، 1998.
58. لويس عوض ، ثورة الفكر في عصر النهضة الأوروبية، مركز الأهرام للترجمة والنشر، القاهرة، 1987.
59. ماجد فخري، ارسطوطاليس، الطبعة الرابعة، دار المشرق، مؤسسة دكاش للطباعة، بيروت، 1999.
60. ماريا ثامبرانو، ترجمة: محمد البغارى بن سيد المختار، ط: الأول، دار الرواد، بيروت، لبنان، 2005.
61. محمد جواد مغنية، مذاهب فلسفية و قاموس المصطلحات، دار و مكتبة هلال.
62. محمد سعيد العشماوي، تاريخ الوجودية في الفكر البشري، دون طبع، مطابع الدار القومية، الدار القومية للطباعة والنشر، دون مكان.
63. محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، الطبعة الاولى، مؤسسة المجلد، بيروت، 2009.

64. محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، ط: الأول، الجامعية للدراسات، بيروت، 2009.
65. هادي فضل الله، مدخل الى الفلسفة، دار المواسم للطباعة و النشر، ط1، بيروت، 2004
66. هتشنسون، معجم الافكار و الاعلام، ت: خليل راشد الجيوسي، دار الفارابي، ط1، بيروت، 2007.
67. يوسف كرم، تاريخ الفلسفة اليونانية، دون طبع، مطبعة لجنة التأليف و الترجمة و النشر، 1936.

ب زمانى ئينكليزى:

68. Hoff ding, History of Modern philosophy London, 1956.
69. sarters Existentialism, Herbert marcuse, translated by: Toris De Bres, London, 1972.
70. Alan Bullock & Stephen Trombley, The new Fontana dictionary , Fontana – London, 1999.

ب زمانى توركى:

71. j.p.sartre varoluşçuluk, gaetan picon and laffont pompian, asim bezirci, çapa 8, capxan;onur, Istanbul, 1985,

■ سى : سايتىن ئينتهرنيتى:

72. الفلسفه الوجوديه . عرج المذهب و نقد الفكر:
2017/2/25.
<http://www.alukah.net/culture/0/78248/#ixzz3qBa0i9o8>
73. الأختلاف بين الادب و الفلسفه:
<http://aljsad.org/showthread.php?t=92838>.2016/1/30
74. يوحنا بيداويد، مالبورن، الفلسفه الوجوديه ورواها / استراليا، 25 حزيران 2009:
<http://www.ankawa.com/forum/index.php?topic=319874.0>
20/2/2017.

<http://www.marefa.org/index.php/ميثافيزيقيا> 20/1/2016.

<https://ar.wikipedia.org/wiki/بارمينيدس> 21/1/2016.

75. نشأه الفلسفه الوجوديه

http://smartphilosophie.blogspot.com/2014/10/blog-post_9.html.

2016/1/28

76. بوونگهرايى . <http://www.bungeraiy.net> /2016/1/20

77. وليد مال الله، عميق الروايه في العلاقه بين الأدب و الفلسفه:

78. 2016/1/27 ? P = 25270 <http://www.doroo6.com>.

79. الادب و الفلسفه:

<http://www.alsakher.com/showthread.php?t=162847>.2016/1/25 ،

80. محمد يوب، أدب... فلسفه أى علاقه؟

<http://www.alquds.co.uk/?p=323737>.2016/1/25 ،

81. وليد مال الله، عميق الروايه في العلاقه بين الأدب و الفلسفه:

<http://www.doroo6.com/> ? P = 25270..2016/1/20

82. الادب و الفلسفه:

<http://www.alsakher.com/showthread.php?t=162847>

.2016/1/20 .

83. مفهوم الحريه فلسفياً:

<http://mawdoo3.com> .2016/2/20

ناقەرۇك

7 پيشەكى

پشكا ئىكى

فەلسەفە و فەلسەفا ھەبوونگەرى

17 تەومرى ئىكى: فەلسەفە و ئەدەب

29 تەومرى دووىي: فەلسەفا ھەبوونگەرىي (پىكھاتە و بەرجەستەبوون)

47 تەومرى سىي: جۆر و بنەمايىن فەلسەفا ھەبوونگەرى

پشكا دووىي

رەنگشەدانا ھەبوونگەرىي د ديوانا (ل بەرسفا مە بەفر دباريت) دا يا (محسن قۇچان)

وەك نمونە

77 تەومرى ئىكى: (محسن قۇچان) ژيان و بەرھەم

تەومرى دووىي: ھەبوونگەرى د ھۇزانا (محسن قۇچان) يدا ديوانا (ل بەرسفا مە بەفر دباريت) وەك

83 نمونە

135 ئەنجام

139 ئىستا ژىدەمران

ئەڤ پەرتووکه

ل سەردەمەین جیاواز بزاقین فەلسەفەیین
جیاواز پەیدا بوون، بزاقا هەبوونگەری ژێ
و هەکو بزاقەکا فەلسەفی ب تایبەت ل
سائین سیهان و چلان ژسەدی بیستی ب
شیوەیهکی بەرپەلاڤ کارتیکرن ل
ئەدەبیاتا ئەوروپی ب گشتی کرو
کارتیکرنەکا ئیکجار مەزن ل سەر
ئەدەبیاتا فەرەنسی ب تایبەتی هەبوو،
نقیسەر و بیرمەندی سەرەکی ئەقی
بزاقی ل فەرەنسا (جان پۆل سارتر) بوو.

ژێهات قادر حسن

- ل سالا (1992)ی ل گوندی شاریا ل کۆمەلگەها شاریا ژدایک بوویه.
- خواندنا خوێ یا سەرەتایی و ئامادەیی ل شاریا تەمام کرێه.
- باوەرناما بەکالوریوسی ل سالا (2013)ی ل پشکا زمانێ کوردی،
کۆلیژا ئاداب، زانکۆیا زاخۆ ب دەستقەهینایه.
- باوەرناما ماستەری ل سالا (2017)ی ل پشکا زمانێ کوردی، فەکۆلتیا
زانستین مرفۆقیەتی، زانکۆیا زاخۆ ب ئەدەبی کوردی ب دەستقەهینایه.
- نوکه ل پشکا زمانێ کوردی، فەکۆلتیا زانستین مرفۆقیەتی، زانکۆیا
زاخۆ مامۆستایه.

© مافی چاپی یی پاراستیه بۆ
سەنتەری زاخۆ بۆ فەکۆلینین کوردی

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 (0) 751 536 1550
📍 Iraq-Kurdistan Region, Zakho- University of Zakho

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ فەکۆلینین کوردی

ISBN 978-9933-9265-2-6

9 789933 926526